نووری ئیسلام

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

دانــراوی

مەلاعبدالکریمی مدرس



بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنتدى إقرأ الثقافي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنتدى إقرأ الثقافي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. Iqra.ahlamontada.com



www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ,عربي ,فارسي)

نووری ئیسلام

دانـراوی

مه‌لا عبدالکریمی مدرس

چاپخانه‌ی «الحوادث»

به‌غدا - ١٩٨٨

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله ربّ العالمين ، والصّلاة والسّلام على سيدنا محمد الأمين المبعوث رحمةً للعالمين ، وعلى آله وأصحابه أجمعين ، وأتباعه باحسان الى يوم الـــدين •

پاش تەقـدیمی سەناو ستایش بۆ زاتی خـودای پەروەردگـارو درووودی بێژمارە بۆ گیانی پاکی جوانی پێغەمبەری نازدارو بۆ هـەموو دەستەو ئالو یارانی فیداکـارو هـەموو پەیڕەوانی پاکی لـە جیهاندا تـا ڕۆژی حسێبی کردەوەو وتارو رەفتار •

عـەرزم ئەمەیە : تەماشام کرد لەم ڕۆژگارەدا کـە ئێمەی تێـدا ئەژین گـەلێ لـە برایانی ئاینی بەرزی بەڕێزی ئیسلام ئارەزوومەندن بۆ کتێبێ کە بە ڕەسایی باسی یاسای دینی ئیسلام بـکاو ئەرکانی ئیمانو ئیسلام نیشان بداو گەلێ ئادابی موسوڵمانان هەن کـــە لـــەم ڕۆژەدا جێـــگەی قسەو باسن‌و پێویستە ڕووناك بــكرێنەوە بۆ دڵڕووناکیی موسوڵمانان ، هاتم ئەم کتێبەم دانا بە ناوی (نووری ئیسلام) •

ئەوەی کـە موناسبی حاڵی گـەورەو بچووك بێ نووسیم بۆیان • جا لە کەرەمی خودا داوا ئەکەم کە بیکا بە هۆی ڕووناکی دڵیان‌و پاداشی ئێمـــەش بداتەوە •

نووری ئیسلام گەلێ ئەنواری هەیە

لـە جوملەی نووری ئایینی ئیسلامە ئیمان ، ئیمان لەسـەر ئایاتی قورئانی پیرۆزو فەرموودەی حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەمەیە : ئینسانی موسوڵمان باوەڕی بێ بە زاتی خودای تەعـالاو بە مەلائیکە یانی فریشتەکانو بە پێغەمبەرانی خوداو بەو کتێبانە کە خودای تەعالا ناردونی بۆ پێغەمبەرانو بە قەزاو قەدەرو بە ڕۆژی قیامەت .

هەروا لە جوملەی نووری ئایینی ئیسلامیەت کە ئەمـەیە ئینسانی موسوڵمان بڵێ : (أشهد ان لا اله الا الله واشهد أن محمـداً رسول الله)و پێنج فەرزەی نوێژ بـکا لە هەموو شەوو ڕۆژێکداو مانگی ڕەمـەزان بەڕۆژوو بێ لـە هەموو ساڵـێکداو زەکاتی ماڵی خۆی بدا بە داماوانو حەج بـکا ، واتە : بڕوا بۆ زیارەتی کابەی پیرۆز لـە عومری خۆیدا بە مەرجێ کە تەوانا بێ لەسەر ڕۆیشتن بۆ ئەو شوێنە .

ئەمـانە یازدە مـادەن شەشیان کـە بیروباوەڕن ئەصلی دینن و پێنجیان کە کردەوەن فەرعی دینن .

وە هەر کەسێ ئەم یازدە مادەیەی وەرگرت پێویستە کاری حەرام نەکاو واجباتی دین بەجێ بێنێ .

جا لەسەر ئەم ڕیزە بە ڕیزە قسە ئەکەین .

نووري ئیمان بە زاتی خودا

ئیمان بە زاتی خودای تەعالا ئەمەیە ئینسانی هوشیارو بالغ باوەڕی بێ بەوە کە ئەم جیهانە بە ئاسمانو ئەرزەوە بە وشکانو دەریاوە بە کۆسارو ساراوە پەروەردگارێکی هەیەو (واجب الوجود)ەو پێویستە بوونیو مەحالە نەبوونیی ، ئەو زاتەیە بە تەنیا ئەم جیهانەی لە نەبوونەوە کردووە بە بوونەوەر .

وە ئادەمیزادی ژیری بە ئینصاف بۆ پەیداکردنی باوەڕ بە زاتی خودای تەعالا زەحمەتی ناوێ ، بە مەرجێ تەماشای ئەم شتانە بکا :

یەکەم ژیرترو کارامەتری بوونەوەر لە جیهاندا ئادەمیزادە ، وە ئادەمیزادە خاوەن زانیاریو پیشەوەرییەو ئەتوانێ جیهان ئاوەدان بکاتەوەو کۆمەل ڕێکبخاو چاری گیروگرفتی دونیا بکا ، ئەم ئادەمیزادە بەرزە بەڕێزە هەمیشە باوەڕی هەیە کە واله ژێر گۆڕانی حالدا ، ساغەو نەخۆش ئەکەوێ ، گەدایەو دەولەمەند ئەبێ ، دەولەمەندەو گەدا ئەکەوێ ، بێڕێزەو ڕێز پەیدائەکا ، بەڕێزە بێڕێز ئەبێو لە ئەنجامدا لەو هێزەوە کە هەیەتی بێهێز ئەبێو بە هیچ جۆرێ چاری ئەم بێهێزییەی پێ ناکرێ هەتا هەناسەی لێ ئەچرێو ئەمرێو بێگیان دائەکەوێ .

ئادەمیزاد کە شعووری بێ بەم نوقسانو داماوییە بە ڕاستی ئەزانێ پێویستی هەیە بە پەروەردگارێکی خاوەن دەستەلاتو لە نەبوونەوە بوونەوەر بکا ، ئەوەیش زاتی خودایە .

دووەم ئینسانێ ئەڕوانێ ئەجزای ئەم جیهانە یا وشکە وەکو بەرد ،

وەیا زیادو کەم ئەکا وەکو گیا بەڵام بێ‌شعوورە ، وە یاخود زیادو کەم ئەکاو گیان‌دارە وەکو ئەنواعی گیان‌لەبەرانی جیهان • وە بەرزترینی گیان‌داران ئادەمی‌زادە لەگەڵ ئەوەدا هەمیشە شعووری هەیە بە نوقسانی خۆی‌و هەوڵ ئەدا بۆ ئەوە پێ بگاو قەت ناگاتە پایەیێ کە ئیحتیاجی بە غەیری خۆی نەبێ • وەهەر شتێ غەیری خۆی لەوانەی وان لەبەر چاویدا وەکو ئەو دامـاوو نیازمەندن • کە وابێ بە شعووری صاف باوەڕ ئەکا بەوە کەسێ هەیە کە هەمووکەسێ‌و هەموو گیان‌لەبەرو بێ‌گیانێ لە ژێر هێزو تەوانایی ئەودا بن‌و ئیدارەیان بکا •

سێیەم ئادەمی‌زادی ژیر ئەڕوانێ قەت نانێ بێ نانەواو بەرگێ بێ دروومانی کەسێ‌و خانوویەك بێ وەستا بینا نەبووە ، دەی چۆن باوەڕ ئەکا بەوە ئەم عەرزو ئاسمانەو ئەستێرە جوانانەو ئەم کۆسارە پڕ لە کانی‌و ئاوو گوڵ‌و گولزارەو ئەم دەشت‌و ساراو سەر چەشمە ڕەوانە بە بێ پەروەردگارێ پەیدا بوون ؟

چوارەم ئادەمی‌زاد تەماشای هەر دەسکارێکی دڵگیر بکا وەکو سەعاتێ یا مەکینەیێ یا فڕۆکەیێ سەری سوڕ ئەمێنێ لە ژێری دروست‌کەرەکەی ، دەی کاتێ بێ تەماشای ئەم ئاسمانە بەرزە بکاو بڕوانێ بۆ ئەو ئەستێرە درەخشانە جوانانەو بیر بکاتەوە لەو دەورەو هەڵسوڕانی بەردەوامەیان کە بە درێژی کات بە موویێ لە ئەندازەی خۆیان کەم‌و زیاد ناکەن ، وە تەماشای ئەم (قرص)ی هەتاوە بکا کە ملیۆنێ جار بە قەدەر کوورەی عەرزە ، وە تەماشای (الشعری الیمانیة) بکا کە لەسەر کەشفی عیلمی ملیۆنێ جار لە ڕۆژ گەورەترە ، وە تەماشای لەشی خۆی بکاو بیر بکاتەوە لە هێزی چاوو گوێچکەو دەماخ‌و نوخاعی شەوکی‌و تەماشای جموجوڵی دڵ‌و هاتوچۆی خوێنی بە

ڕەنگەکانی لەشیداو ڕێکخستنی ئیسقانو جمگەو ڕەگو پەیوەندیان بـە یەکەوە بکا ، مادام ژیرو خاوەن ئینصاف بێ باوەڕیکی باش پەیدا ئەکا بەوە کـە وا پەروەردگارێکی زیندووی زانای تەوانای هەیە کـە ئەم وەزعەی دروست کردووە •

پێنجـەم ئینسان کـە تەماشای ئاسمانو ئەستێرەکانو مانگو ڕۆژو عـەرز ئەکا بە ڕووناکی حاڵی ئەبێ ئەم ئەجزای جیهانە هەمووی ڕام کراون بۆ هەڵسوڕانو کارکردن بۆ ئەوە گیانلەبەران بژین ، کـە وابێ ئەمەی والە بەر چاودا هەمووی وەکوو کرێکاری وانە کـە ڕام کراین بۆ ئیش کردن ، وە لەم بیرەوە تێئەگا ئەو کەسەی ئەمانەی ڕام کردووە بۆ کـار ئەوەیە پەروەردگاری هەموو ئەم جیهانەیەو ئەجزای جیهان هەموو خزمەتکارن بۆ فەرمانی ئەو •

شەشەم ئەمەیە ئێمە کـە تەماشای جیهان ئەکەین چ بەشی بەرزیو چ بەشی نزمی ، یا ئەبێ هەمووی (ممکنات)و دروست کراو بێ ، یا ئەبێ هەمووی (واجب الوجود)و پەروەردگار بێ یا بازێـکی (ممـکن)و بازێـکی (واجب) بێ ، بە ئاشکرا دیارە هەمووی (واجب) نیە ؛ چونکی ئەبێ ئەجزای نابوود ئەبێ ، وەیا ئەگۆڕێ بە شتێکی تر مەسەلا گـەلێ مادەی عەرز ئەبێ بە ئاوو ئاو ئەبێ بە هەواو هەواو بوخاریش ئەبێ بـە بارانو ئەڕژێتـە سـەر عـەرز ، وە ئەو بارانەیش گەلێکی مەحـــوو ئەبێتەوەو نابوود ئەبێ •

وە دیارە شتێکی وا ئەم گۆڕانو نەمانەی بە سەردا بێ قابیلی ئەوە نیە بە پەروەردگـار دابنرێ ، وە نابێ بازێـکی (واجب الوجـــود)و پەروەردگـــارو بازێـکی دروست کراو بێو لـە (ممکنات) بژمێرێ ؛ چونـکی فەرق کردن لە بەینی ئەجزای جیهان بەم جۆرە : بازێـکی بە

(واجب الوجود)و بازێـکی بە (ممکن) دا بنێت حوکمێکی بێ دەلیلو دەرچوونە لە یاسای ڕاست • کـە وابێ پێویستە هەموو ئەجزای جیهان لـە (ممکنات) بێو پەروەردگارێـکی خاریج لەو کۆمەڵەیەی ببێ ، کە هەموو ئەمانەی دروست کردبێ • وە بە ئاشکرا دیارە ئەو شتە خاریجە نابێ لە (ممکنات) بێو نابێ زاتێـــکی بێ زانستو توانایی‌و خواستو خواهش بێ ؛ چونـکی لە شتی بێ‌زانستو ناتەوانەوە نیظامو یاســـای ڕێـکوپێکی دەوامدار پەیدا نابێ •

دوورە لە شعوور شتی بێ‌شعوور
بکرێ بە خاوەن بۆ یاساو دەستوور
کە وابێ خالیق زیندوو زانایە
لەسەر خواستی خۆی باش تەوانایە
جیهان سەرانسەر لە شەهادەو غەیب
دروست کراوە بۆ خودای بێ عەیب
کائینات هەمووی کرداری ئەوە
نمێ لە دەریای ئاساری ئەوە
بەو کەسەی ناوی طەبیعەت ئەبا
کە پێی گەیشتی مەڵێ : مەرحەبا
چونکی طەبیعەت ئەر بێ شعوورە
زاتی بێ شعوور لە یاسا دوورە
ئەگەر زاتێـکی زیندوو زانایە
مەڵێ : طەبیعە ، بڵێ : خودایە
سا خوا بە حەق سیری هیدایەت
بە حەقی سیری عەونو عینایەت
بە حەققی سیری مەعنای ئیلاهی

ممان هاوێژه دەریای گومراهی
شارەزامان که بۆ ڕێگەی شعوور
بۆ ڕێی بەندەیی بۆ یاساو دەستوور
بۆ باوەڕکردن به خودای بێ عەیب
زانای عالەمی شەهادەت‌و غەیب
دڵمان پڕ بکه له نووری ئیحسان
تا بێینه ڕیزی بەڕێزی ئینسان
تا له مەحشەردا به شەوق‌و شادی
وەربگرین به دەست نامەی ئازادی

نووری ئیمان به مەلائیکەی خودا

ئیمان به (ملائکة) فریشتەکان ئەمەیه : به دڵ باوەڕت بێ کـــه مەلائیکه نەوعێکن لـــه مەخلوقی خوداو خودا دروستی کردوون لـــه مادەیەکی نوورانی‌و ڕووناك به فەرمانی : (کن فیکون) به بێ باوك‌و دایك ، وه جیسمیان لەطیف‌و ناسکەو ئەتوانن خۆیان بـــەنه هـــەر صوورەتێ‌و شێوەیەکی پاك‌و خـــاوێن ، وەکو : ئینسان‌و پەلەوەر • وه پاکن لـــه نەفس‌و ئارەزووی نابار ، وه خواردن‌و نوستنیان نیـــەو کارو کردەوەیان زیـــکرو طاعەتی زاتی خودایەو قەت نافەرمانی خودا ناکەن‌و دەوامیان هەیه لەسەر بەجێهێنانی ئەوکاره خودا سپاردوویەتی پێیـــان ، وه لەسەر بەیانی ئایاتی قورئان مەلائیکەکان مەئموورن لەســـەر گەلێ کاری جیهان ، لـــه عەرزو له ئاسماندا ، وەکو : هەورو باو بەفرو باران‌و پازاتنی گیان‌لەبەران له نەوعی ئادەمی‌زادو غـــەیری ئادەمی‌زاد ، وه بازێکیان نووســـەری کردەوەی ئادەمی‌زادن ، وه بازێکیان دەفتـــەری

کردەوەی ئینسـان ئەبەنەوە بۆ ئاسمان بەیانیو ئێـواران • وە بازێ مـەئمووری پرسـیاری مردوونو بـازێ مـەئمووری ئازاردانی مردوون لە گۆڕدا ، یا لە دۆزەخدا لـە قیامەتدا ، وە بازێکیان مەئمووری خزمەتکردنی ئەهلی بەهەشتن • ژمارەیان والە عیلمو زانیاری خودای تەعـالادا •

وە چوار صینف لەم فریشتانە لە باقی فریشتەکان گەورەترن •

یەکـەم :

(کروبي) کە مەشغوولی سەناو ستایشی زاتی خودان •

دووەم :

(روحاني) ئەوانیش هەروا ئەهلی تەقدیسی زاتی خودان •

سێیەم :

هەڵـگرانی عەرش کە لە عالەمی دونیادا چـوارنو لـە ڕۆژی قیامەتدا ئەبن بە هـەشت •

چوارەم :

(مقربين) وە لەم صینفەدا چواریان ناویان دیاری کراوە ، یەکەم : جوبرەئیل ، کـە مەئمووری هێنانی فەرمـانی خـودایە بۆ سـەر پێغەمبەران • دووەم : میکائیل ، کـە مەئمووری بەشکردنی رزقو ڕۆزی گیانلەبەرانە • سێیەم : عەزرائیل ، کە مەئمووری گیانکێشانی زینـدوانە • چوارەم : ئیسرافیل ، کە مەئموری نەفخی صوورە ، کـە دوو جار فوو ئەکا بەو صوورەدا جارێکیان بۆ بەربادکردنی کـەژو کۆسارو سافکردنی عەرزو مراندنی هـەموو گیانلەبەران مەگـەر

ئەوانەی کـە خـــودا جیـای کردوونەتەوە ، وە جــاری دووەم بۆ زیندووکردنەوەی هەموو مردووانی جیهان ، هـــەتا هەمووبڕۆن بۆ مەحشەر ، بۆ پرسیارو حسێبی کردەوەی هوشیاران •

وە ئەم چوار کەســە مەئموورییان زۆر هــەیە بۆ بەجێهێنــــانی ئەوەی کە وا خودای تەعالا پێی سپاردوون •

وە لەناو نەوعی مەلائیـــکەدا ســـــەردارو فەرماندار زۆرن بۆ بەجێهێنانی ئادابی خۆیان ، سەرداری ئەهلی دۆزەخ ناوی (مالك)ەو نۆزدە تاقم لە مەلائیکەی عەزاب وان لە ژێر فەرمانی ئەودا ، وەیا نۆزدە کەسن و نوقــەبان لـــە وێدا ، وە ســەرداری مەلائیــکەی بەهەشت ناوی (رضوان)ە ژمارەی ئەفرادو ئەصنافی ئەوانە واله عیلمی خودادا •

نووري ئیمان بە (جن)و پەری

لەســەر بەیانی قورئانی پیرۆزو فەرموودەی پێغەمبەر ــ صلی الله علیه وسلم ــ جننی نەوعێکن لە مەخلووقی خاوەنشعوورو زانیــاری ، خودا دروستی کردوون لە مادەی ئاگر ، وە ئەمانە بە یاسای تەناسول بە زایین پەیدا ئەبن ، وە بەر لە ئادەمیزاد ئەوان لەسەر عەرزدا بوون •

وە جننی وەکو ئادەمی خواردنو نوستنو نەخۆشیو مردنیـــــان هەیە ، هەروا کافرو موسولمانیشیان هەیە ، وە ئەتوانن خۆیان بگۆڕن بە صوورەتی پاكو پیسو ئیستاش لە جیهاندا مەوجوودن ، ئەوانیش لـــە ڕۆژی مـــەحشەردا زیندوو ئەکرێنەوەو حسێبی کردەوەیان ئەکرێ ، وەکو ئادەمیزاد ، وە کافریان لە دۆزەخداو موسوڵمانە کانیــان وان لــە بەهـــەشتا •

وه پێویسته ئینسان باوەڕی بێ بەوە کـه جنتی مـەوجوودن‌و پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەسەر نەصصی قورئانی پیرۆز ڕەوانه کراوە بۆ سەر ئەوانیش‌و بانگی کردوون بۆ سـەر ئایینی ئیسلام‌و بازێکیان ئیمانیان هێناوە پێی‌و سوورەتی (الجن) لـه قورئاندا باسیان ئەکاو له چـەند سوورەتی قورئاندا باسیان هەیە • خودای تەعالا لـه سوورەتی (الذاریات)دا فەرموویەتی : (ومـا خلقت الجن والانس الاّ لیعبدون) واته : پەری‌و ئادەمی‌زادم هـەر بۆ ئەوە دروست‌کردووە کـه عیبادەتی من بکەن • ئیمان به جن له ئەرکانی دینی ئیسلامه •

وه شەیتان که خودا لەعنەتی لێ کردووەو له قاپی ڕەحمەتی خۆی دەری کردەوە لەم نەوعی جننەیە ، خودا فەرموویەتی : (کان من الجن ففسق عن أمر ربّه) واته شەیتان لـه نەوعی جننی بوو بەلاّم له فەرمانی خودای خـۆی دەرچـوو •

وه شەیتان دژمنی موسوڵمانانەو نەتەوەو شوێن‌کەوتووانی زۆرن • نەفسی ئادەمی‌زادو هێزی خرایەی یارمەتی شەیتان ئەدەن بۆ ئەوە کـه ئینسان گومڕاه بـکاو له ڕێـگەی ڕاست لای بدا • هۆی دەرکردنی شـەیتان ئـەوە بوو :

کاتێ کـه خودای تەعـالا ئادەمی دروست کردو فەرمانیدا بـه مەلائیکەتان سوجـدەی ئیحتیرامی بۆ بـەن ـ شەیتانیش لـه ناو مەلائیکەکاندا بوو و ڕیزی لێ ئەگیرا ـ جا کاتێ مەلائیکەکان سوجدەیان برد بۆ حەزرەتی ئادەم ـ علیه السلام ـ شەیتان سوجدەی نەبردو وتی : ئادەم له گڵ دروست کراوە که مادەیەکی تاریک‌و بێ نوورەو مـن له ئاگر دروست کراوم که مادەیەکی ڕووناک‌و نوورانی‌یەو کـه واتـه گەورەترم له ئادەم‌و سوجدەی بۆ نابەم •

جا لەسەر ئەمە خودای تەعالا غەزەبی لێ گرت‌و دەری کرد •
جا شەیتان وتی : سوێند ئەخۆم بە گەورەیی تۆ هەموو ئادەمی‌زادەکان گومڕا ئەکەم • خودایش فەرمووی : ئەو ئادەمی‌زادەو ئەو بەندە خالیصە پاکانە کە عیبادەت بۆ من بکەن تۆ ناتوانی گومڕایان بکەی ، وە ئەوانەیش کە پەیڕەوی تۆ بکەن لەگەڵتا ئەیانخەمە ناوی ئاگری دۆزەخەوەو عەزابیان ئەدەم •

جا پێویستە ئینسانی موسوڵمان ئاگادار بێ لەم دوژمنە کە زوربەی بە هۆی بایی‌بوونی ئینسانەوە زاڵ ئەبێ بە سەریدا • خودا بە کەرەمی خۆی بمان پارێزی لە شەڕی ئەم دژمنە نابارە •

نووری ئیمان بە پێغەمبەران
سەلامی خودایان لەسەر بێ

پێغەمبەرانی خودا دوو بەشن :

یەکەم پێغەمبەرێکی وایە فەرمانی گەیاندنی ئەحکامی خودای پێ نەدراوە ، ئەم بەشە لە زمانی عەرەبدا پێی ئەڵێن : (نبي)و نەبی ئادەمی‌زادێکە خودای تەعالا شەریعەتێکی پێ دابێ‌و ڕەفتاری پێ بکا ، خواە خۆی بیگەیێنێ بە باقی ئادەمی‌زاد یا نەی گەیێنێ •

بەشی دووەم پێغەمبەرێکی خاوەن شەریعەت‌و خاوەن کتێبەو فەرمانی پێ دراوە بی‌گەیێنێ بە ئەهلی عەقڵ • ئەم بەشە لە زمانی عەرەبدا پێی ئەڵێن : (رسول) •

ئەوەڵ کەسێ لەمانە کە ئەحکامی گەیاندووە بە ئادەمی‌زاد ئادەمە ـ علیه السلام ـ کە باوکی ڕشتەی ئادەمی‌زادەو ئاخر یەکێ

له وانه حەزرەتی موحەممەدە ـ صلی الله علیه وسلم ـ کــــه کوڕی (عبدالله) کوڕی (عبدالمطلب) کوڕی (هاشم) کوڕی (عبدالمناف) لــه طائیفەی قورەیش‌و له نەتەوەی حەزرەتی ئیسماعیلی کوڕی حــــەزرەتی ئیبراهیم‌و له شاری (مکه)دا له دایك بووە له تاریخی پێنج‌صەدو حەفتاو یەکی میلادی‌دا ـ یانی له دایك‌بوونی حەزرەتی عیسای کوڕی مەریەم سەلامی خودایانی لەسەر بێ ـ •

ئەم زاتە له تەمەنی چل ساڵەدا خودا کردی به پێغەمبەرو ئــەهلی مەککەو ئەطرافی بانگ کرد بۆ وەرگرتنی دینی ئیسلام • وە له لایەنی خوداوە قورئانی بۆ هاتە خوارەوەو سیازدە ساڵ له مەککە مایەوە ، جـا به فەرمانی خودا کۆچی کرد بۆ شاری مەدینەی منەوەرەو لـــــه وێدا یارمەتی‌دەری دەست‌کەوت‌و له ماوەی دە ساڵدا که ژیا له مەدینــــەدا شاری مەککەی گرت‌و دینی ئیسلامی دامەزراند له ناو عالەمدا • جـا له تەمەنی شەست‌وسێ ساڵیدا له مەدینەدا موتەوەفا بووو له حوجرەی خۆیدا دەفن کرا ـ سەلامی خودای لەسەر بێ ـ •

وە له پاش وەفاتی ئەو به تێکۆشینی خەلیفەکانی ئیسلامیان ڕاگەیاند به گەلێ نوختەی جیهانداو تا ئیستە ئەم دینی ئیسلامە بەردەوامەو هیوامان وایە هــــەر بەردەوام بێ •

وە پێویستە لەســەر هەموو موسوڵمانێ کــه ئیمان‌و باوەڕی بێ به هەموو ئــــەو پێغەمبەرانە کــــه خودای تەعالا ناردوونی بۆ بانگ‌کردنی ئادەمی‌زاد بۆ دینی خودا ، ژمارەی ئەوانە لەسەر فەرموودەی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ سێصەدو سیازدەیەو لـــه ناو ئەوانەدا بیست‌و شەش کەسیان له قورئانی پیرۆزدا ناویان براوە ، وە ئەوانە ئەمانەن :

(آدم ، ادريس ، هود ، صالح ، نوح ، ابراهيم ، لوط ، اسماعيل، اسحاق ، يعقوب ، يوسف ، أيوب ، شعيب ، موسى ، هارون ، الياس ، أليسع ، ذو الكفل ، يونس ، داود ، سليمان ، عزير ، زكريا ، يحيى، عيسى ، وسيدنا محمد ـ صلى الله عليه وسلم ـ) كـه ئاخرى ڕشتەی پێغەمبەرانە ، وە لە پاش ئەو پێغەمبەری تر نایێ ، وە ڕەوانە کراوە بۆ لای هەموو ئادەمیزادو جن کە ئیمانی پێبێنن‌و بە هۆی ئیمانەوە بـگەن بـە پیرۆزی هـەتا هـەتایە •

وە پێویستە هەموو موسڵمانێ باوەڕی ببێ بەوە کە سێ صیفـەت پێویستە بۆ پێغەمبەران ـ سەلامی خودایان لەسەر بێ ـ یەکەم : صیدق ، واتـە : ڕاستی لـە وتارو ڕەفتاردا ، دووەم : ئەمـانەت ، واتە : خودا فەرمانی هەرچی پێداوە بیگەیێنێ بە ئەهلی جیهان • سێیەم : فەطانەت ، یانی : ژیری‌و زیرەکی بۆ ئەوە لـە کاری خۆیداو لـە خزمەت‌کردنی پەیڕەوەکانیدا ئامادەو ئازادو کارلێهاتو بێ • وە فیعلـەن ئەم صیفەتانە بۆ هەموو پێغەمبەرەکان بووە ، وە هەر کەسێ تەماشـای مێژووی ئەوان بـکا باش لەم باسە ئاگادار ئەبێ •

وە هۆی ئیسباتی ڕیسالەت دەرکەوتن (معجزه)یە لەسـەر دەستی ئەواندا موعجیزە شتێکە خیلافی عادەت‌و بە کەسب دەست‌نەکەوێ ، وەکو مـانەوەی ئیبراهیمی خەلیل لە ناو ئاگرداو گۆڕانی عاسای مووسا بە مارو کرانەوەی ئاوی (نیل) بۆ بەنی ئیسرائیل لە کاتی دەرچوونیان لە شاری میصر بۆ سارای سینا ، وەکو مەشهوورە لە لای زانایان ، وەکو موعجیزەی زیندووکردنەوەی مردوو بە ئەمری خودای تەعالا لەسـەر دەسـتی حەزرەتی عیسادا ـ علیه السلام ـ وەکو موعجیزەی قورئانی پیرۆز کـە نازڵ بووە لە لایەنی خوداوە بە هۆی فریشتەی پیرۆز جوبرئیل بۆ سـەر

پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ •

وە جیهەتی ئیعجازی قورئان ئەمەیە هەر چەند بە زمانی عەرەبی یە هیچ کەس لە عالەمی عەرەبو غەیری عەرەب نەیتوانیوە سوورەتێ وەکو سوورەتەکانی قورئان دابنێ ، وە ئەم قورئانە هەر چەند چواردە قەرن پێش ئیمرۆ هاتووەتە خوار باسی گەلێ ئەوزاعی ئاسمانیو هاتوچۆی ئەستێرەو ئەوزاعی عالەمی تێدایە ، ئیستەیش زانای گەورە نەبێ حالی نابێ لێی ، وە گەلێ ئەخباری غەیبی = پەنامەکی = تێدا هەیە چ لە سەبارەتی زەمانی ڕابوردووەوەو چ سەبارەتی زەمانی داهاتووەوە •

وە لە حەقیقەتدا ئەم موعجیزانە بەر قانونی دونیاییو یاسای کەسبی ئادەمی‌زاد ناکەون ، واتە کەس ناگا بەوانە بە هۆی خوێندنو دەرزوەرگرتنو فەن فێربوونەوە ، بەڵکو هەر بە خواستی خودا بووە •

وە پێویستە هەموو موسوڵمانێ باوەڕی وابێ کە پێغەمبەران سەلامی خودایان لێ بێ ـ (معصوم)ن واتە پاکن لە تاوان ؛ چونکی ئەم پێغەمبەرانە خودا هەڵیبژاردوون بۆ تەمێو تەربیەی ئادەمی‌زاد بۆ ئەوە کە ببن بە پێشەواو ڕەهبەری ئوممەت لە خوو ڕەوشتو کارو کردەوەو وتارو ڕەفتاردا • وە ئەگەر پێشەوا ناقیصو ناتەواو بێو یا تاوانبار بێ ناتوانێ ئەوکاری خۆیە بباتە سەر ، وە ئوممەت پەیڕەوی ناکەن •

وە خودای تەعالا لە ئایەتی قورئاندا گەلێ تاریفی پێغەمبەرانی کردووەو بەیانی ئەوەی کردووە کە ئیختیاری پێغەمبەرانی کردووە بە سەر هەموو ئەهلی جیهاندا ، وە گەلێ گەلێ پێویستە ئینسان لەگەڵ ظاهیری ئایاتی قورئاندا بڕوا بە ڕێداو ئیمانی بێ بەوە کە پێغەمبەران مەعصوومنو پێویستە بۆ موسوڵمان باوەڕی بێ بەوە کە لە ناو ئەو

پێغەمبەرانەدا کە خودا ناوی بردوون لە قورئاندا پێنج کەسیان لـــە باقی یەکان گەورەترن ، کە مەشهوورن بە پێغەمبەرانی (اولو العزم) واتە : ئەوانە کـە خاوەنی کاری بە (اهمیة)بوونو دژمنیان زۆر بووەو زۆر خۆگر بوون ئەوانە ئەمانەن :

(نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی ، محمد) ـ سەلامی خـودایان لەسەر بێ ـ وە حەزرەتی (محمد) لە هەموویان گەورەترە ، وە خودای تەعالا فەرموویەتی بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ : (فاصبر کما صبر أولو العزم من الرسل) واتە : صەبر بکەو خۆت بگرە لەســـەر ئازاری وتارو ڕەفتاری ناباری ئەو دژمنانەت ، وەکو ئەو پێغەمبـــەرە خاوەن عەزمانە صەبریان کرد ، وە خودا فەرموویەتی : (تلك الرسـل فضلنا بعضهم علی بعض) واتە : ئەو پێغەمبەرانە بازێکیانم گەورە کردووە بەسەر بازێکیاندا . وە ئەوەی کـــە ڕیوایەت کراوە لە حـــەزرەتەوە فەرموویەتی : تەفضیلم مەدەن بەسەر یونس برامدا . لەبەر (تواضع) بووەو بۆ ئەوە ئەبێ بە هۆی بێ ئەدەبی لەگەڵ بازێ لـــە پێغەمبەراندا ـ سەلامی خودایان لەسەر بێ ـ .

ئەگەر ئێمە تەماشای ئایاتو (أدلة)ی دین بکەین ئەزانین بێ گومان حەزرەت گەورەترە بەم دەلیلانە :

یەکـــەم :

دینی حەزرەت عامە بۆ هەموو ئوممەتێو خودا کردوویەتی بـە هۆی ڕەحمەتو میهرەبانی بۆ هەموو عالەم .

دووەم :

دینی ئەو (ناسخ)ی هەموو دینە پێشووەکانە ، بەڵام دینی حەزرەت

نەسخ‌و تێکچوونی بە سەردا نایێ •

سێیەم :

ئوممەتەکەی چاکترە لە هەموو ئوممەتەکانی پێغەمبەران ؛ کــــە وابێ خوێشی گەورەتر ئەبێ لەسەر هــــەموو پێغەمبەران ـ ســـەلامی خودایان لەسەر بێ ـ •

چوارەم :

ئەوەڵ کەسێ کە لە ڕۆژی قیامەتدا شەفاعەت‌و تکا بکا ئەوە •

پێنجەم :

خۆی فەرموویەتی : (أنا سيد ولد آدم ولا فخر) واتــە : مـــن گەورەی نەتەوەی حەزرەتی ئادەمم‌و فەخر ناکەم •

شەشەم :

موعجیزەی ئەو کە قورئانی پیرۆزە پایەدارە تا ڕۆژی قیامـەت • وە گەلێ دەلیلی تر هەیە لەسەر ئەم مەبەستە کـــە لە شوێنی خۆیاندا نووســراون •

وە حیکمـــەت‌و سیڕی ناردنی پێغەمبەران بۆ ســـەر ئادەمی‌زاد ئەمـــــەیە :

کـە خاوەن هۆشان ئامادە ببن بۆ عیبادەت‌کردنی خودای تەعـالاو بە هۆی ئەو عیبادەتەوە (استحقاق)ی پیرۆزی نەبڕاوە ببن‌و لە بەهەشتدا دەوام بـکەن هەتا هەتایە • وە یارمەتی‌دانی عەقڵە بە نووری دین لەبەر ئەوە ئەو شتە کـە مەنعی ئادەمی‌زاد بـکا لــە ڕەفتاری ناهـــەموار لەدەس‌بردن بۆ نەفس ، یا نامووس ، یا ماڵ‌و دارایی خەڵك ، وە یــا

بەرەڵڵابوون لە هەواو ئارەزووودا عەقڵەوویژدان ، وە نیظام‌و یاسـای زەمانەیە کـە بە عەقڵ دائەمەزرێ ، وە نیظامی دروست‌کراو هـەر لەبەر چاوداو لە کاتی دیاریدا مەنعی ئینسان ئەکا لە ڕەفتـاری خراپ ، ئەمما ئیمان بە پرسیاری قیامـەت‌و ترسی ئازاری ڕۆژی پاشـەڕۆژ بۆ هەموو کاتێ ئینسان ئەپارێزێ لـە هـەرچی کاری ناپارو ناهەموارە ، وە هـەر ئینسانێ کـە بە ڕاستی خودا پەرست‌و خاوەن دین بێ خـۆی ئەپارێزێ لە هەموو تاوانێ .

نووري ئيمان بەو كيتابانە خودا ناردوني بۆ پێغەمبەران

ئیمان بەو کیتابانە پێویستە بە چوار شت :

یەکـەم :

ئیمان‌و باوەڕ بەوە کە ئەو کیتابانە بە وەحیی‌و ناردنی خـودای تەعالایە بۆ لای پێغەمبەران ، وە ئەوانە لە قەبیلەی فێربوون لە ئادەمی‌زاد وەیا لە بابەتی سیحرو جادوگەری‌و لەو شتانە نین کە شەیاتین (القاء)یان کردبێ بۆ لای ئەو پێغەمبەرانە .

دووەم :

ئیمان‌و باوەڕ بەوە کە ئەو کتێبانە بە واسیطەی مەلائیکەی گەورەوە حەزرەتی جوبرەئیل ـ علیه السلام ـ بە خاوێنی هاتوون لای خـوداوەو گەیشتوون بە پێغەمبەرەکان بە بێ ئەوە کە عەلاقەی جنی یا ئادەمی‌زاد یا کەسێکی تریان تێدا بێ ، وە خودا پاراستوونی لە هەموو دەخیلەیێ .

سێیەم :

ئیمان‌و باوەڕ بەوە کـە ئەو قورئانە هـاتووەتە خـوار بۆ لای حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ لـەو ڕۆژەوە هاتووەتە خـوار تا ئەمڕۆ هیچ عەیبێ‌و زیانێکی تووش نەبووە •

چوارەم :

ئیمـان‌و باوەڕ بەوە کـە ئایاتی قورئان دوو بەشن : (محـکم) واتە : ڕووناک‌و دامەزراو • وە (متشابە) واتە : دائیر لەبەینی چـیەند مەعنادا بە ئیحتیمالی عەقڵ • وە ئایەتە (محکم)ەکان ڕووناکن‌و ئایەتـە (متشابە)ەکان قیسمێ لە زانایانی سەلەف = پێشینان = حـەواڵەیان کردوون بە خودا باسی مەعنایان نەکردوون ، وە بەشی دوایی (تأویل)یان کردوون بە تەئویلی ڕووناکی موناسب • بۆ وێنە ئەڵێن : مەعنـای (ید اللە فوق أیدیهم) واتە : دەستەڵاتی خودا زیاترە لـە دەستەڵاتی ئـەوان •

وە لەم کتێبانە کە هاتوونەتە خوار ژمارەیان صەدو چوارە • دە صەحیفە بۆ حەزرەتی ئادەم • پەنجا صەحیفە بۆ حەزرەتی (شیث) • سی صەحیفە بۆ حەزرەتی (ادریس) دە صەحیفە بۆ حەزرەتی ئیبراهیمی خەلیل • تەورات بۆ حـەزرەتی مووساو زەبوور بۆ حەزرەتی داوودو ئینجیل بۆ حەزرەتی عیساو قورئانی پیرۆز بۆ حەزرەتی موحـەممەد ـ صلی اللە علیە وسلم ـ •

وە لە هـەر ماوەیەکدا کە پێغەمبەرێ نێررابێ‌و کتێبی تایبـەتی بۆ نەهاتبێ ، هەر بە کتێبی پێغەمبەرە پێشووەکە ڕەفتاری کردووە ، مەسەلا کتێبی تەورات هـاتووە بۆ مووساو هەموو پێغەمبەرانی بەنی ئیسـرائیلی

ڕەفتاریان پێ کردووە تا ئینجیل نازڵ بووە بۆ حەزرەتی عیسا ـ علیـــه السـلام ـ •

وە قورئان کە لە سەری چل ساڵی تەمـەنی حەزرەتەوە هاتووەتە خوار ئەوەڵی نازڵبوونی لـە حەفدەی مانـگی ڕەمەزانی ساڵی چـل بووە لە تەمەنیو ئاخرەکەی لە چەند ڕۆژێ پێش وەفاتی حـەزرەتدا نازڵ بووە ، واتە لە ماوەی بیستو سێ ساڵدا هەمووی هاتووەتە خوار بۆ حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ •

وە قورئان لـە پاش وەفاتی حەزرەت ـ صلی الله علیـه وسلم ـ دوو جار جەمع کراوەتەوە ، جـاری یەکەم لە زەمانی خـەلافەتو جێگەداری (ابو بکر الصدیق)دا ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کـه بە ڕاوێژ لەگـەڵ عومەرو باقی ئەصحابەکان زەیدی کوڕی ثابت کـاتبی وەحیی ئامادە کرا بۆ ئـەوە ، هەموو ئایاتی قورئانو سوورەتەکـان نووسرایەوەو لـە لای حەزرەتی ئەبوبەکردا مایەوە ، وە لـە پاش وەفاتی ئەو کەوتە لای حەزرەتی عومەر خەلیفەی دووەم هەتا زەمـانی خەلافەتی عوسمان •

جاری دووەم لە زەمانی حەزرەتی عوسماندا جەمع کرایەوە بـە ئاگاداری لوجنەیێ لە ئەصحابەکانو حەزرەتی عەلی ئیشرافی ئەکرد بەسەر ئەو لوجنەدا • وە مەبەست لەم جەمعە ئەمە بوو کـە هـەرچی موسوڵمانانـە گرد ببنەوە لەسەر یەك نەوعە خوێندنەوە بۆ قورئانو ئیختیلاف لە (رسم الخط)ی قورئاندا نەمێنێ •

جا هـەزار جار خودا ڕازی بێ لە هەموو یارانی حەزرەت ، بـە تایبەتی لە ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانو عەلیو یارمەتیدەرەکانیان کـە

موسوڵمانیان لە گێژاوی ئیختیلاف لە خوێندنەوەی قورئان ڕزگـار کرد هەتا هەتایە ، ئیتر گوێ مەدەن بەوەی ئەیەوێ لەهجەی قورئان بشێوێ •

نووري ئیمان بە قەزاو قەدەر

ئیمـان بە قـەزاو قەدەر ئەمەیە ئینسان باوەڕی بێ بەوە هەرچی هەیە لـە جیهانداو هـەرچی بووەو هەرچی لـە مەولا ئەبێ هـەمووی لەسەر علمو زانیاری خودای تەعالاو لەسەر هێزی دروست‌کردنی ئەوە کـە وابێ ئاسمانەکانو ئەستێرەکانو مانگو ڕۆژو هـەواو ئەنیرو بەرقو ئاوو عـەرز بە هەموو کانەکانو گیاو دارو گیانلەبەرەکـانە هەمووی بە ئیجادو دروست‌کردنی خودایە ، وە هەموو ئەوانە کە خاوەن دینو خاوەن یاسای شەرعن باوەڕیان بەو وتارە هەیە •

بەڵێ لەو کارانەدا کـە لەسـەر ئارەزوو خواست لـە ئینسانەوە پەیدا ئەبێ ، وەکو هەستانو دانیشتنو خواردنو خواردنەوەو ڕۆیشتنو هەڵمەت‌بردنو وێنەی ئەمانە • بازێ تاقم لە زانیارانی جیهان وتویانە : بە تەئسیری خاوەنەکەیانەو ئەوان دروستیان کردوە یا دروستی ئەکەن ، وە ئەم بیرەیش بەتاڵ کراوەتەوە بە چەند دەلیل :

یەکـەم :

هـەر کەسێ شتێ دروست بـکا پێویستە ئەندازەو چلۆنیەتی ئەو شتە بزانێ (مع انە) ئەو کەسـە بازێ ئەبا یا بەردێ فڕە ئەدا نازانێ چەند گەز یا چەند سانتیم بازی بردووەو چەند گەز بەردەکەی ئەڕوا هەتا دائەکەوێ ، وە ئەگەر زۆر بیریش بکاتەوە هەر نایزانێ ، هـەزوا

ناشزانێ لەو هەڵمەتەدا وە یا لەو بازەدا بردوویەتی چەند ڕەگ لـــە لەشیا جوڵاوەتەوە ، دیارە یەکێ شتێ دروست بکا ئەبێ چەندی‌یەت‌و چلۆنیەتی ئەو شتە بزانێ •

دووەم :

ئەگـەر کردەوەی ئادەمی بە دروستکردنی خۆی بیزانێ ئەبوو هەر کەسێ خەتێ بنووسێ لـــە کـــاتی موناقەسەدا ئەوەندە جوانی بنووسیایێ کە لە موقابیلەکەی پاش نەکەوێ •

کـە وابێ بیری دروستکردنی ئادەمی بۆ کردەوەی خـــۆی هەڵەیەو هەر خودای پەروەردگار دروستی ئەکا ، ئەوەندە هـــەیە ئەم ئینسانە عەلاقەیەکی هەیە بەو شتەوە وەکو ئەوەی پێی ئەڵێن کـەسب ، واتە ئادەمی کاسبکارەو خودایش پەروەردگارە • وە ئەو عەلاقەی کەسبە ئەبێ بە هۆی مەسئوولیەتی ئینسان لە کردەوەی خراپ‌و نابارداً ، وە ئەبێ بە هۆی جەزاو پاداشی باش لە کردەوەی باشەدا •

وە حەقیقەتی ئەو کەسبە لە لای بازێ لە زانایانی (اصول الدین) عیبارەتە لە صەرف‌و هەڵسووڕاندن‌و تەوجیهی خواستی خۆیەتی بۆ لای ئەو شتە کە ئەبێ بە هۆی خەلق‌کردنی خودای تەعالا بۆ شتەکە •

وە ڕووناککردنەوەی ئەم مەوزووعە ئەمەیە کە ئینسان (ذاتا) خۆی بە خەلق‌و ئیجاد خودا دروستی کردووە ، هەروا عیلم‌و زانیاری بەو شتانە کە مەعلوومن بۆی ، هەروا هێزی ئیرادەو خواستی ، ئەویش هەر خودا دروستی کردووە بەڵام هەڵسوڕاندنی ئەو خواستەی بۆ لای مەبەستەکە بە دەستی عەبدەکە خۆیەتی ، وە ئەو هەڵسووڕاندنە ئەمرێکی جەوهەری نیـەو صیفەتیـــکی حەقیقیش نیە وەکو ئیرادە ، بەڵـکو صیفەتیـــکی

ئیعتیاری واقیعیو ڕاسته به دەلیلی ئەوە که خودا له قورئاندا نیسبەتی کەسبی داوە له نەفسی ئینسانو فەرموویەتی : (لها ما کسبت وعلیها ما اکتسبت)واته بۆ نەفسی ئینسانه ئەوەی که پەیدای بکا له خێرو چاکەو لەسەر زیانی نەفسی ئینسانه ئەوەی که به عەمدو قەصد پەیدای بکا له کاری ناهەموار • وە خودا نیسبەتی عەمەلو فیعلو صیفەتی داوە له ئینسانی ژیر له قورئاندا وەکو فەرموویەتی : (ان الله علیم بما یفعلون)و فەرموویەتی : (والله یعلم ما تصنعون) دەی ئەم فیعلەو ئەم صەنعەته ئەبێ کەسبەکەی بێ • جا ئەگەر یەکێ پرسیار بکا وبڵێ : مادام کردەوەی ئادەمیزاد لەسەر قەزای خودایه واته لەسەر عیلمو زانیاری ئەوەو مەحاڵه که عیلمی خودایش به هەڵەدا بڕوا ، پێویسته که کردەوەی ئادەمی ببێته جێگەو چارێ نامێنێتەوە بۆی ؟

وەلامەکەی ئەوەیه که عیلمی خودای تەعالا وا ڕابوردووە که ئەو ئینسانه له پاش ئەوە دروستکراو عەقڵی پێدراو ڕەهبەریش تێی گەیاند که کردەوەی چاکو خراپ چیەو چۆنه ، ئەو شەخصه به ئارەزووی خۆی ئیختیاری خۆی هەڵئەسووڕێنێ بۆ ئەو شتەو جا خودایش بۆی دروست ئەکا ، جا بینا لەسەر ئەمه ئینسانەکه خۆی ئەبێ به هۆی ئەو کارە که خودا دروستی ئەکا •

خودا ئەزانێ ئەزەل تا ئەبەد
چی ئەکا ئەسعەد چی ئەکا ئەسوەد
چۆن ئیختیاری هەڵئەسووڕێنێ
به مەیلی شەیتان دین ئەدۆڕێنێ
چلۆن پەیرەوی ئەکا بۆ شەیتان
بۆ دمانچەکەی ئەبێ به قەیتان

مەلا بۆ تەمێ ئەڕوا بە ضەد ڕەنگ
ئەویش ئەو مـەلا ئەداتە بەر سەنگ
کـــابرا عەقڵو دین ئەدا بە بادا
باڵ ئەگرێتەوە بە ســـەر هەوادا
دەماخی بەرزی پڕ ئەکا لە با
پەردەی شەرمی حەق لە ڕوو لا ئەبا
خودایش بەو جۆرە ئەو مەبەست ئەکا
لەسەر خواستی خۆی بۆی دروست ئەکا
ئەنا خوداوەند ستەمکار نیـــە
ڕەزای بە کـاری ناهـەموار نیە
لەسەر ئەم یاسـا فریشتەی قودسی
ئەبێ بە کـاتب بۆ چارەنووسی
لەو کاتا منـــداڵ لە ناو سکدایە
خواستی (مکشوف)ی عیلمی خودایە
ســـەبقی کیتابیش لەسەر ئادەمی
بە ناحەق نیـــە لەسەر ظاڵمی
بەڵـکو هـەر لەسەر عیلمی خودایە
بەو هەوا ئینسان لە کەللەی دایە
ئەگەرنا بۆچی ڕەهبـــەر ئەنێرێ
بۆچی کردەوەی بەشـــەر ئەژمێرێ
بۆچی خـــوا ئەڵێ بە بابەو دایە
تەمێی ڕۆڵەیان بـــکەن بە مایە
ئینسان هوشیارەو ئامادەو ئازاد
ڕەهبەریش بۆی دێ بە وەعظو ئیرشاد

حەواس و کەللەو دەست و پێی ساغە
خاوەن شعوورەو خـــاوەن دەماغە
خۆی مەیلی چۆنەو چی مەبەست ئەکا
خودایش بەو جۆرە بۆی دروست ئەکا
چار هەر ئەمەیە شەخصی بەختیار
باش بەکـــار بێنێ جوزئی ئیختیار

نووری ئیمان بە دۆزەخ

ئیمان بە دۆزەخ ئەمەیە ئینسانی موسوڵمان باوەڕی بێ کە ماوەی پاش مردنی تا زیندووبوونەوەی ڕۆژی قیامەت کە ناوی : (بەرزەخ)ە واتە : ناوبەینێ ، ماوەیەکە ڕۆحی ئینسان عەلاقەی پەیدا ئەکاتەوە بـــە لەشەکەیەوە هەر چۆنێ بێ وە ئەگـەر بسوتێ و با بیبا یاخود بمرێ و دەرِەند بیخوا ، خودای تەعالا لەشێکی میثالی بۆ دروست ئەکـــات و ڕۆحەکەی پەیوەندی ئەبێ پێیەوە ٠ جا کاتێ مردو بەجێما مەلائیـکەی پرسیار دێنـە سەری و پرسیاری خـــوداو پێغەمبـەرو دین و ئایینی لێ ئەکـەن ، جا ئەگـەر لەسەر یاسای ڕاست وەڵامیان بداتەوەو خـــاوەن طاعەت بێ ئەوە بۆ خۆی ئەکەوێتە ناو ئاسایش و خۆشییەوەو تا ڕۆژی قیامەت لە نیعمەتی خودا بەشدار ئەبێ ٠ وە ئەگەر وا نەبێ ئەوە ئەکەوێتە ناو ئازارو عەزابەوە ، بەو جۆرە بیروباوەڕو کردەوەی هەڵئەگرێ هەتا کاتێ لەو (استحقاق)ە ڕزگار ئەبێ ٠

وە دەلیل لەســـەر ئەمەی باسمان کرد لە ئایەت و فەرموودەی حەزرەتدا ــ صلى الله عليه وسلم ــ زۆرە بە جۆرێ کە مەعنای تێکڕایی

فەرموودەکانی حەزرەت ئەگـا بە (تواتر)وە زانایانی ئیسلام لـە پێش پەیدابوونی ئەهلی خیلافدا بڕیاریان داوە ٠

دەلیل لە قورئانی پیرۆز :

یەکەم ئایەتی : (مما خطيئاتهم اغرقوا فادخلوا نارا) ـ ئایـەتی بیست‌و پێنج لە سوورەتی نوح ـ واتە : قەومی نوح ـ علیه السلام ـ لە بەر تاوانەکانیان غـەرق کران بـە ئاوی تۆفـانو (فورا) خرانـە ناو ئاگرەوە ٠ وە دیارە ئـەو ئاگری کوتوپڕە ئاگری بەرزەخـەو ئاگری دۆزەخ نیـە ٠

دووەم : (النار يُعرضون عليها غُدُوّاً وعَشِيّاً ويوم تقوم الساعة أَدخِلوا آل فرعون أشدّ العذاب) ئایەتی چل‌و شەش لـە سوورەتی غافر ـ ئیستە ظاهیر لە ڕاواندنیان بەسەر ئاگردا ئەوەیە کـە لە بەرزەخدا بێ ، بە دەلیلی : (ويوم تقوم الساعَة اَدخلوا ... الآية) ٠

سییەم ئایەتی : (قيل ادخلوا الجنة قال ياليت قومي يعلمون بما غفر لي رَبّي وجعلني من المكرمين) ـ ئایەتی بیست‌و شـەش لـە سوورەتی یاسیندا ـ ئیستە ظاهیری ئـەم ئایەتە ئەمەیە : کـە حەبیبی نەججاڕ لـە پاش گیاندەرچوونی موژدەیان پێدا بە بەهەشت‌و ئـەو موژدەیشە هۆی ئاسایشی ڕۆحی ئەو بووە ٠

چوارەم ئایەتی : (يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت في الحياة الدنيا وفي الآخرة) واتە ئەو کەسانە کـە ئیمانیان هێناوە بـە خـوداو پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ خودا دڵیان دائەمەزرێنێ لەسەر واتەی حەق لە دنیاو ئاخرەتدا ٠ ئیمامی قورطوبی لە تەفسیرەکەیدا ئەڵێ : ئـەم

ئایەتە نازڵ بووە لە باسی سوئاڵی گۆڕدا ، کاتێ پرسیاری لێ ئەکرێ : خودات کێیەو پێغەمبەرت کێیە ؟ ئەویش لە وەڵامدا ئەڵێ : (ربيّ الله ودینی دین محمد ـ صلى الله عليه وسلم ـ) •

هەر لە تەفسیری قورطوبیدا ئەڵێ : وتراوە سەبەبی نزوولی ئەم ئایەتە ئەوەیە ڕیوایەت کراوە : کاتێ حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ باسی پرسیاری مەلائیکەی کرد لە قەبردا ، عومەری کوڕی خەططاب ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ عەرزی کرد : (یارسول الله) ئایا لەو کاتەدا عەقڵم لە لادا هەیە ؟ فەرمووی : بەڵێ • ئەویش وتی : (كفيت اذا) واتە : مادام وایە کارم تەواوە • جا خودا ئایەتەکەی نازڵ کرد کە ئایەتی بیست‌و حەوتە لە سوورەتی ئیبراهیم ـ سەلامی خودای لەسەر بێ ـ •

شەیخی بوخاری ـ رحمه الله ـ ئەفەرموێت : جەعفەری کوڕی عومەر ئەڵێ : بۆی گێڕاوینەتەوە شوعبە لە عەلقەمەوە لە سەعدی کوڕی عوبەیدەوە لە بەراء کوڕی عازیبەوە لە حەزرەتەوە ـ صلى الله عليه وسلم ـ ئەفەرموێت : (اذا اقعد المؤمن في قبره أتاه آتٍ ثم يشهد ان لا اله الاّ الله وان محمدا رسول الله ـ فذكر قوله تعالى ـ يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت ... الآية) •

دەلیلی عەزابی قەبر لە حەدیث :

یەکەم بوخاری‌و موسلیم ڕیوایەتیان کردووە کە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ ڕابورد بە لای دوو قەبردا ، جا فەرمووی : (انّهما ليعذّبان ، وما يعذّبان في كبير ـ يعني عند الناس ـ زاد البخاري في رواية : بلى انه كبير ، يعني عند الله • امّا أحدهما فكان يمشي بالنميمة،

واما الآخر فكان لا يستتر من البول) واتە : خاوەنی ئەو دوو گۆڕە عەزاب ئەدرێنو عەزابەکەیشیان لەبەر شتێ نیە گەورە بێ پانی لە لای خەڵك ، بەڵام گەورەیە لە لای خودادا ، یەکێکیان قسەی خراپی ئەگێڕا لە ناو خەڵکداو یەکێکی تریان لە کاتی چـــوونە سەراودا خـــۆی دانەئەپۆشی • (وفي رواية : لا يستبرىء من البول) واتە خـــۆی پاك نەدەکردەوە لە گمێزەکەیو بەرگو لەشی پیس ئەبوون •

دووەم بوخاری لە بابی عەزابی قەبردا ، ڕیوایەتی کردووە لـــە حەزرەتەوە ـ صلی الأ علیه وسلم ـ کە لە جوملەی دۆعای مـەئثووری بوو : (اللهم انّي اعوذ بك من عذاب القبر ، واعوذ بك من عذاب النار، واعوذ بك من فتنة المحيا والممات ، واعوذ بك من فتنة المسيح الدجـــال) واتە : خودایا پەنا ئەگرم بە تۆ لە عەزابی قـەبرو لە عەزابی ئاگرو لـە فیتنەی زەمانی ژیانو زەمانی پاش مردنمو پەنا ئەگرم بە تۆ لـە فیتنەی مەسیحی دەججال •

سێیەم موسلیم لە کیتابی (جنة)دا لە بابی نیشاندانی جێگەی خۆیدا بۆ مردوو • ڕیوایەت کراوە لە زەیدی کوڕی ثابیتەوە ئەڵێت : لـــە کاتێـکدا حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە باغێکدا لە باغەکانی بەنی نەججار سواری هێسرێ بووو ئێمەیش لەگەڵیابووین کوتوپڕ هێسرەکە تەکانێکیدا بە حەزرەت نزیك بوو بیخاتە خوار ، وە لەو دەورەدا پێنج یا شـەش قەبر دەرکەوتن • حەزرەت فەرمووی : ئەمـــانە کـــەی مردوونو کێ ئەمانە ئەناسێ ؟ لـە وێدا پیاوێ عەرزی کرد : مـــن ، حەزرەت فەرمووی : کـەی مردوون ؟ عەرزی کرد : مردوون لـــە زەمانی ئیشراکدا • جا حەزرەت فەرمووی : ئەم ئوممەتە لـــە قەبردا گیرۆدە ئەبێ ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە تەرکی دفنی مردوو بـــکەن لە

خوام داوا ئەکرد کە دەنگی مردوو بخاتە گوێچکەتانەوەو عەزابەکەیان لە قەبردا بیسن ئەوەی کە من ئەیبیسم ، جا ڕووی کردە ئێمەو فەرمووی: پەنا بگرن بە خودا لە عەزابی قەبر ، ئێمەیش وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە عەزابی قەبر ، جا فەرمووی : پەنا بگرن بە خودا لە عەزابی ئاگر ، وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە عەزابی ئاگر ، فەرمووی : پەنا بگرن بە خودا لە فیتنەکان ئەوەی وا بە دەرەوەو ئەوەی وا لە پەنامەکیدا ، ئێمەیش وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە فیتنەکان ئەوەی وان بە دەرەوەو ئەوەی وان لە پەنامەکیدا ، جا فەرمووی : پەنا بگرن بە خودا لە فیتنەی دەججال ، وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە فیتنەی دەججال •

چوارەم ئەوەی موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ان العبد اذا وضع في قبره وتولى عنه اصحابه ، انه ليسمع قرع نعالهم ، قال : يأتيه ملكان فيقولان له ما كنت تقول في هذا الرجل ؟ قال : فاما المؤمن فيقول : اشهد انه عبدالله ورسوله ، قال : فيقال له انظر الى مقعدك من النار قد ابدلك الله به مقعدا من الجنة ، قال نبي الله فيراهما جميعا ، قال قتادة : وذكر لنا انه تفسح له قبره سبعون ذراعا ويملأ عليه خضرا الى يوم يبعثون •

پێنجەم ئەوەیە کە بەیهەقی ڕیوایەتی کردووە لە (ابن عمر)ەوە : (القبر حفرة من حفر جهنم أو روضة من رياض الجنة) ئەم حەدیثە سیوطی لە (تخريج الأحاديث)دا ڕیوایەتی کردووە •

شەشەم ئەوەیە کە (ابن عمر) ڕیوایەتی کردووە لە حەزرەتەوە ـ صلى الله عليه وسلم ـ : (ما من مسلم يموت يوم الجمعة أو ليلة

الجمعة الا وقاه الله فتنة القبر) ئەم حەدیثە سیوطی لە (جامع الصغیر)دا ڕیوایەتی کردووەو بە حەسەنی داناوە •

وە زانایانی ئیسلام ئیتیفاقیان هەیە لەسەر ئەوە کە عەزاب‌و ثەوابی مردوو لە قەبردا لەسەر مەجموعی جەسەدو ڕۆحە ، بەڵام جەسەدی بەرزەخی کە لەشێکی لەطیفە خودا دروستی ئەکا بۆی •

نووری ئیمان بە صوورەتی میثالی لە قەبردا

دەلیل لەسەر ئەمە ئەوەیە کە دەر ئەکەوێ لەو فەرموودانەی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە باسی عەزاب‌و ئاسایشی ئینسان ئەکەن لە قەبردا ، وە ئەو حەدیثانەیە کە بەیانی زیندوویەتی پێغەمبەران‌و شەهیدان ئەکەن لە قەبردا ؟ چونکی بە بێ باوەڕ بە گوشادبوونەوەی قەبرەکەو پەیدابوونی لەشی بۆ ئینسانەکە ئەو ئەحواڵانە مومکین نابن‌و دینی ئیسلام دینی واقیع‌و ڕاستی‌یەو دوورە لە ئەوهام •

وە بۆ بە هێزکردنی ئەم فیکرە چەند شت هەن :

یەکەم : حازربوونی پێغەمبەران لە مزگەوتی (بیت المقدس)دا لە حضووری پێغەمبەردا ـ علیهم السلام ـ لە شەوی ئیسراداو مولاقاتی بۆ بازێ لەوان لە ئاسمانەکاندا لە کاتی میعراجداو ڕابووردنی بە ئاسمانەکاندا •

دووەم : حەدیثی (حجة الوداع) کە ئەوەی تێدایە حەزرەت چاوی کەوتووە بە حەزرەتی مووساو حەزرەتی عیسا لە ئیحرامدا بۆ حەج‌کردن •

سێیەم ئەمە کـە ثابتە لـە دیندا چـەند جار جوبرەئیلی ئەمین بە شێوەی یەکێ لە ئەصحابەکانی حـەزرەت کە ناوی (دحیـە) بووە دەرکەوتووە لـە لایا .

چوارەم نیشاندانی بەهەشتو دۆزەخ بە حەزرەت ـ صلی اللـە علیە وسلم ـ لە کاتی خوطبەدا ، وەکو لـە صەحیحی بوخـاری‌دا ڕیوایەتی دەکـا .

پێنجەم (الرؤیا الصادقە) واتە خەوبینینی ڕاست وەکو لـە ئەوەڵی بوخاری‌دا ڕیوایەت ئەکـا حەزرەت لـە ئەوەڵی پێغەمبەرایەتیدا وەحی بۆ ئەو روئیای ڕاست بوو ، کە صوورەتی هەر شتێکی ئەبینی لە خـەودا بۆی ئەهـاتە دی .

وە لەسەر ڕووناکی قورئانی پیرۆز کە ئەو خەوە یوسف چـاوی پێ کەوت کە باوكو دایكو براکانی لـە وێنەی مانگو ڕۆژو یازدە ئەستێرەدا بینی . وە لە پاشاندا ئەفەرموێت : (هذا تأویل رؤیاك قـد جعلها ربي حقًا) .

وەلحاصڵ دەلیلو ڕێنوما بۆ صوورەتی میثالی بەرزەخی ئەوەندە زۆرە لە دیندا کە ئینسانی عاقڵ پێویستە باوەڕێـکی ڕاستی بێ پێـان ، بە تایبەتی کـە لە دیندا ثابت بووە مەلائیکەکان ئەتوانن بـە هـەر صوورەتێ خۆیان نیشان بدەن بە غەیری خۆیان ، هـەروا جننی ئەتوانن بە هـەر صوورەتێ خۆیان دەربخەن ئیللا صوورەتی پێغەمبەران ـ سەلامی خودایان لەسەربێ ـ بە تایبەتی بە نەصصی قورئانی پیرۆز دوو مەلائیکە لـە صوورەتی دوو ئینسانی خاوەن خصوومەتدا سەرکـەوتن بۆ لای حەزرەتی داوود ـ علیە السلام ـ و گـەلێ قسەیان لەگەڵدا کرد . ئەمانە هەموو بەڕاستی ثابتو واقیعین .

نووري ئیمان بە قیامەت = ڕۆژی پاشەڕۆژ

ئیمان بە ڕۆژی قیامەت ئەمەیە ئینسان باوەڕی بێ وەکو چــۆن ئەم جیهانە کەمو زۆر هیچی نەبووەو خودا لە نەبوون دروستی کردووە وەکو مەشهوورە (العالم حادث) واتە : لە نەبوونەوە بووە بە بوونەوەر وەها باوەڕت بێ ئەم جیهـانە بــە فەرمانی خودا ئاسمانو عــەرزو ئەستێرەکانو کەژو کێو هەموو ئەفەوتێنێو جیهانێکی تازەی گوشــاد دروست ئەکاتو بە ڕووناکی‌یەکی تایبەتی هەمووی ڕووناك ئەکا وەکو کتی پێش هەتاوکەوتنی ئەم جیهانە ، وەکو لــە قورئاندا ئەفەرموێت : (واشرقت الارض بنور ربّها) واتە : عەرز ڕووناك بووەوە بە نووری خودای خۆی . وە هەموو مردووەکان زیندوو ئەکرێنەوەو ســـەوق ئەکرێن بۆ مەحشەر = کۆمەڵگاهی گشتیو سارای جەماوەری . وە لەسەر ڕووناکی قورئانی پیرۆز ئەم کارەساتە وا دێتە جێگە مەلائیکەیە هەیە ناوی (اسرافیل)ەو مەئموورە لەسەر جیهازێکی تایبەتی کــە بە قەدەر ئەرواح کونی تێدایەو بە ئەمری خودا دوو جار ئیسرافیل فوو ئەکا بەو جیهازەدا کە ناوی (صور)ە بە جاری یەکەم هەموو کێوو عالەم صاف ئەبن ، وە بە جاری دووەم هەموو مردووەکان زیندوو ئەبنەوە .

ئینسانی هوشیار کــە تۆزێ تەماشای خۆیو جیهان بکا پێویستی بە دەلیل نامێنێ باوەڕ بە حـدووثو پەیدابوونی دنیــاو بــە فــەناو فەوتاندنیـــان .

زانایەکی فەلەکی ئەزانێ ئەم مانگ ڕۆژو ئەستێرانە ئەوانەیان کــە ئەجوڵێنو هاتوچۆو دەورە ئەکەن هەرکام دائیرەیێ تایبەتی هــەیە ، ئەگــەر بە موویێ لا بدا لەو خــەتی خۆیە دنیا تێك ئەدا ، هـــەروا

عەرزیش کە یەکێکە لەو ماددە دروست کراوانە لەسەر ئەم یاسایە کە خودا فەرموویەتی : (وما أمر الساعة الا کلمح البصر او هو اقرب) واتە : نیە هاتنی قیامەت و فەنای ئەم جیهانە ئیللا وەکو ئیشارەی چاو یا نزیکترو کەمتر •

ئەو کەسە شتێ دروست بکا ئەیشتوانێ تێکی بدا ، ئەو زەلزەلەو تەکانە کە پەیدا ئەبن لە عەرزدا ئەگەر چەند پایە زیاد بکا دنیا هەمووی ئەگۆڕێ و تێک ئەچێ • ئێمە لە چاوی عەقڵی خۆمانەوە ئەڕوانین و ئەم فەناو بەقا بە گران ئەزانین ، ئەنا هەمووی ئاسان ئاسانە •

مێروولە کاتێ بڕواتە قاشێ
مەحاڵە لە لای دەورەی پەرداشێ
نازانێ ئەوەی لای ئەو مەحاڵە
گەلێ ئاسانە لای وەستای ئاشێ
مەولەوی ئەڵێ ڕەحمەتی لێبێ
وتاری ناسک باش ئاگات لێبێ
گەر زەڕەی شعوور هەیە پێتەوە
کە وتیان : خودا ، ئەبڕێتەوە
(جهان آفرین) بە دەستەڵاتە
خواستی دێتە جێ لەم کائیناتە

نووري ئیمان به نیشانه‌کانی ڕۆژی قیامه‌ت

حه‌زره‌ت ـ صلى الله عليه وسلم ـ گه‌لێ له نیشانه‌کانی هـاتنی قیامه‌تی به‌یان کردووه‌و ئه‌و نیشانانه گه‌وره‌و بچووکیان هه‌یه •

له نیشانه گه‌وره‌کانه که‌مبوونه‌وه‌ی زانیاری له دینداو زۆربوونی کوشتار له جیهاندا • وه له وانه‌یه که‌مبوونه‌وه‌ی شه‌رم لـه ناو ئـه‌هلی جیهانداو که‌مبوونه‌وه‌ی فه‌رمان به یاسای ئیسلام • وه لـــه موهیمماتی ئه‌حادیثه فه‌رمووده‌ی حه‌زره‌ت : (اذا وسد الأمر الى غير اهله فانتظروا الساعة) واته : کاتێ فه‌رمان‌و کاروباری جیهان درایه ده‌ستی که‌سێ بۆ ئه‌وکاره نه‌شێ چاوه‌ڕوانی قیامـــه‌ت بـکه‌ن •

وه باسی ئه‌وه‌ی کردووه که سێ خه‌سف واته عه‌رز ڕۆچـوونی گه‌وره له جیهاندا ئه‌بن ، لـــه خۆرهه‌ڵات‌و خۆرنشین‌و جـــه‌زیره‌ی عه‌ره‌بی‌یه‌داو گه‌لێ فیتنه‌ی وا په‌یدا ئه‌بن که هوشیار سه‌رگه‌ردان ئه‌که‌ن، نه‌ك له‌به‌ر ئه‌وه عه‌قڵیان ناشکێ به ڕزگاری له وانه به‌ڵام توانایان نیـــه چاریان بـکه‌ن • وه باسی ده‌رچوونی کافرێـکی ناباری کردووه کـــه ناوی مه‌شهووری (دجال)ه یانی زۆر درۆزن ، وه گه‌لێ ئاده‌می‌زادی بێ‌دین‌و بێ عه‌قڵ ئه‌که‌ونه شوێنی • وه باسی ده‌رکه‌وتنی ئه‌میرێکی عادڵی کردووه کـه ناوی (مهدي)ه‌و سته‌مکار به ده‌ستی ئه‌و ئه‌فـــه‌وتێ‌و حه‌زره‌تی عیسا له زه‌مانی ئه‌ودا له ئاسمان دێته خواره‌وه‌و جه‌نگ ئه‌که‌ن له‌گه‌ڵ ده‌جالداو ده‌جال به ده‌ستی ئه‌وان ئه‌کوژرێ‌و سوپاکه‌ی بلاو ئه‌بێته‌وه‌و حه‌ق سه‌ر ئه‌که‌وێته‌وه •

باوه‌ڕ به بوونی حه‌زره‌تی عیسا له ئاسمانداو هاتنه‌خواره‌وه‌ی لـه

ئاخر زەمـاندا هـەر چـەند لەم ئاخر زەمانەدا بازێ کـەس دوودڵن تیدا بەڵام کارێـکی دینیو ڕاستە •

حەزرەتی عیسا بە بێ باوك بە قودرەتی خودا لە سکی دایـکیدا پەیدا بووەو پاش لە دایكبوون لە بێشکەدا قسەی کردووە لەگـەڵ خەڵـکداو لە قوڕ شتی دروست ئەکرد وەکو پەلەوەرو فووی پێـدا ئەکرد بە ئیزنی خودا ئەبوو بە پەلەوەر ، وە کوێری مادەرزادی خۆش ئەکردەوەو ئینسانی پەمەکی چاك ئەکردەوەو بە ئیزنی خودا مردووی زیندوو ئەکردەوەو داوای کرد لـە خـودا سفرەی لـە ئاسمانەوە ناردە خوارەوە بۆ کۆمەڵەکەی • جا زاتێ ئەم هەمووە موعجیزاتەی بۆ کرابێ ئەگـەر لە کـاتی هێرشی دژمنەکان خودا بپارێزێ لێیانو وێنەی بخـاتە سەر یەکێ ترو ئەو ڕزگاو بـکاو بیبا بۆ ئاسمان بـە قـەدەر موعجیزەیەك لە موعجیزە پێشووەکانە ، وە ئاسمان هەزاران شوێنی تێدایە وەکو عەرز کـە بۆ ژیواری ئادەمیزاد ئەشێ • مەبەس ئەمەیە ئـەم جۆرە کارانە هەر چەند بە عادەت گرانن بەڵام بۆ توانایی خودا ئاسانن، عەلاوە چەند دەلیلی ئایەتو حەدیثی لەسەرە •

هەروا لە نیشانەکانی قیامەتە دەرچوونی ئوممەتێ لە ئادەمیزاد کە قورئان بە ناوی (یأجوج ومأجوج) ناوی بردوون ، ئەم ئوممەتە لەسـەر تەحقیقاتی زانایانی دین ئوممەتی (منغولیا)ن لە شیمالی وڵاتی چینو لـە بەینی ئەوانو میللەتی چیندا ، وارشی (سد)ی (ذی القرنین) دیارە ، ئەمانە لە تاریخی شەش‌صەدو پەنجای کۆچیدا دەرچوونو بوون بـە چەند قۆڵ : قۆڵێ بۆ هیندستانو قۆڵێ بۆ ڕوسیاو قۆڵێ بۆ ئاسیا گەیشتن بە بەغداو دەوڵەتی (عباسیە)یان فەوتانو هیندستانو ڕووسیایان داگیر کردو تا ماوەیە مانەوە • وە بەشی عیراقیان موسوڵمان بوون • جا ئەگەر

مەبەس لە ئایەتی دەرچوونیان ئەم دەرچوونە بێ ئەوە باشە ئەگـــەر نا ئەوانە لە ئاخر زەماندا جارێـکی تر دەر ئەچن‌و جیهان توشی وێرانی‌و زیان ئەکـــەن •

هەروا لە نیشانەی قیامەتە دەرچوونی (دابة الأرض) کـــە لـە نەصصی ئایەتی قورئاندا هەیە • وە پێویستە ئینسانی موسوڵمان باوەڕی بێ بە وانە بەڵام درێژەی ئەحواڵی ئەم (دابة الأرض‌ە) یاخود یاجـوج وماجوج یا باقی نیشانەکانی حەواڵەی عیلمی خودایە •

هەروا لە نیشانەی قیامەتە گۆڕانی هاتوچۆی ڕۆژ ئیستە لە جانبی خۆرهەڵاتەوە دەر ئەچی‌و لـە جانبی خۆرنشینەوە ئاوا ئەبێ ، وە لـەو چەرخەدا دەورەی ئەستێرەکان ئەگۆڕێ‌و ڕۆژ لەبەر چاودا لـــە جانبی مەغریبەوە دەردێ‌و لە جانبی مەشریقەوە ئاوا ئەبێ • ئەمانە هـــەموو کارەساتی جیهانن هەموو بۆ خودا ئاسانن •

وە ئادەمی‌زاد تا وا لەم جیهـــانەدا دووشت پێویستە بۆی بـــە جێـــان بێنێ :

یەکـەم بەجێهێنانی یاسای دین‌و ئادابی ئیسلام بە قەدەر ئیمکان ، خودا فەرموویەتی : (فاتقوا الله ما استطعتم) •

دووەم چاودێری ژیان‌و ژیواری خۆی‌و پارازتنی نیشتمان‌و یاسای ژیان ؛ چونـکی ئینسانی بێ دونیا وەکو مردوو وایە بێ‌سوودەو ئینسانی بێ‌دین‌و بێ‌نیظام‌و ئەخلاقیش بوونی بێ‌سوودە بەڵـکو لە بوونەکەیـەوە زیان پەیدا ئەبێ بۆ دونیاو بۆ دین بۆ ژیوارو بو ژین بۆ خۆی‌و بۆ باقی ئادەمـــــی‌زاد •

ئینسان (خليفة الله)یە لە عەرزدا ئەبێ خـاوەن ئەخـــلاق بێ

خاوەنی ڕاستیو خۆگرتنو هێمنی بێو دارای ڕەوشتی مــــەردانەو ئینسانانە بێ •

ئینسانی خۆشخوو ئەبێ بە هـــەتاو
ڕووناکی ئەدا بە عەرزو بە ئاو
ئینسانی بەدخوو ئاگرە بێ ئاو
حاشا لەو کەسە شەڕ دێنێتە ناو
ئوممەت ئەخلاقە کـــە ئەخلاق نەما
ئوممەتیش ئەڕوا بۆ فەوتو فەنا

نووری ئیمان بە حەشری گیانلەبەر

ئیمان بــە حەشری گیانلەبەرانی (مکلف) ئەمەیە کە موسوڵمان باوەڕی ببێ لــە پاش ئەوە خودای تەعالا هــەموو (مکلف)ێ زینـــدوو ئەکاتەوە ، سەوق ئەکرێن بۆ مەحشەر ، خودای تەعالا فـــەرمووییەتی (وجاءت کل نفس معها سائق وشهید لقد کنت في غفلة من هذا فکشفنـا عنك غطاءك فبصرك الیوم حدید) واتـــە : هـــەموو نەفسێ دێ بۆ کۆمەڵـگای هوشیارانو لەگەڵیا هــەیە دوو فریشتە ، یەکێ لە وانە وا بە دوایەوە وە ئەویشیان فریشتەیەکـــە شەهادەت لەسەر کردوەکانی ئەدا ، جــا پێی ئەوتری لــە لایەنی زاتی خوداوە : بە ڕاستی تۆغـافڵو بێئاگابووی لەم ڕۆژە ، وا پەردەمان لەسەر دڵو چاوت لا برد ، جـــا ئەمڕۆ چاوت تیژەو باش ئەبینێ ، هەر وەهـــا خودا فەرموویەتی (یوم ندعو کل اناس بامامهم) ڕۆژی حەشر ڕۆژێکە هەموو ئوممەتێ بە ناوی پێغەمبەرەکەیەوە بانگ ئەکەین ، جا یەکەم کەسێ ئەکەوێتە ڕێـــگە بۆ

مەحشەر -حەزرەتی موحەممەدە -صلى الله عليه وسلم- وە ئوممەتەکەی ئەکەونە شوێنی لەسەر ئیختیلافی پایەو مایەیان • وە ئادەمیزاد حەشـر ئەکرێن لەسەر ئەو حاڵە کە لەسەری مردوون لە دنیادا •

(عن جابر ـ رضى الله عنه ـ قال : سمعت النبي ـ صلى الله عليـه وسلم ـ يقول : يبعث كل عبد على ما مات عليه من الأحوال • أي : فمن مات على خير يبعث على حال حسنة ومن مات على حالة سيئة بعث بحـال شنيعة ـ والعياذ بالله تعالى ـ) •

وە لەو ڕۆژەدا هەیبەتو ترس عالەم دائەگرێو ئەحواڵی خـەڵك چـەند جۆرەو زانستی ئەو حاڵانە وا لـــە عیلمی خودادا ، بەڵام ئەهلی مەحشەر بە کورتی سێ بەشن : یەکەم (سابقين) واتە پێش کـەوتوان ، ئەوانەن کـە نزیـکی بارەگای خودان • دووەم ئەصحابی (ميمنة) واتـە ئەوانە کـە دەفتەریان ئەدرێ بە دەستی ڕاستیانەوە ، یاخود خـاوەن (يمن)و حورمەتو پیرۆزین • وە ئەم بەشە هەم خاوەن پایەو حورمەتن• سێیەم ئەصحابی (مشأمة) واتە کە دەفتەری کردەوەیان ئەدرێ بە دەستی چەپیانەوە ، یاخود ئەوانە کـە خاوەن شومو بەدبەختن ، وە ئەم بەشـە عیبارەتە لـە هـەموو کافرانو تاوانباران ، وە ئەم سێ بەشە هـــەموو ئوممەتی عالەم ئەگرێتەوە لە ئەووەڵی خەلقی (مكلف)انەوە تا ئاخـــری دنیا دێو درێژەی حاڵی ئەمانە بەس وا لـــە عیلمی زاتی خـــودای تەعـــالادا •

وە ئەو عەرزە کـە ئەهلی تەکلیف حەشر ئەکرێن لەســـەری عەرزێـکی تازەیە ، خودا فەرموویەتی (يوم تبدل الأرض غير الأرض) بەم مەعنا ئەصڵی عەرزی پێشوو ئەمێنێ بەڵام صیفەتو حاڵی ئەگۆڕێ • وە کاتێ کە عالەم لەمـــەوقیفی حەشردا ئەمێننەوە بیمو ترس داگیریان

ئەکاو لە خودا داوا ئەکەن دەست بکرێ بە حسێب کردن لەگەڵیانداو بەهیچ نەوعێ کەسیان دەست ناکەوێ تکا بکا ، وە بۆ لای هەر کەس ئەڕۆن لە پێغەمبەران عوزر دێننەوە ، تا ئەڕۆن بۆ خضووری پێغەمبەری ئاخر زەمان (محمد المصطفی) وە داوای تکای لێ ئەکەن بۆ ئەوە لەو ئێستگای ناهەمواره دەرچن‌و دەست بکرێ بە حسێب‌کردنیان ، ئەویش سوجدەی (تعظیم) ئەبا بۆ خودای تەعالاو داوای شەفاعەت ئەکا ۰ جا لە جانبی خوداوە ئیزنی شەفاعەت‌کردنی ئەدرێ‌و دەس ئەکا بە شەفاعەت بۆ ئەوە ئەو مەخلووقە لەو جێگە دەرچن وەیا حسێبیان لەگەڵدا بکرێ ۰

نووری ئیمان بە شەفاعەت

شەفاعەت‌و تکاکردنی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ دەلیلی کیتاب‌و سوننەتی لەسەرە ، ئەمما دەلیل لە قورئان ئەوە وەکو فەرموودەی خودا بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ (واستغفر لذنبك وللمؤمنین وللمؤمنات) وە دیارە کە ئیستیغفار بۆ کەسێ عیبارەتە لە تکاکردن بۆ عەفوکردنی ئەو کەسە ۰ وە وەکو ئایەتی (من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه) واتە : کێیە ئەو کەسە کە تکا ئەکا بۆ تاوانباران لە لای خودا مەگەر بە ئیزن‌و ئیجازەی خودا لەسەر ئەو تکاکردنە ، ئێستە ئەگەر تکاکردن لەسەر ئیزن‌و ڕەزای خودا بۆ کەس ڕەوا نەبوایە ئەو (استثنا)یە بە بێ‌سوود دەر ئەچوو وە کەلامی خودا دوورە لە کەلیمەی بێ‌سوود ۰ وە وەکو ئایەتی (ولا یشفعون الا لمن ارتضی وهم من خشیته مشفقون) واتە : تکاکارەکان تکا ناکەن بۆ کەس مەگەر بۆ کەسێ کە خودای تەعالا ڕازی بێ بە تکاکردن بۆی ، وە ئەو تکاکارانە لە ترسی خودا وان لە پارێزدا ۰ وە لەم قەبیلە نصووصە

زۆرن‌و دیارن لە لای زاناکان • وە هەر ئایەتی مەنعی شەفاعەتی تێدا بێ ئەوە واریدە لە شەئنی کافرەکانداو بۆ موسوڵمان نیە •

وە دەلیلی شەفاعەت لە سوننەتی پێغەمبەردا ـ صلی اللە علیه وسلم ـ گەلێکن :

یەکەم ئەوەی کە جابیر ڕیوایەتی کردووە کە حەزرەت ـ صلی اللە علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (شفاعتي لأهل الكبائر من أمّتي) واتە تکاکردنی من لە حضووری خودادا بۆ ئەوانەیە کە خاوەن تاوانی گەورەن لە ئوممەتەکەم • ئەم حەدیثە ترمزی‌و ئەبو داوود ڕیوایەتیان کردووەو لە ئەحادیثی مەشهوورەیە • وە سرڕی شەفاعەت یەکەم : دەرکەوتنی میهرەبانی خودایە بۆ بەندەکانی بە تاوان‌بەخشین • دووەم دەرخستنی پایەی تکاکارەکانە لە لای خودادا •

وە ئەو فەرموودەی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە کاتی هاتنی ئایەتی (وانذر عشيرتك الأقربين) هاتە خوارەوە فەرمووی : (يا بني عبدالمطلب أنقذوا أنفسكم من النار ، يا فاطمة انقذي نفسك من النار ، فاني لا أملك لكم شيئا من الله غير أن لكم رحماً سأبلّها ببلالها) واتە : من خاوەنی هیچ شتێ نیم بۆ ئێوە لە لایەنی خوداوە ، ئەوەندە هەیە خزمایەتی‌یەکە لە ناوماندا بەشی ئەو خزمایەتی‌یە هەوڵتان بۆ ئەدەم‌و ئەو خزمایەتی ئێوە چاودێری ئەکەم بە نمێ لە تەڕی حەولی خۆم‌و ڕەحمی خودا • ئەمە چەند جوابیان هەیە :

یەکەم مەبەستی ئەوەیە کە لە کافرێتی دەرچن و موسوڵمان بن ئەنا کافر سوود وەرناگرێ‌و ڕزگار نابێ لە قیامەتدا ، وە فاطیمەیشی بۆ ئەوە باس کرد بۆ ئیشارەی ئەوە حەتا ئەگەر خودا نەخواستە ئەویش

کافر بێ من سوودی پێ ناگەیێنم •

دووەم فەرموویەتی : (لا أملك) واتە مالیك نیم خۆی نەیفەرمووە تـکا ناکەم ، عەلاوە بۆیە باسی تـکای نەکرد هەتا ئەوان بە هـۆی ئـەو تـــکاوە پاڵ نەدەنەوە •

سێیەم عەینی حـــەدیثەکە ئەبێ بە دەلیلی شەفاعەت ؛ چونـــکی فەرمووی : (غیر أن لکم رحما سأبلها ببلالها) واتە : بەرانبـــەر بـەو ڕەحمییەتو خزمایەتی‌یە هەوەڵ ئەدەمو نمێ سوود پەیدا ئەکـــەم ؛ چونـکی مەعنای حەدیثەکە وایە ئەو خزمایەتی‌یە تەڕ ئەکەم بە تەڕی‌یەك شـایاو بێ ، مەبەس ئەمەیە تا بتوانم سوودتان پێ ئەگەیەنم بـــە هـۆی ئەوەوە • وە ثابیت بووە لەســەر ڕووناکی فەرموودەکانی حـــەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ کـە بۆ حەزرەت ـ صلی الله علیـه وسلم ـ پێنج شەفاعەت هـــەیە •

یەکەم شەفاعەتی (عظمی) واتە : تـکای زۆر گەورە کە موسوڵمانو کافر دائەگرێ کـە مەشهوورە ئەم تـکایە بە (مقام محمود) ئەمەیش بریتی‌یە لە ڕزگارکردنی ئەهلی مەوقیف لە بیمو ترسی مانەوەیان لـــەو شوێنـــــەدا •

لە صەحیحی بوخاریدا ڕیوایەت کراوە لە (ابن عمر)ەوە ـ خوایان لێ ڕازی بێ ـ ئەلێ : حـەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرمووی : (مازال الرجل یسأل الناس حتی یأتي یوم القیامة لیس في وجهه مُزعَةَ لحم • وقال : ان الشمس تدنو یوم القیامة حتی یبلغ العرقُ نصف الأذن، فبینما هم کذلك استغاثوا بآدم ثم بموسی ثم بمحمد ـ صلی الله علیه وسلم ـ فیشفع لیقضی بین الخلق فیمشي حتی یأخذ بحلقة الباب فیومئذ یبعثه الله

مقاما محمودا يحمده اهل الجمع كلهم) ئەم حەدیثە شەریفە بوخاری لە کتێبی زەکاتدا ڕیوایەتی کردووە • تەماشای قەستەلانی بکەن هەروا موسلیم لە کتێبی زەکاتدا ڕیوایەتی کردووە ، وە تەماشای شەرحی ئیمامی نەوەوی بکەن لە شەرحی موسلیمدا •

بەم تکای یەکەمە کە مەشهوورە بە مەقامی مەحموود ئەهلی مەوقیف هەموو ڕزگار ئەبن لە مەوقیف‌و دەست ئەکرێ بە حسێب‌کردن لەگەڵیاندا •

شەفاعەتی دووەم تکایە بۆ دەرکردنی بازێ تاوانبارانی موسوڵمان لە ئاگری دۆزەخ • (في صحيح البخاری في آخر الحديث الذي رواه في كتاب الرقاق قوله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : فيأتون فاستأذن على ربّي فاذا رأيته وقعت له ساجدا فيدعني ما شاء الله ، ثم يقال لي : ارفع رأسك وسَلْ تُعطَه قل يُسمعْ واشفع تشفع ، فارفع رأسي فأحمَدُ ربّي بتحميد يُعلّمني ، ثم أشفع فيحدّ لي حدّاً ، ثم أخرجهم من النار وأدخلهم الجنة ، ثم أعود فأقع ساجدا لمثله في الثالثة أو الرابعة حتى ما يبقى في النار الاّ من حبَسه القرآن • انتهى • وقال قتادة : أي : وجب عليه الخلود بنص القرآن ـ والعياذ بالله تعالى ـ) •

سێیەم شەفاعەتە بۆ قەومێ کە موستەحەققی ئاگری دۆزەخن بە هۆی تاوانەکانیانەوە ، وە ناڕۆنە ئاگرەوە بە هۆی تکای حەزرەتەوە ـ صلى الله عليه وسلم ـ •

چوارەم شەفاعەتە بۆ قەومێ بۆ ئەوە داخڵی بەهەشت بن بە بێ حیساب • ڕیوایەت کراوە لە ئەبو ئەمامەوە ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ ئەویش لە حەزرەتەوە ـ صلى الله عليه وسلم ـ (قال : وعَدني ربّي أن

يُدخل الجنّة من أمتي سبعين ألفا لا حسابَ عليهم ولا عـذابَ مـع كلٍ سبعون ألفا • رواه الترمذي بسند حسن • انظر : سنن الترمذي رقـم ٢٥٥٤ طبعة القاهرة) •

پێنجەم شەفاعەتە لە زیادکردنی دەرەجەیە لە بەهەشتدا بۆ بازێ ئەهلی بەهـەشت •

وە لە پاش شەفاعەتی حەزرەتی موحەممەد ـ صلی اللە علیـه وسلم ـ دەرگـای شەفاعەت ئەکرێتەوە بۆ هەر کەسێ خودا ڕازی بێ لە شەفاعەت کردن بۆی •

(وعن عثمان ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : يشفع يوم القيامة ثلاثة الأنبياء ، ثم العلماء ، ثم الشهداء • رواه ابن ماجه بسند صحيح • وعن أبي سعيد الخدري ـ رضي الله عنه ـ ان رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : من أمتي من يشفع للفئام ، ومنهم من يشفع للقبيلة ، ومنهم من يشفع للعصبة ، ومنهم من يشفع للرجـل حتى يدخلوا الجنة • رواه الترمذي • انظر الترمذي رقم الحديث ٢٥٥٧ • وعن ابي الدرداء ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليـه وسلم ـ قال : يشفع الشهيد في سبعين من أهـل بيته • رواه أبو داود • انظر : سنن ابى داود ـ كتاب الجهاد ١٥/٢) •

وە گەلێ ڕیوایەتی تر هەن بۆ ئیثباتی تکاکاری زانایانی دین و پیاو چاکانی ئوممەتی پێغەمبەر ـ صلی اللە علیە وسلم ـ بۆ خزم و پەیڕەوان و برادەران و باقی موسوڵمانان • وە سڕی هەموو ئەمـانە دەرخستنی میهرەبانی خودای تەعالایە لەبەر چاوی عالەمدا •

نووري ئیمان به سوئال له ڕۆژی قیامەتدا

له نووری ئیسلامه ئیمانو باوەڕ به پرسیارکردنی خودای تەعـــالا له بەندەکانی خۆی له ڕۆژی قیامەتداو دەفتەری کردەوەیان پێ ئـەداو موحاسەبەیان ئەکاو بەر له هەموو کـەس پرسیار له پێغـەمبەران ئەکـا ـسەلامی خودایان لەسەر بێـ خودا فەرموویەتی : (يوم يَجمع الله الرسلَ فيقول ماذا أُجبتم قالوا لا علم لنا انك انت علاّم الغيوب) واتـه : باسی ئەو ڕۆژه بـکه که خودای تەعالا پێغەمبەرەکان گرد ئەکـــاتەوەو پرسیار ئەکا لێیان ، ئەڵێ : چۆن وەڵامتان درایەوه ئەوانیش لەبەر شەرم له خودا یا لەبەر دەهشەت ئەڵێن : خودایا ئێمه نازانین بەڕاستی تۆ خۆت زانای به هەموو شتێکی پەنامەکی •

وه ڕیوایەت کراوه له (عدي) کوڕی حاتەمەوه (قال رسـول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ ما منكم أحد الاّ سيكلمه الله ربّه يوم القيامـــة ليس بينه وبينه تَرجمان فينظر أيمَنَ منه فلا يرى الاّ ما قَدّم مـــن عمله وينظر أشأم منه فلا يرى الاّ ما قدّم وينظر بين يديه فلا يرى الاّ النار تلقاء وجهه • فاتقوا النار ولو بشق تمرة • رواه الشيخان والترمذي • أخرجـه البخـاري في الرقاق) •

واته : کەس نیـه له ئێوه ئیللا خودا قسەی لەگەڵدا ئەکـا لـــه ڕۆژی قیامەتداو له ناوبەینی خوداو ئەو کەسـەدا تەرجومان نیه ، جا کابرا ئەڕوانێ بۆ لای ڕاستی خۆیو نابینێ ئیللا ئەو کردەوانه کـه له دنیادا کردوویەتی ، وه ئەڕوانێ بۆ لای چەپی هەم نابینێ ئیللا ئـــەو کردەوانه کـه لـه دنیادا کردوویەتیو تەماشای بەردەمی ئەکاو نابینێ ئیللا ئاگر لـه بەرانبەریدا • دەی مادام باشه ڕۆژی ئینسان وەهایه خۆتان

بپارێزن له ئاگر وەلەو به لەته خورمایەك • ئەم حەدیثه بوخاریو موسلیمو ترمزی ڕیوایەتیان کردووه • بوخاری له (کتاب الرقاق)دا نووسیویەتی •
(وعن أبي برزة الأسلمي ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : لا تزول قدما عبد حتى يسأل عن عمره فيم أفناه وعن عمله فيم فعله ، وعن ماله من اين اكتسبه وفيم أنفقه ، وعن جسمه فيم ابلاه • رواه الترمذي • رقم الحديث ٢٥٣٢ طبعة القاهرة) واتـــه : دوو پێی عەبدی خودا ناجوڵێن هەتا پرسیار نەکرێ له عومری که لــــه چیدا بڕاندوویەتەوه ، وه له کردەوەی کــه چی کردووه ، وه لــه مــاڵو دارایی‌یەکەی له کوێی پەیدای کردووەو له چیدا صەرفی کردووه ، وه له لەشی بەدەنی که له چیدا ماندووی کردووەو بڕاندوویەتی‌یەوه •

نووري ئیمان به پەڕەی کردەوه

له نووری ئیسلامه ئیمان به وەرگرتنی پەڕەی کردەوەکانی ، خودا فەرموویەتی : (فأمّا مَنْ أوتي كتابه بيمينه فسوف يحاسب حسابا يسيراً وينقلب الى أهله مَسرورا ، وأمّا مَن أوتي كتابه وراء ظهره فســوف يدعوا ثبورا ويصلى سعيرا • سورة الانشقاق الآية ٩ـ١٢) واته : ئـەو کەســەی دەفتەری کردەوەی پێ بدرێ به دەستی ڕاستی‌یەوه ئـــەوه حسێبی لەگەڵدا ئەکرێ به حسێبێکی ئاسانو ئەگەڕێتەوه بۆلای ئەهــلو خزمانی موسوڵمانی به شادمانی • وه ئەو کەسەیش دەفتەری کردەوەی پێ بدرێ له پشتەوه تا ئەگا به دەستی چەپی ئەوه له مەولا واوەیلا ئەکاو ئەڕواته ئاگری دۆزەخەوه •

ڕیوایەت کراوه له ئەنەسەوه ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ ئەڵێ : لــه

خزمەتی حەزرەتدا بووین تەماشامان کرد پێئەکەنی ، فەرمووی : ئەزانن بەچی پێ ئەکـــەنم ؟ وتمان : خوداو پێغەمبـــەری خـــودا ئەزانن . فەرمووی : لە وتاری بەندە لەگەڵ خودای خۆیدا ، ئەڵێ : یا ڕەببی ئایا پەنام نادەی لە ستەم تا کەس ستەم لێ نەکـا ، ئەویش ئەڵێ : بەڵێ : ئەویش ئەڵێ : دەی مـــن ڕازی نابم بۆ ســـەر خـــۆم ئیللا بـە شاهیـــدێ لـــە لایـەنی خۆمـەوە بێ . خودایش ئەفەرموێت : (كفى بنفسك اليوم عليك حسيبا ، وبالكرام الكاتبين شهودا ، قـــال : فيختم على فيه ، فيقال لأركانه : انطقي . قال : فتنطق باعماله ، قال ثـم يخلى بينه وبين الكلام ، فيقول : بعداً لكنّ وسحقا ، فعنكنّ كنت أناضل. أي : ادافـــع . رواه مسلم في كتاب الزهـــد . انظر : شرح النووي لصحيح مسلم) .

نووري ئیمان بە میزان

ئیمـان بە میزان ئەمەیە ئینسانی موسوڵمان تەصدیق‌و باوەڕی بێ بەوە کـە لە ڕۆژی قیامەتدا خودا ئەمر ئەکـا بە کێشانەی بیروباوەڕو کردەوەی ئینسان لە چاکەو خراپە ، وە هەر چەند خودای تەعالا خۆی عالم‌و زانایە بە کـــەم‌و زۆری ئەوانە بەڵام ئەیەوێ لـــە بەر چـــاوی عالەمی دنیاداو لە ناو جن‌و ئینسدا چاك‌و خـــراپی ئەهلی تەکلیف دەر بکەوێ . وە چلۆنی ئەو میزانە حەواڵەی عیلمی خودایە . بەس ئێمـــە مەبەسمان لە میزان کارێـکە بێ بە هۆی زانستی چەندیەت‌و چلۆنی بیروباوەڕو کردەوەکان .

وە دلیل لەسەر ئەم وەزن‌و میزانە گەلێ ئایەتە لە قورئانی پیرۆز ، وەکو ئەو ئایەتە ئەفەرموێت لە سوورەتی ئەنبیائدا (ونضع الموازين القسط

ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئا ، وان كان مثقال حبة من خردل اتينا بهـا وكفى بنا حاسبين) واته : چه‌ند میزانی عه‌داڵه‌ت دائه‌نێین لــه ڕۆژی قیامه‌تدا ، كــه وابێ سته‌م ناكرێ له هیچ نه‌فسێ به هیچ ئه‌ندازه‌یێ كه‌م یا زۆر ، وه ئه‌گه‌ر به قورسی دانه‌ی خه‌رده‌ڵێ بێ ده‌ری ئه‌خــــه‌ین و ئێمه كافین بۆ ئه‌وان له جیهه‌تی حیسابه‌وه •

وه ده‌لیل له سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ردا ـ صلى الله عليه وسلم ـ زۆرن (من جمله) وه‌كو ئه‌وه ڕیوایه‌ت كراوه له عه‌بدوڵلای كوڕی عومه‌ره‌وه ـخودایان لێ ڕازی بێـ له حه‌زره‌ته‌وه‌ـصلى الله عليه وسلم‌ـئه‌فه‌رموێت: خودای ته‌عالا پیاوێ له ئوممه‌تی من دێنێ به ئاگاداری خه‌لائیقی قیامه‌ت (فينشر عليه تسعة وتسعين سجلا كل سجلّ مثل مد البصر ، ثم يقـول الله : اتنكر من هذا شيئا ، اظلمتك كتبتي الحافظون ؟ فيقول : لا يارب • فيقول : بلى ان لك عندنا حسنة فانه لا ظلم عليك اليوم فتخرج بطاقـــة فيها : اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله • فيقول : احضر وزنك • فيقول : يارب ما هذه البطاقة مع هذه السجلات ؟ فقال : انك لا تظلم • قال فتوضع السجلات في كفـــة والبطاقة في كفة فطاشت السجلات وثقلت البطاقة فلا يثقل مع اسم الله شيء • رواه الترمـــذي • سنن الترمذى • رقم ٢٧٧٧ طبعة القاهرة ، واخرجه ابن ماجه في كتـــاب الزهد من سننه رقم الحديث ٤٣) •

نووري ئيمان به (قصاص) واته تۆڵه‌وه‌رگرتن

ئیمان به (قصاص) ئه‌مه‌یه موسوڵمان باوه‌ڕی بێ كه خودای ته‌عالا حه‌قی سته‌م‌لێ‌كراو ئه‌ستێنێته‌وه له سته‌مكار • وه ده‌لیلی ئه‌مه ئه‌وه‌یه :

(روي عن أبي هريرة ـ رضى الله عنه ـ أن رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : من كانت عنده مظلمة لأخيه فليتحلله منها ، فانه ليس ثمّ دينار ولا درهم ، من قبل ان يؤخذ من حسناته فان لم يكن له حسنات أخذ من سيآت اخيه فطرحت عليه • رواه الشيخان = البخارى ومسلم •
وعن أبي سعيد ـ رضى الله عنه ـ عن النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : يخلص المؤمنون من النار فيحبسون على قنطرة بين الجنة والنار فيقتص لبعضهم عن بعض مظالم كانت بينهم في الدنيا حتى اذا هُذّبوا ونُقّوا أذِنَ لهم في دخول الجنة ، فوالذي نفس محمد بيده لأحدهم أهدى بمنزله في الجنة منه بمنزله الذى كان في الدنيا • رواه البخارى في الرقاق) •

ئەم حەدیثە پیرۆزانە ڕیوایەت کران لە بابەتی هۆشیارانی جنو ئینس بوون ، هەر چەند عەداڵەتی خودا عامە بۆ هەموو مەخلووقی ، هەر چەند لە حەیوانات بێ • حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : لَتُؤَدَّنَّ الحقوق حتى يقاد للشّاة الجلحاء من الشاة القرناء • أخرجه مسلم في كتاب البر) •

وە ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەم تۆڵە سەندنەوە فەرموودەی خودای تەعالا : (وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه الا امم امثالكم ما فرّطنا في الكتاب من شيء) ئایەتی/٣٨ لە سوورەتی ئەنعام •

بەڵێ دەلیل نیە لەسەر لەززەتو عەزابیان لە بەهەشتو دۆزەخدا •
وا دەر ئەکەوێ کە لە پاش حەق لێ سەندنەوە کە مەحوو ببنەوە •
(والله اعلم) •

نووري ئيمان به (صراط)

ئيمان به صيراط ئەمەيە موسوڵمان باوەڕی بێ بەمە کــە پردێ ڕاتەکێشرێ بەسەر ئاگری دۆزەخدا • ڕیوایەت کراوە لە (أبو هريرة ـ رضى الله عنه ـ عن النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : ثم يضــرب الصراط بين ظهراني جهنم فاكون اول مــن يجوز من الرسل بامتــه ، ولا يتكلم أحد يومئذ الاّ الرسل وكلام الرسل يومئذ : اللهم سلّم سلّم • رواه الشيخان) •

واتە : پاش میزانی ئەعمال پردێ دروست ئەکرێ لەسەر پشتی دۆزەخ ، جـا من ئەووەڵ کەسێکم لە پێغەمبەران کـە ڕابوورێ لەگەڵ ئوممەتەکەیدا بەسەر ئەو پردەدا • وە لەو ڕۆژەدا کەس قسە ناکـــا ئیللا پێغەمبەران • وە کەلامی پێغەمبەرانیش لەو ڕۆژەدا ئەوەیە ئەڵێن : خودایا سەلامەتمان بــکە سەلامەتمان بــکە •

(وروى مسلم في الايمان عن أبي هريرة ، وعن حذيفة ـ رضي الله عنهما ـ أنه ترسل الأمانة والرحم فتقومان جنبتي الصراط يمينا وشــمالا فيمرّ أولــكم كالبرق • قال : قلت بأبي أنت وأمي أي شيء كمر البرق ؟ قال : الم تروا الى البرق كيف يمرّ ويرجــع في طرفــة عين ، ثم كمر الريح ، ثم كمر الطير وشد الرجال تجرى بهم أعمالهم ونبيكم قائم على الصراط يقول : ربّ سلّم سلّم حتى تعجز اعمال العباد ، حتى يجيء الرجل فلا يستطيع السير الاّ زحفا ، قال : وفي حافتي الصراط كلاليب معلقة مأمورة بأخذ من أمرت به فمخدوشٌ ناجٍ ومــكدوس في النار ، والذي نفس ابي هريرة بيده أن قعر جهنم لسبعون خريفا • هذا جزء من حديث طويل رواه مسلم في كتاب الايمان •

وە ئەوەی لە فەرموودەکەی حەرزەتدایە کـە ئەمانەت‌و رەحم ڕاست‌و چەپی پردی صیراط ئەگرن ، مەعناکەی لەسەر بەیانی زانایانی دین ئەمەیە کـە خودای تەعالا دوو مەلائیکە دروست ئەکا بۆ خزمەتی ئەو موسوڵمانانە کە لە دنیادا هێمن‌و بێ خیانەت بوون‌و لەگـەڵ خزم‌و خوێشەکانیاندا میهرەبان بوون بۆ خەلاص بوونیان لەو شوێنەدا •

بە کورتی پردی صیراط ئەکێشرێ بەسەر دەرگای دۆزەخداو هەر کەس ئەهلی دۆزەخ بێ دائەکـەوێ‌و ئەخرێتە دۆزەخەوەو بـە گوێرەی خۆی عەزاب ئەدرێ ، ئەگـەر کـافرە هەتا هەتایەو ئەگـەر موسوڵمانە بە قەدەر ئەو مـاوە بۆی دانراوەو پاش ئەوە ئەیهێنەوە بۆ بەهەشت ، وەکو زیندانی‌کراوێ کە ماوەی حەبسەکەی تەواو ببێ • وە ئەوانەیش کـە موستەحەققی بەهەشتن ڕائەبوورن بەسـەریدا بـەرەو بەهەشت ، بازێ وەکو بەرق ، بازێ کەمترو بازێ کەمتر • وە ئـەوەی کـە بەیان کراوە ئەو پردە : لـە موو باریکترو لە ئەڵماس تیژترە • ڕاستە بەڵام ئینسانێ کە وەکو بەرق ڕابوری پێویستی بە ڕێگەی پـان‌و پۆڕ نیـە ، وە ئەوەیش کە بۆ دۆزەخ دانراوە بەڕاستی ناتوانێ ڕابوری‌و ئەکەوێتە ناو دۆزەخەوە • وە بۆ ئەوە وای لێکراوە •

دێتـە بیرم لـە ساڵی نۆصەدو سی‌و ئەوەندەدا لـە مەجلیسێکدا بووین ، ئەم مەوزوعە هاتە ناو ، خودا لێ خۆش‌بوو حاجی مەلا خالیدی موفتی فەرمووی : ئەم خەڵـکە کە (تعجب) ئەکەن لەم پردە وا باشـە بڕۆن پردەکەی خواری قەزای (پردێ) ببینن ، لەوێدا مەکینە لە هـەر دوو لای ڕووبارەکەوە دامەزراوە ، وە لەسەر ڕووبارەکـەوە سیمێ بەسەر دوو عەموودا ڕاکێشراوەو بە هێزی مەکینەکە لۆری پڕ لە ئاسن بەرز ئەکرێتـەوەو بەسەر ئەو سیمە باریکەدا ئـەبرێ بۆ ئەو بەری

ڕووبارەکەوەو دایئەگرنە خوارەوەو بەکاریان دێنن •

وە ئەم ئایەتە کـە ئەفەرموێت (وان منكم الا واردها) مەعنـای ئەوەیە کە هـەموو بەسەر پردی صیراطداو بەسـەر دۆزەخـدا ڕائەبوورن ، بەڵام ئەوانە کـە ئەهلی تەقواو پارێزن داناکەونو خـودا ڕزگاریان ئەکا ، وە ئەوانەیش کە ئەهلی دۆزەخن دائەکەون ، ئیتـر مەعنای ئەوە نیە کە هەموو کەسێ ئـەڕواتە ناو دۆزەخـەوە جـا موسوڵمانەکان دێنە دەرەوە •

وە بازێ وتوویانە لەسەر ظاهیری ئایەتەکە هەموو کەس ئەڕواتـە ناو دۆزەخەوە بەڵام ناڕۆنە دۆزەخەوە بۆ عەزابدان ، مومکینە لە پێش عبووری صیراطدا هـەموو کـەسێ وەکو (استعراض) بڕواتە ناو حـدوودی دۆزەخـەوە بەڵام ئەهلی عـەزاب دووبارە کـە هاتن بڕۆن بەسەر پردی صیراطدا دائەکەونو ئەهلی ئیمان داناکەونو ڕائەبوورن بۆ جیهەتی بەهەشت (والحمد لله على ذلك) •

خۆلاصەی باس

دەرکەوت لەو ئایەتو حەدیثانەوە کە نووسیمان ئەمە کـە هەموو جنو ئینس حازر ئەکرێن لە حضووری خودادا لە ڕۆژی قیامـەتدا لە مەحشەردا وەکو خودا فەرموویەتی : (يومئذ تعرضون لا تخفى منكم خافية) • ئایەتی هەژدە لە سوورەتی (الحاقة)دا •

وە مەوقیفی مەحشەر زۆر جێگەی ترسو لەرزە • وە ئەبێتـەوە هەتاکو حەزرەتی موحەممەد ـ صلى الله عليه وسلم ـ تکا ئەکا بۆ هەموو عالەم ، جا ئەبرێن بۆ میزانو کێشانی بیروباوەڕو کردەوە • وە

عالەم زۆر پەرێشانەو بێدەنگە ، وەکو خودا فەرموویەتی : (وخشعت الاصوات للرحمن فلا تسمع الا همساً) ئایەتی / ١٠٨ لە سوورەتی (طه)دا ، وە فەرموویەتی : (وعنت الوجوه للحي القيوم وقد خاب من حمل ظلما) ئایەتی / ١١١ لە سوورەتی (طه)دا •

جا پاش پرسیاری خودا لە عالەمو پاش میزانو کێشانەی ئەعمالو حسێبی هەموو خاوەن تەکلیف پردی صیراط ڕائەکێشرێ بەسەر دەرگای دۆزەخداو عالەم بە ئەمری خودا بەسەریدا ئەڕۆن ، بەڵام دۆزەخی‌یەکان دائەکەون بۆ دۆزەخو ئەهلی بەهەشت ڕائەبوورن بەرەو بەهەشتو لەسەر ئاوی (حوض المورود) کە حەوزی تایبەتی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ گرد ئەبنەوەو لە پاشا ئەڕۆن بە ئەمری خودا داخڵی بەهەشت ئەبن ، هەر کەس بۆ شوێنی خۆی (والحمد لله) •

نووری ئیمان بە (حوض المورود)

ئیمان بە (حوض المورود) باوەڕە بەوە کە پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ خەڵات کراوە لە لایەنی خودای میهرەبانەوە بەوە کە حەوزێکی پێدراوە میزانی گەورەیی‌و پیاڵەی ئاو لێوەرگرتنی وا لە عیلمی خوداداو هەموو موسوڵمانێ لە جنو ئینس ئاوی لێ ئەخواتەوەو هەر کەس ئاوی لێ بخواتەوە ئیتر قەت تینووی نابێو هەرکاتێ لە بەهەشتدا ئاو بخواتەوە یا هەر شەربەتێ ئەوە بۆ لەزەتو ڕابواردنە ، بۆ چاری تینوێتی نیە •

شێخی بوخاری ڕیوایەت ئەکا لە کتابی (رقاق)دا کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (حوضي مسيرة شهر ماؤه

ابیض مـــن اللبن وریحه اطیب مـــن المسك وکیزانه کنجوم السماء ، ومن شرب منه فلا یظمأ ابدا) .

وه ئاوی ئەم (حوض المورود)ە لە نەهری کەوثەرەوە دێت کـــە وا لـــە بەهەشتدا . وە بە حەدیثی شەریف ئەمە ثابت بووە .

نووري ئیمان به بەهەشتو جەهەننم

لـــە نووری ئیسلامە ئیمان بە وجوودی دۆزەخ کـــە مـــاوای عەزابو ئازاری ئەهلی عەزابە ، وە بە وجوودی بەهەشت کـــە ماوای ئەهلی رەحمەتو طاعەتە . وە ئەم دوو ماوایە هەر دوویان مـــاوای ئەبەدی هەتا هەتان ـ خودا لە دۆزەخ بمان پارێزێو لە بەهەشتدا ماوامان بداتێ بە رەحمی خۆی ـ .

بیرو باوەڕی موسوڵمان ئەمەیە کە بەهەشتو جەهەننم ئیستە هەنو خودای تەعالا دروستی کردوونو ئامادەی کردوون بۆ ئەو کەسانە ئەبن بە ماوایان ، بـــە دەلیلی گەلێ ئایەتی قورئانی پیرۆز ، وەکـــو ئایەتی : (وسارعوا الی مغفرة من ربّکم وجنّة عرضها السموات والأرض أعِدّت للمتقین) ئایەتی ۱۳۳ لە سوورەتی ئالی عیمران . واتە : ئەی هۆشیاران پەلە پەل بـــکەن بۆ لای عەفوتان لە لایەنی خوداوەو بۆ لای بەهەشتێ کـــە ماوەی بە قـــەدەر پانایی عەرزو ئاسمانەکانە ، ئامادە کراوە بۆ ئەهلی تەقواو پارێزگاری . وە ئایەتی : (واتّقوا النار التي اعدّت للـکافرین) ئایەتی / ۱۳۱ لە سوورەتی ئالی عیمران . واتە : خۆتان بپارێزن لـــە عەزابی ئاگرێکی وەها کە ئامادە کراوە بۆ کافرەکان .

وە ئەمما شوێنەکەیان ئەوە هەر چەند دەلیلی نەصص نیـــە بۆ

دیاری کردنی ، بەڵام زۆربەی زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوەن کە جێگەی بەهەشت لە ژووری هەر حەوت ئاسمانەکانەوەیەو لە ژێر عەرشـــدایە ، لەبەر ظاهیری ئایەتی (ولقد رآه نزلة أخرى عند سدرة المنتهى عندهـــا جنة المأوى) واتە : حەزرەت ـ صلى الله عليـــه وسلم ـ جارێـــکی تر جوبرەئیلی بینیوە لە لای داری (سدرة المنتهى)دا کـــە لـــە لای ئەو دارەدایە (جنة المأوى) •

وە چـەند ئەحادیث هەن دەلالەت ئەکەن لەسەر ئەوە کە بەهەشت لە ئاسماندایەو (فردوس) لە دەرەجە زۆر بەرزەکانە ، وە ڕیوایـەت کراوە حەزرەت فەرموویەتی (سقف الجنة عرش الرحمن) جـــا بە دەلیلی ئایەتەکە بەهەشت گوشادە بە قەدەر هەموو ئاسمانەکانو عەرز ، وە سەقفی بەهەشت عەرش بێ مەعنای وایە بەهەشت وا لـــە ژووری هەموو ئاسمانەکانەوەو لە ژێر عەرشداو دۆزەخیش لە شوێنێ بێ کـــە عەلاقەی بە بەهەشتەوە بێ بە دەلیلی گفتوگۆی ئەهلی دۆزەخ لەگـەڵ ئەهلی بەهەشتدا بە نەصصی ئایەت لە سوورەتی ئەعرافدا •

وە ئەو کەسانە کـە زانان بە ئەحواڵی کائینات باوەڕیان وایە کـە فەضای عالەم وا لە ژوور (تصورات)ی ئێمەوە ، وە ڕێگەی گەلێ عالەمی ڕاستی تێدا هەیە ؟ چونـکە مادام بە کەشفی عیلمی ثابت بووە کە ڕۆژ ملوێنێ جـار بە قـەدەر عەرزەو ئەستێرەی (شعرى) ملوێنێ جار لـە ڕۆژ گەورەترەو لەبەر دووری بە بچووك دەر ئەکەوێ ئەبێ مـــاوەی کائینات گەلێ لە خەیاڵی ئێمە زیاترو گوشادتر بێ •

وە ئەم دوو شوێنە مەوجوودن هەتا هەتایەو ئەوانەیش وان لـــە ناویاندا هەروا ئەمێننەوە هەتا هەتایەو خیلافی ئەم بیروباوەڕە بێ دەلیلەو لەسـەر خـەیاڵو هـەوایە •

وه ئەمما صیفەتی دۆزەخو بەهەشتو ئەهلەکەیان ئەوه له شەتنی ئەهلی دۆزەخدا بوخـــاریو موسلیمو ترمـــزی ڕیوایـــەت ئەکـەن حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (انّ أهونَ أهلَ النار عذابا یوم القیامة لرجلٌ توضع في أخمص قدمیه جمرتان یغلی منهما دماغه) واته : ئەهوەنترو سووکترینی ئەهلی دۆزەخ پیاوێـکه دوو پشکۆ ئاگر ئەخرێته ژێر پاژنەی پێکانی که دەماغی له گەرمی ئەوانه ئەکوڵێ • وه ئەهلی دۆزەخ ئەوەی کـــافر بێ هـەتا هەتایەو ئەوەی کـه موسوڵمان بێ دوای ماوەی عەزاب دێتەوه بۆ بەهەشت •

وه ئەمما بەهەشت ئەوه کـــافیيه بۆ ستایشی ئەو وەکو خـــودا فەرموویەتی : (فیها ما تشتهیه الأنفس وتلذّ الأعین وانتم فیها خـــالدون) یەکێ قورئانی پیرۆز بخوێنێتەوه ئەزانێ نیعمەتی بەهەشت چەند زۆره • وه نەهری (کوثر) له بەهەشتدایەو جۆگەی هەنگوینو شیری تێـــدایەو حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (قال عزوجل أعـددت لعبادي الصالحین ما لا عینٌ رأت ولا أذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر ذخرا بَلْهَ ما اطلعکم الله علیه) جا خوێندیيەوه : (فلا تعلم نفس ما اخفي لهم من قرة اعین جزاء بما کانوا یعملون • رواه الشیخـــان والترمـــذي) •

نووری چاو پێکەوتنی خودای تەعالا له قیامەتدا

پێویسته هەموو موسوڵمانێ ئیمانو باوەڕی بێ که له قیامەتدا بـه حضووری زاتی خودا ئەگاو چاوی پێئەکەوێ به دەلیلی فەرموودەی خودا له قورئاندا : (وجوه یومئذ ناضرة الی ربّها ناظرة) واته : چەند

رووی له ڕۆژی قیامەتدا جوانن‌و بۆ خودای خۆیان ئەڕوانن‌ەوە بە دەلیلی فەرموودەی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە فەرموویەتی : (انکم سترون ربکم کما ترون القمر لیلة البدر) وە لە ریوایەتێکی تردا لـــە جەریری کوڕی عەبدوڵلاوە : (قال : کنا عنـد رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ جلوساً ننظر الی القمر لیلة البدر • فقال : انـکم سترون ربکم عیانا کما ترون هذا القمر لا تضامون في رؤیته ، فان استطعتم ان لا تغلبوا علی صلاة قبل طلوع الشمس وقبل غروبها فافعلوا • ثم قرأ : وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب • متفق علیـه) واتە : لـە خزمەتی حەزرەتدا دانیشتبوین ئەمان ڕوانی بۆ مانگ لـــە شەوی چواردەدا ، لە وێدا حەزرەت فەرمووی : بێ‌گومان ئێوە لـــە مەولا خودای خۆتان بە ئاشکرا ئەبینن ـ واتە بە چاو ـ وەکو ئەم مانگە ئەبینن‌و دوودڵی ناکـەن لە چاو پێ‌کەوتنیدا ، جا ئەگەر ئەتوانن کـــە کۆڵ‌نەدەن لەسەر کردنی نوێژێ لـە پێش دەرچوونی ڕۆژداو نوێژێ لـە پێش ئاوا بوونی ڕۆژدا دەی بـــکەن • جا خوێندی‌یەوە ئایەتی (وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب)وە ئەم حەدیثـە بوخاری‌و موسلیم هەر دوویان ڕیوایەتیان کردووە •

وە بازە ئایەتێ کە مەنعی چاو پێ‌کەوتنی خودای تەعالا ئەکا ئەوە یا مەبەس چاو پێ‌کەوتنیەتی لە دنیادا وە یا لەسەر کافرەکـان تەطبیق ئەکرێ ، وەکو ئایەتی : (کلا انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون) واتـە : ئەو کافرانە لە خودای خۆیان مەحجووب‌و مەستوورن‌و بە حضـووری خودا ناگەن ؛ چونـکی ئایەتی چاو پێ‌کەوتنی خودا بۆ موسوڵمـــانان ظاهیرەو ئاشکرایەو حەدیثەکەیش تەواو ڕووناکی ئەکاتەوە •

وە بازێ لـە ئەهلی تەفسیری قورئانی پیرۆز تەفسیری لـــەفظی

(زیادە) لە ئایەتی : (للذین احسنوا الحسنی وزیادة) بە چاو پیٚ‌کەتنی خودای تەعالا ئەکەنەوە ، واتە : بۆ ئەو کەسانە کە چاکەیان کردووە جەزاو پاداشی چاك هەیە لەگەڵ زیادەیەکدا کە بریتییە لە دیتنی خودای تەعالا • جا لە کەرەمی زاتی خودای تەعالا داوا ئەکەین کە زاتی خۆی نیشان بدا پیٚمان‌و بە چاو پیٚ‌کەوتنی دلشاد ببین •

ئەم شـــەش ئەرکانە وتمان بۆ ئیمان
بناغـــەی دینن لە بۆ موسوڵمان
هەتا باوەڕت بە حـــەق ئەستوورە
دڵت بەڕاستی سەرچاوەی نوورە
ئەزانی چلۆن هەنـگاو هەڵیێنی
یاســای ئیسلامی باش بەجیٚ بیٚنی
ڕۆح بۆ ژیانەو ئیمان بۆ دڵە
ئیمان کارەبای ماڵ‌و مەنزڵە
کـــە ئیمانت بوو بە خودای عەللام
باش بەجیٚی دیٚنی کردەوەی ئیسلام
نامی لــــە خودا ئەپاریٚتەوە
دڵتان بە ئیمـــان بحەسیٚتەوە

نووري ئیسلام (ان الدین عند الله الاسلام)

(قال ـ صلی الله علیه وسلم ـ الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله ، وتقیم الصلاة وتؤتي الزكاة وتصوم رمضان وتحج البیت ان استطعت الیه سبیلا) •

واته : ئیسلام ئەمەیە کە بە دڵ باوەڕت بێ‌و بە زمان ئیقرار بکەی‌و وبڵێی : (لا اله الا الله ، ومحمد رسول الله) بڵێی : هیچ کەسێ لـە جیهاندا عیادەتی بۆ ناکرێ بە ڕاستی‌و شیاوی عیادەت بۆ کردن نیـــە ئیللا ئەو زاتە پەروەردگارە کــە ناوی (الله)یەو موحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی (عبـدالمطلب) کوڕی هــاشم کوڕی (عبدالمنــاف) پێغەمبەری خودایەو ڕەوانە کراوە بۆ تەمێ‌کردنی جنــن‌و ئینس • وە نوێژ بە بەجێ بێنی کــە بریتی‌یە لە پێنج فەرز لە هــەموو شــەوو ڕۆژێکدا • نوێژی صوبح دوو ڕکات • نوێژی نیوەڕۆ چوار ڕکــات • نوێژی عەصر چوار ڕکات • نوێژی مەغریب سێ ڕکات‌و نوێژی عیشا چوار ڕکات • لەسەر ئەو یاسایە کە لە دیندا بەیان کراوە • وە نوێژی جومعــە دوو ڕکات • وە غەیری ئەم نوێژانە سوننەتن (مؤكدة وغير مؤكدة) هەموو لە خەیراتن • وە زەکاتی دارایی خۆت بدەی بە وانــە کە شایانن بۆ ئەم پێدانە ، لەسەر ئەو یاسا لە دینی ئیسلامدا هەیە • وە مانــگی ڕەمەزان لە هەموو ساڵێکدا بە ڕۆژوویی لەسەر ئوصولی دین • وە حەج بــکەی ، واتە بڕۆی بۆ زیارەتی ماڵی خودا = کابەی پیرۆز ، لە شاری مەککەدا بە مەرجێ بتوانی بڕوی بۆ ئەو سەفەرەو بێتــەوە ، بەو یاسا کە لە دیندا دامەزراوە • وە دەرکەوت کە ئیسلامییەت پێنج ڕوکنی هــــەیە :

دوو شەهادەتە : أشهد أن لا اله الاّ الله ، وأشهد أن محمــــدا رسول الله • وە پێنج فەرزەی نوێژ لە هەموو شـــەوو ڕۆژێکدا • وە ڕۆژووی مانــگی ڕەمەزان لە هەموو ساڵێکدا • وە زەکات‌دان بە خاوەن بەش • وە حەج کردن ، واتە زیارەتی (كعبة الله) لـــە شـــاری مەککەدا • وە هەر کەسێ یەکێ لەم پێنج ئادابە نەکا ئەگەر لـــەبەر

بێ باوەڕی بێ ئەوە بە کافر ئەناسرێو ئەگەر لەبەر تەمەڵی بێ ئەوە بە یاسای دینی ئیسلام ئەبێ بگا بە عیقابی خۆی لە دنیاداو پاداشی ڕۆژی قیامەتیشی وا لە لای خودادا ، ئەو ئەزانێ چی پێ ئەکا . وە مادام ئەو دوو شەهادەتە ڕووکنی ئیسلامەو لەسەر ئەو شەهادەتە دڵی موسوڵمان دابمەزرێ پێویستە هەرچی پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - فەرموویەتی بە ڕاستی بزانێو هەرچی بە حەرامو ناڕەوای داناوە نەیکاو هەرچی بە واجب داناوە بەجێی بێنێو هەرچی بە مەندووب داناوە ئەگەر بیکا ئیحسانەو ئەگەر نەیکا بێ تاوانەو هەرچی بە (مکروه) داناوە ئەگەر نەیکا ئەوایی پێ ئەگاو ئەگەر بیکات تاوانی نیەو هەرچی بە (مباح) داناوە ئەوە کردنو نەکردنی وەکو یەك وانە . وا دەرکەوت کە ئەحکامی خودا لەسەر موسوڵمانی هۆشیاری بازدەساڵە پێنجن : واجبو حەرامو مەندووبو مەکروهو موباح ، کە کردنو نەکردنی وەکو یەکن .

وە پاش ئەوە کە شەهادەتیدا کە موحەممەد - صلی الله علیه وسلم - پێغەمبەری خودایە ، پێویستە بە قەدەر دەستەڵات لەسەر ڕەویەو ڕێگەی ئەو بێ لە ئەخلاقو ڕەوشتدا . خودا فەرموویەتی : (کان لکم في رسول الله اسوة حسنة) واتە : بێگومان هەیە بۆ ئێوە لە زاتی حەزرەتی پێغەمبەردا پیشەو شوێنکەوتنێکی جوان ، چونکی خوڵكو ڕەوشتی حەزرەتی پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - ڕەوشتێکی بەرزو بەڕێز بووە ، پێویستە موسوڵمان ئیمانو باوەڕی دامەزراو بێو ئیسلامیەتو ئادابی دینی ڕەساییو صیدقی ببێ ، واتە ڕاست وتارو ڕاست کردار بێو صابیر بێ ، واتە خۆگر بێ لە بەرابەری مەینەتەوە بە وێنەی نەخۆشینو زیانکاری لە داراییو ماڵداو وێنەی ئەمانە ، وە

خاوەن بەخشش بێو دەستو دەھندەی بێو خۆشڕووو خۆشوتارو خۆش کردار بێو دڵپاكو دڵخاوێن بێو دڵو دەستو دەمو داوێنی پاك بێ • خاوەن سوپاس بێ بۆ خودای تەعالاو بۆ ھەر کەسێ حەقێـــکی لەسەری ھەیە ، وەکو باوكو دایكو مامۆستاو خاوەن نیعمەتی دنیـــا • وە خـــاوەن عـــەفوو چاوپۆشی بێو عیززەتی نەفسی بێو بۆ شتی پەست دانەنەوێ • وە ئەگـــەر وەعدەیدا بە کەسێ بەجێی بێنێو درۆنەکـــاو غەیبەتو زەممی خەڵك نەکاو حەسوود نەبێو فیتنەیی نەکـــاو نەممام نەبێو عەیب نەدۆزێتەوە بۆ خەڵكو ناوونائۆرە دانەنێ لەســـەر کەسو لەکاری ڕاستدا بە غیرەت بێو دڵئەستوورو پاڵەوان بێو بەرچـــاو گوشاد بێو ھـــەر کەسێ پەنای پێھێنا بە قەدەر ئیمکان یارمـــەتی بداو لەسەر کاری چاکەو تەرکی خراپە ، بە ئیستیقامەتو دەوام بێو بـــە قەدەر ئیمکان لە بیروباوەڕو کردەوەدا خاوەن ئیخلاص بێ ، واتە کاری بۆ خودا بێ ، تا وا لە ئیمکاندا دوور بکەوێتەوە لە حەرام لە ھـــەموو جیھەتێکەوە بەڵـکو شوبھەیش ، زوھدو بێتەماعی لە دنیاداو عیزز‌ەتی نەفسو عیففەتو شەرمکردن کـــەمەشھوورە بە حەیا ، وە بێکینـــەیی ، واتە دڵصافیو غەیری ئەمانەیش کە زۆرن •

ڕەوشتی بەرزی ڕەھبەری نازدار
نایێتە نووسین نایێتە وتار
(انك لعلى خلق عظيم)
بەسە بۆ باسی ئەخلاقی کـــەریم
لەسەر ئەو پاسا ڕەوشتی مەردان
ئیمانەو ئیخلاص ئینصافو وژدان
صیدقو صەبرو حیلم عەفوو شەرافەت

کەم تەماعی‌یەو زوهدو قەناعەت
تەواضوع بە حەق دەوامی طاعەت
کەرەمو بەخشش بە گوێرەی ئیمکان
چاوپۆشی بە حەق لە تاوانباران
داوێن پاکی‌یەو دەستو دەم پاکی
دڵپاکی یەعنی دەروون ڕووناکی
بێ‌گینە بژی لە ڕووی جیهانا
یەك دڵو یەكڕوو لەگەڵ ئینسانا
دڵسۆزی بە حەق لەگەڵ داماوان
دەسگرتن (مطلق) بۆ لێقەوماوان
حورمەت‌گرتنی پیرانو ئەشراف
تەخسوس لێقەوماو لە ناو یا ئەطراف
وەفا بە وادە بۆ گەورەو بچووك
بۆ داراو گەدا بۆ صینفی ملووك
حقووق ڕاگرتن بە ئەندازەی خۆی
سوپاسی نیعمەت چۆن هاتبێ بۆی
رەوشتی ڕەهبەر سەرمەشقە بۆمان
بە درێژی عومر بە تووڵی زەمان
(نامی) بە فیدای خۆیو ئەخلاقی
ڕەحمەتی عامی هەموو ئافاقی

نووري ئیسلام زانستی ئادابی دین

شەرتی واجببوونی نوێژ : ئیسلامیەت‌و باڵغ‌بوون‌و عەقڵە ، وە شەرتی بەجێهێنانیان : پاکی لەش‌و بەرگ‌و جێگەی نوێژە لـــە هـــەر پیسی‌یەك عەفوی لێ نەدرابێ ، وە داپۆشینی عـــەورەتە مابەینی ناوك‌و ئەژنۆی پیـــاوو هەموو لەشی ژن ـ غەیری ڕوخسارو هەر دوو دەستی تا مۆچ ـ وە هاتنی کاتی نوێژەکانە ، بۆ صوبح لە بەیانەوە تا هەتاوکەوتن بۆ نیوەڕۆ لە زەوالەوە هەتا ئەو کاتە سێبەری هەر شتێ بـــە قـــەدەر خۆی لێبێ زیاد لە سێبەری کاتی زەوال ، وە بۆ عەصر لەو کـــاتەوە تا ئاوابوونی ڕۆژ،وە بۆ مەغریب لە ڕۆژ ئاوابوونەوە هەتا ڕووناکی سووری قەراخی ئاسمان ون ئەبێ ، وە بۆ عیشا لەم کـــاتەوەیە هەتا بەیان • وە پاکی ئینسانە لە بێ دەسنویژی‌و لە (جنابة) واتە لەش‌پیسی • وە ڕووکردنە لە کەعبەی پیرۆز لە شاری مەککەی موکەڕەمەدا •

وە دەسنوێژ دێتە جێ بە نیەتی لابردنی بێ‌دەسنوێژی‌و شۆرینی هەموو ڕوخسارو هـــەردوو دەست لـــە پەنجەکانەوە تا ئەنیشك ، وە مەسحی سەرو شورینی هەر دوو پێ هەتا قوولاپەکان •

وە دەسنوێژ تێك ئەچێ بە دەرچوونی شتێ لە بەرو دواوە ، وە بە دەس‌دان لە پێستی ژنی نامەحرەم ، وە دەس‌دان لە فەرجی ئینسان بـــە بەری دەست ، وە دەس‌دان لە حەلقەی دوبوری ئینسان ، وە نوســـتن بێ‌شێوەی دامەزرانی ژێر قنـــگی لەسەر عەرز ، وە نەمانی عـــەقل بە ناساغی یا بە هۆی هەر شتێکەوەبێ • وە جەنابەت‌و لەش‌پیسی لا ئەچێ بە نیەتی لابردنی لەش‌پیسی‌و بە شۆردنی هـــەموو لەش بـــە پێست‌و مووەوە ـ لە پاش لابردنی پیسی لەسەر لەش ئەگەر بێ ـ وە (شرعاً)

ئەم دەسنوێژو غوسڵە کاتێ بە سوودە کە ئینسان خۆی پاك کردبێتەوە لە پیسی لە بەرو دوای بە بێ بەرد یا بە هۆی شۆردنیان بە ئاوێکی وا پاكو پاکەوەکــەر بێ •

وە ئەگەر لە شوێنێکدا ئاو نەبوو بۆ دەسنوێژ گرتنو خۆشۆرین ، یاخود ئاو هەبوو بەڵام لەبەر ساردی یا ناساغی بەکار نەدەهات (تیمم) پێویستە کە بریتیی‌یە لەوە بە نیەتی حەلاڵ‌کردنی نوێژ دوو جـار دەس بدەی بە سەر گڵێکدا تۆزی هەبێ ، لە جاری یەکەمدا هەموو ڕوخساری مەسح بـکاو بــە جـاری دووەم هەردوو دەستی تا ئەنیشــکەکانی مەســح بــکا •

وە ئەرکانی داخلیەی نوێژەکان هەژدەن : نیەت‌هێنان بۆ فەرزی نوێژی ئەو وەختەو (الله اکبر) کردنو خوێندنی فاتیحە بە ڕاوەستانەوەو ڕکووع واتە دانەوێنەوە وەهـا کـە هـەر دوو بەری دەستەکانی بگەنە ئەژنۆکانیو ڕاستەوەبوون بۆ ئیعتیدالو سوجدەبردن بە دانانی تەوێڵ بـە ڕووتیو هەر دوو ئەژنۆ بە داپۆشراویو هەر دوو بەری دەستو بەری هەر دوو پێی لەسەر عەرزو ڕاستەوەکردنی سەریو دانیشتنو دووبارە سوجدە بباتەوە ، وەکو یەکەم • وە لەم ئیعتیدالو ڕکووعو سجوودو دانیشتنەدا ئارام بـگرێو لە ئاخری ڕکاتی نوێژدا لە پاش سوجــــدە دابنشێ (تحیات) بخوێنێ بڵێ :

(التحیاتُ لله السلام عَلیكَ اَیُّهَا النبيُّ وَرَحمةُ اللهِ وَبَرَکاتُهُ السَّلامُ عَلَینَا وَعَلی عبَاد الله الصَّالحینَ أَشْهَدُ أَنْ لا الهَ الاّ الله وَأَشهَدُ أَنَّ محمَّداً رَسُول الله ، اللَّهمَّ صَلِّ علی سَیّدنا مُحمَّدٍ وعلي آل محمّد کَما صلّیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم في العالمین

انك حميد مجيد) وه بەم ڕیزه نوێژەکەی تەواو بکاو جا سەلام بداتەوەو بڵێ : (السلام علیکم ورحمة الله) بۆ جاری یەکەم •

وه سوننەتەکانی نوێژ لە پێش چوونە ناوی نوێژەکەوه : بانگدانە لە ئەوەڵی کاتەوه بە عیبارەتی مەشهوور • وه قامەتکردن لە پێش دابەستنی نوێژەکەدا وەکو عادەتە • وه لە پاش داخڵبوون لە نوێژەکەدا قنووت خوێندنە لە ئیعتیدالی ڕکاتی دووەمی صوبحداو لە وەتری نیوەی دووەمی مانگی ڕەمەزان • وه تەحیاتو صەلاوات خوێندنی یەکەمە • وه غەیری ئەمانە هەموو لە هەیئەتی نوێژن ئەوانەش پازدەن : بەرزکردنەوەی هەر دوو دەست لەگەڵ (الله اکبر)ی نیەت دابەستنو لە کاتی ڕکووعو سەر بەرزەوەکردن لە ڕکووع • وه دانانی دەستی ڕاست لەسەر موچی دەستی چەپ • وه دۆعای (افتتاح : وجهت وجهی) تا ئاخرو (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) لە پێش فاتیحەو خوێندنی (آمین) لە ئاخری فاتیحە • وه خوێندنی سوورەتێ قورئان لە پاش فاتیحە لە دوو ڕکاتی یەکەمو دووەمدا • وه بە ئاشکرا خوێندن لە جێگەی خۆیدا • وه پەنامەکی خوێندن لە جێگەی خۆیدا • وه (الله اکبر) خوێندن لە کاتی سەر دانەواندنو سەر بەرزکردنەوە • وه خوێندنی : (سمع الله لمن حمده ربنا لك الحمد) لە کاتی بەرزەوەبوون لە ڕکووع • وه تەسبیحات لە ڕکووعدا بە (سبحان ربي العظيم وبحمده) • وه لە سوجدەدا بە (سبحان ربي الاعلى وبحمده) • وه دانانی هەر دوو دەست لەسەر ڕان لە دانیشتندا ، دەستی چەپی بڵاوبکاتەوەو دەستی ڕاستی بقونجێنێ مەگەر پەنجەی شەهادە ئەوە ئیشارەتی پێبکا لە کاتی (شهادتین)دا • وه دانیشتن بە (افتراش) واتە لەسەر پاژنەی پێی چەپیو پشتی پێی بکاتە لای عەرزەوه لە هەموو

دانیشتنه‌کانیدا • وه (تورك) له دانیشتنی ته‌حیاتی دوایی‌دا له‌سه‌ر ولّمه‌ی ڕانی چه‌پی‌و پێی چه‌پی ده‌رکا له لای ڕاسته‌وه • وه سه‌لام‌دانه‌وه‌ی دووه‌م به‌لای چه‌پدا ئه‌وه‌نده که لایێ ڕوخساری ببینرێت •

وه ئه‌و شتانه‌یش که نوێژ به‌تاڵ ئه‌که‌نه‌وه ده شتن : وتاری عه‌مدی • وه سێ حه‌ره‌که‌ی ئه‌عزای به شوێنی یه‌کدا • وه ده‌سنوێژ شکان‌و له‌ش پیس‌بوون • وه په‌یدابوونی پیسی له‌سه‌ر له‌ش‌و ئه‌عزاو جێگه‌ی نوێژ • وه ده‌رکه‌وتنی عه‌وره‌تی • وه گۆڕینی نیه‌تی خۆی وه‌کو ئه‌وه بڕیار بدا که نوێژه‌که‌ی نه‌کا • وه پشت‌کردن له قبله • وه خواردن‌و خواردنه‌وه • وه پێکه‌نین به قاقا • وه کوفرکردن ـ په‌نا به خـــودا ـ •

ئه‌مانه کورته باسێ بوون پێویسته موسوڵمان بیانزانێ ، وه بۆ درێژه‌ی ئاداب پێویسته موسوڵمان موراجه‌عه‌ی زانای دینی جێگه بکا •

نوێژی جومعـــه

نوێژی جومعه دوو ڕکاته له شوێنی نوێژی نیوه‌ڕۆ لـــه ڕۆژی جومعه‌دا • وه شه‌رطی واجب بوونی ئه‌م نوێژه : ئیسلامیه‌ته‌و بلوغ‌و عه‌قڵ‌و نێرینه‌یی‌و ته‌ندروستی‌و وه‌ته‌نیه‌ت ، واته ئه‌و شـــوێنه وه‌ته‌نی کـــابرا بێ •

وه شـــه‌رتی به‌جێهێنانی ئه‌مه‌یه : شوێنه‌که شار بێ یا لادێیه‌کی وا بێ نیشتمان بێ بۆ خه‌ڵکه‌که‌ی‌و ده‌رنه‌چن لێی مه‌گه‌ر بۆ ئیحتیاجی • وه چل پیـــاوی دارای شه‌رته‌کانی تێدا بێ • وه کاتی نیوه‌ڕۆ باقی بێ • وه واجبـــه لـــه پێش نوێژه‌که‌دا خه‌طیب دوو خوطبـــه بخوێنێ بـــه

ڕاوەستانەوەو لە بەینی ئەواندا دابنیشێ بە ئەندازەی خوێندنی سوورەتی ئیخلاص و لە هەر دوو خوطبەکاندا حەمدی خوداو صەلاوات لەسەر حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ بدا بە ناوی خۆی • وە وەصیەت بە تەقوابێ • وە لە یەکێکیاندا ئایەتێ قورئانو لەویاندا دۆعا بۆ موسولمانان بێ ، جا خەطیب پاش خوطبەکان دوو رکات نوێژ بە نیەتی فەرزی نوێژی جومعە بە ئیمامەت بێنێو بە جەماعەت نوێژەکە تەواو بکەن •

وە لە سونتەتەکانی جومعەیە خۆ شۆرین لە بەینی کاتی بەیان تا پێش زەوال • وە بەرگی سپی لەبەرکاو بۆنێك بکاو بۆنخۆشی بەکار بێنێ ، وە لە کاتی خوطبەخوێندنی خەطیبدا بێدەنگ بێ • وە یەکێ هاتە مزگەوتەوە لە کاتی خوطبەخوێندنی ئیمامدا دوو ڕکات نوێژ بکا بە نیەتی سونتەتی پێش نوێژی جومعە ئەگەر ئەو سونتەتەی نەکرد بێ ئەگەر نا بە نیەتی نوێژی دیاری مزگەوت •

وە جەماعەت لە نوێژی جومعەدا فەرزی عەینەو لە باقی نوێژەکاندا فەرزی کیفایەیە ، یاخود سونتەتی موئەککەدەیە • وە واجبە لەسەر مەئموم نیەتی جەماعەت لە هەموو نوێژێکدا بە جەماعەت بکرێ ، وە لە نوێژی جومعەدا لەسەر ئیمامیش نیەتی ئیمامەت واجبە •

نوێژە سونتەتەکان

گەورەترینی عیاداتی بەدەنی نوێژە ، وە گەورەترینی نوێژی سونتەت نوێژی جەژنەکانە ، جا نوێژی ڕۆژگیران ، جا نوێژی مانگگیران ، جا نوێژی بارانبارین ، جا نوێژی وەترە (تاق) وە لای

کەمی ئەم نوێژە یەك ڕکاتە ، وە لای زووری یازدە ڕکاتە ، وە کاتەکەی وا لە بەینی نوێژی عیشاو دەرکەوتنی بەیان (فجر)دا • وە دروستە بۆ کەسێ زیاد لە ڕکاتێ بکا یەك تەحیات بخوێنێ لە ڕکاتی ئاخرداو سەلام بداتەوە ، یا دوو تەحیات بخوێنێ لە دوو ڕکاتی ئاخردا خواە ڕکاتی ئاخر لەگەڵ ئەواندا بکا یا جیای کردبێتەوە لێیان • وە ئەگەر سێ ڕکاتی کرد سونەتە لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی (الاعلی)ێ لە دووەمدا سوورەتی (الکافرون)و لە سێیەمدا سوورەتی ئیخلاص‌و هەر دوو (معوذە)کان بخوێنێ •

جا گەورەتری نوێژە سونەتەکان لە پاش نوێژی وەتر سونەتە ڕاتبە موئەککەدەکانە کە دە ڕکاتن : دوو ڕکات لە پێش نوێژی صووبح‌و دوو ڕکات لە پێش نوێژی نیوەڕۆو دوو ڕکات لە پاش نوێژی نیوەڕۆو دوورکات لە پاش نوێژی مەغریب‌و دوو ڕکات لە پاش نوێژی عیشا ، وە ئەم دە ڕکاتە هەموو وان لە یەك پایەدا ، جا ڕاتبە غەیرە موئەککەدەکان کە دوو ڕکاتی تر لە پێش نیوەڕۆو دوو ڕکات لە پاش نیوەڕۆوەو چوار ڕکات لە پێش عەصرداو دوو ڕکات لە پێش عیشادا کە ئەکاتە دوازدە رکات • جا گەورەترین نوێژی (تراویح)ە لە شەوانی مانگی ڕەمەزانی پیرۆزدا بە نیەتی قیامی ڕەمەزان •

جا سونەتی تەراویح یا نوێژی تەراویح ڕیوایەت کراوە لە حەزرەتەوە ـ صلی اللّه علیه وسلم ـ (انّ اللّه تعالی فرض علیکم صیام رمضان وسننت لکم قیامه) وە ئەم نوێژە دوو ڕکات دوو ڕکات ئەکرێ‌و لە پاش هەموو چوار ڕکاتێکدا کەمێ ئیسراحەت ئەکەن ، وە ئەگەر نیەتی چوار ڕکات بێنن ئەوە نوێژەکەیان بەتاڵ ئەبێ • وە ئەم سونەتە لە ساڵی دووەمی کوچیدا لە لایەنی حەزرەتەوە لە شەوی بیست‌و سێیەمی

مانگی ڕەمەزاندا حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە کاتێکی درەنگ لە شەودا دەرچووو هەشت ڕکاتی کرد لە مزگەوتداو ئەصحابەکانیش لەگەڵ ئەودا بە جەماعەت نوێژەکەیان کرد ، وە لە سبەینێ خەڵك باس ئەم نوێژەیان کردو حەزرەت لە شەوی بیست‌و پێنجدا هاتەوە بۆ ئەو نوێژەو یاران ئیقتیدایان پێ‌کردو هەشت ڕکاتیان کرد ، وە لە شەوی بیست‌و حەوتدا هاتەوەو گەڵێ ئەصحابە حازر بوون هەشت ڕکات نوێژیان کرد • ئیتر پاش ئەم سێ شەوە حەزرەت نەهاتەوە ، کە عەرزیان کرد : بۆچی تۆ تەشریفت نەهاتەوە ؟ فەرمووی : ترسام خودا فەرزی بکا لە سەرتان • وە ڕیوایەت کراوە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە ماڵی خۆیدا بیست ڕکاتی کردووە •

(فقد أخرج البيهقي عن ابن عباس ـ رضي الله عنهما ـ كان يصلي ـ صلى الله عليه وسلم ـ في شهر رمضان عشرين ركعة والوتر • كما في حاشية الشوكاني على منتقى الأخبار • وعن أبي ذر الغفاري ـ رضي الله عنه ـ قال : صمنا مع النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ رمضان فلم يقم بنا شيئا من الشهر حتى بقي سبع ، فقام بنا حتى ذهب ثلث الليل ، فلما كانت السادسة لم يقم بنا ، فلما كانت الخامسة قام بنا حتى ذهب شطر الليل ، فقلت : يارسول الله لو نفّلتنا قيام هذه الليلة • أي : لو أحيينا بموافقتك بقية ليلنا بصلاة النافلة • فقال : ان الرجل اذا صلى مع الامام حتى ينصرف حسب له قيام الليلة • قال : فلما كانت الرابعة ، أي : آخر الشهر ، لم يقم • فلما كانت الثالثة جمع أهله ونساءه والناس فقام بنا حتى خشينا ان يفوتنا الفلاح • فقلت : وما الفلاح ؟ قال : السحور • ثم لم يقم بنا بقية الشهر • رواه أصحاب السنن بسند صحيح • فقد روي من أبي ذر في صلاته ـ صلى الله عليه وسلم ـ في هذه المرة الثالثة أنها

كانت عشرين ركعة • كما في حاشية : تاج الأصول) •

وا دەرکەوت کە ئەصڵی نوێژی تەراویح سونتەتە بە بەجێهێنانی حەزرەت ـ صلی اللّٰه علیه وسلم ـ وە جەماعەتیش لەو نوێژەدا سونتەتە بە دەلیـلی ئەوە کە حـەزرەت مەنعی ئـەو ئەصحابانـەی نەکرد کـە ئیقتیدایان پێ کرد •

وە ژمـارەی ڕکاتەکانیشی گەیشتووەتـە بیسـت ڕکات لە سـەر ڕیوایەتی بەیهەقی لە (ابن عباس)ەوە ـ رضي اللّٰه عنهما ـو ڕیوایەتی ئەبو ذەڕی غەففاری ـ رضي اللّٰه عليه ـ (مع انه) عیبارەتی حەزرەت ـ صلی اللّٰه علیه وسلم ـ کە فەرمووی : (وسننت لکم قیامه) کە (قیام اللیل)ی ڕەمەزان سونتەتەو هەر چـەند ڕکات نوێژی تێدا بـکرێ بـە نییەتی (قیام اللیـل)ی ڕەمـەزان درۆستە ، کە وابـێ ئەو کردەوەی حەزرەتی عومەرە ـ رضي اللّٰه عنه ـ کە پاش ساڵێ لە خەلافەتی خۆی کاتێ چاوی کەوت بە ئەصحابەکان ژن‌و پیاو بە جیا هەر یەکێ بۆ خۆی نوێژ ئەکا ، وەهای بە باش زانی کە پیاوانی گرد کردەوە لە لای (أبيّ بن کعب)وە ژنەکانیشی گرد کردەوە لە لای (سلیمان بن ابی حشمة) کە پیاوێکی مسکین‌و پیر بوو • وە بە جەماعەت نوێژ بکەن هەتا بیست ڕکات لە هەموو دوو ڕکاتێکدا سەلام بدەنەوە • وە هەموو ئەصحابەکان عوثمان‌و عەلی‌و فوقەهای مەدینەو گەورە صەحابەکان لە مەدینەو مەککەدا بەم کارە ڕازی بوون‌و ئیجماعیان هاتە جێ لەسەر ئەم نوێژی تەراویحە • کە وابێ ئەم نوێژی تەراویحە بە بیست ڕکات بوو بە سونتەت لە دیـنی ئیسلامدا • وە وتاری موخالیف لەم مەوزوعەدا خیلافی شەرعی ئیسلامە •

جا گەورەتر لە نوێژە سونتەتەکان (صلاة الضحی) چاشتە نوێژە لە بەینی هەتاو بەرزەوەبوون بە قەدەر ڕمێ‌و کاتی زەوال • ژمارەی لە دوو

ڕکاتەوەیە هەتا هەشت ڕکات یا دوازدە ڕکات ، سەلام بداتەوە لە هەموو دوو ڕکاتێـکدا •

جا دوو ڕکاتـەی ئیحـرام بە حەج یا بە عەمرە لە پێش بەستنی ئیحرامەکەدا • جا دوو ڕکاتی طەواف کە لە پاش طەوافدا ئەکرێن • جا دوو ڕکاتی (تحية المسجد) • جا دوو ڕکاتی سوننەتی دەسنوێژ •

وە سوننەتە دوو ڕکات نوێژ لە ماڵی خۆیدا بۆ ئەو کەسە ئەڕوا بۆ سەفەرێ ، وە دوو ڕکات لە مزگەوتدا پاش هاتنەوەی لەو سەفەرە لە پێش ئەوەدا ئەڕواتە ماڵەوە • وە دوو ڕکات سوننەتی پاش بانگ لە پێـــش قامەتدا ، وە دوو ڕکات سوننەتی ئیستیخارە لە یەکەم ڕکاتدا (الكافرون)و لە دووەمدا (الاخلاص) بخوێنێ • وە دوو ڕکات (صلاة الحاجة)وە بازێ ئەڵێن دوازدە ، لە ڕکاتی یەکەمدا سوورەتـی (الكافرون)ۆ لـە دووەمدا سوورەتی (الاخلاص) بخوێنێ • جا پاش سەلامدانەوە حەمدو تەسبیحی خودا بکا صەڵاوات لە حەزرەت ــ صلى الله عليه وسلم ــ بداتو داوای نیازەکەی بـکا • وە سوننەتی (آوابين) لـە بەینی مـەغریبو عیشاداو لای کەمی دوو ڕکات لای زۆری بیست ڕکاتە • وە سوننەتی (صلاة التسبيح) چوار ڕکاتە بە ڕۆژدا بە یەکەوەو لە شەودا دوو دوو ، لە پاش نیەت هێنان لە پێش خوێندنی فاتیحە پازدە جار بڵێ : (سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر)وە ئیمامی غەزالی ــ رحمـه الله ــ لە (احياء العلوم)دا فەرموویەتی : ئەمەیش زیاد بکا (ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم) وە لە ڕکووعدا پاش (سبحان ربي العظيم) دە جارو لە ئیعتیـدالدا دە جـارو لە هەر دوو سوجدەکانـداو دانیشتنی مابەینیانداو جلووسی پاش سوجدەی دووەمدا دە جار ، مەجموعی حەفتاو پێنج تەسبیح لە هەموو ڕکاتێکدا • وە ژمارە بۆ نوێژی سوننەتی (مطلق)

نیه کەمو زۆری عایدی خواستی نوێژکەرەکەیە .

وە هەر سوننەتێ کە وەختی تایبەتی بێ مادام فەوتا قەزاکردنەوەی سوننەتە . وە سوننەتە نوێژی (صلاة التهجد)و عەدەد بۆ نوێژەکانی نیە . وە ئەگەر لە پاش نوستن بکرێ ئەوە پێی ئەڵێن (تهجد) واتە تەرکی نوستن ، ئەگەرنا ناوی (قیام الليل)ە . وە دواخستنی بۆ سێیەکی ناوەڕاستی شەو گەورەترە .

کام نوێژی سوننەت جەماعەت مەشرووعە تیایدا

ئەو نوێژە سوننەتانە کــە بە جەماعەت تەشریع کراون : نوێژی وەترە لە تەواوی مانــگی ڕەمەزانی پیرۆزدا ، وە نوێژەی جــــەژنی ڕەمــەزانو قوربان ، وە نوێژی ڕۆژگیرانو مانگ گیران ، وە نوێژی داوای بارینی باران ، وە غەیری ئەمانە دامەزراون لە بـــەر (انفراد)و یەکە یەکەو جەماعەت سوننەت نیە تیایانداو بە (انفراد) حەزرەت ــ صلى الله عليه وسلم ــ بەجێی‌هێناون . وە ئەگــەر بـــە جەماعەت بـکرێن هەرچەند ناتوانین بڵێین ئەوە حەرامــە یا مەکرووهە ؛ لەبەر ئەوە ئــەم حوکمانە بــە نەهی ثابیت نەبێ ، بەڵام لــە کتێبی (ایضــاح) تەئلیفی ئیمـــامی نــەوەوی بـــە نەقل لــە ماوەردی‌یەوە ئەفەرموێت :

(واعلم انه ليس للأمير ان ينكر عليهم ما يسوغ فعله الا أن يخاف اقتداء الناس بفاعله . انتهى . قال الشيخ ابن حجر في حاشيته : ظــاهر كلامه جواز الانــكار حينئذ ، وله وجه ويحتمل وجوبه وهو الأقرب ؛ لما يترتب على ذلك من المفاسد ــ والله اعلم ــ انتهى) .

بینا لــە ســەر ئەم فەتوای ئبنو حەجەرە لەم ڕۆژەدا کـــە علم

کەم بووە واجبە لەسەر ئەو کەسە دەستی ئەڕوا مەنعی نوێژی جەماعەت بکا لە هەر نوێژێکدا کە بە جەماعەت مەشرووع نەکرابێ، وەکو نوێژە ڕاتبەکانو نوێژی (صلاة التسبیح)و غەیری ئەمەیش - والله اعلم - •

وە پێویستە بزانن کە مەکرووهە لەسەر فەرش یا بەڕەو ڕووی شتی یا لە ناو بەرگێکی وادا کە صوورەتێکی وای تێدابێ نوێژکەرەکە غافڵ بکا • وە لە جێگەی مۆڵی حەیوانێکدا کە ئازار بگەیێنێ ، وەکو وشترو گای قۆچ‌وەشێن • وە لە ناو حەمامداو لە شوێن جل داکەندنەکەیدا ، وە لەسەر جێگەی زبڵ وەکو سەلوێنك ئەگەر فەرشێ پاك لەوێدا رابخا ، ئەگەرنا هەر نوێژەکەی بەتاڵە ، وە لەسەر ڕێگەی ناو خانوداو لە قەصابخانەدا ، وە لە ناو شیودا لە کاتی لافاودا ، وە لە ناو کەنیسەدا کە جێگەی عیبادەتی جوولەکەیەو لە کلیسای گاورەکاندا ، وە لە هەر شوێنی جێگەی عیصیانو تاوانباریو لەهوو لەعب بێ وەکو سینەماو جێگەی شەرابخواردنەوەو هاو وێنەی ئەوان •

هەروا مەکرووهە نوێژکردن لە قەبرستانێکدا هەڵ نەوەشابێتەوە ، بەڵام ئەگەر هەڵوەشابێتەوەو فەرش لە ژێر ئینساندا نەبێ ئەوە نوێژەکە بەتاڵە ، لاکین کە بەرماڵ لە ژێر پێدا بوو مەکرووهە•

وە بۆ حاڵی‌بوونی موسوڵمانان لەم مەوزووعە ئەڵێم : مەزهەبی ئیمامی حەنەفی ئەمەیە کە مەکرووهە نوێژ لە قەبرستاندا کاتێ کە قەبرەکە لە پێش نوێژکەرەکەوە بێ بە جۆرێ کە چاوی بەرەو سوجدەگاکەی بڕوانێ قەبرەکە ببینێ ، بەڵام ئەگەر ئەو قەبرە لە پشتیەوە یا لە تەنیشتیەوە بێ وەها کە چاوی پێ نەکەوێ ئەوە زیانی نیەو نە حەرامەو نە مەکرووهە •

وە مەزهەبی ئیمامی مالیك ئەمەیە كە نوێژ لە قەبرستاندا دروستە بە بێ كەراهەت ئەگەر نوێژكەر ئەمین بێ لە پیسی جێگەی نوێژەكەی ، بەڵام ئەگەر پیس بوو ئەوە ئەگەر فەرشی لە ژێردا بوو مەكرووهەو ئەگەر هەر لەسەر عەرزە پیسەكە بوو ئەوە نوێژەكە بەتاڵە .

وە مەزهەبی حەنبەلی‌یەكان ئەوەیە كە نوێژ لە شوێنێكی وادا سێ قەبر یا زیاتری تێدا بوو حەرامە ، بەڵام ئەگەر دوو قەبر یا قەبرێ بوو ئەوە نوێژەكە دروستە بە بێ كەراهەت ، ئەگەر وەزعەكەی وابێ ڕوو نە كاتە قەبرەكان ئەگەرنا مەكرووهە .

وە مەزهەبی شافیعی ئەوەیە نوێژ لە قەبرستاندا مەكرووهە (مطلقا) خواە قەبرەكان لە پشتەوە بن یا لە پێشەوە لە راستەوە بن یا چەپەوە ئیللا قەبری پێغەمبەران‌و شەهیدان ئەوە نوێژ لەوێدا دروستە بێ كەراهەت ئەگەر قەصدی (تعظیم)ی خاوەن قەبرەكە نەبێ وە ئیللا حەرامە .

وە تەحقیقی مەوزووعەكە ئەمەیە كە نوێژكردن بەرەو ڕووی قەبری پێغەمبەران‌و شەهیدان‌و ئەولیاو صالحان ئەگەر مەبەس (تعظیم)ی ئەوان بێ حەرامە ، وە ئیللا مەكرووهە . وە فەرموودەی (لا تتخذوا قبري مسجداً) لەسەر مەبەستی ئەو (تعظیم) كردنەیە ، وە ئەمما نوێژ كردن لە مزگەوتێكدا نزیكی حوجرەی قەبرستان بێ ئەوە دروستە .

هەروا پێویستە بزانن چەن كات هەیە كە حەرامە نوێژكردن لەو كاتانەدا ئیللا نوێژێ كە سەبەبێكی بێ وەكو سوننەتی دەسنوێژ یا (تحية المسجد) یا قەزای نوێژی فەوتاوی سابیق . ئەو كاتانە : پاش كردنی نوێژی صوبح تا ڕۆژ دەرئەچێ‌و بە قەدەر ڕمێ بەرز ئەبێتەوە .

وە لـە کـاتی زەوالو لادانی ڕۆژ لە ناوەڕاستی ئاسمان هەتا لەو خـەتە لائەدا ، بەڵام لە غەیری ڕۆژی جومعەدا ؛ چونکی لە جومعەدا دروستە لەو کاتەدا نوێژ بـکەی • وە لە پاش نوێژی عەصر هەتا ڕۆژ ئاوا ئەبێو لە چاو ون ئەبێ • وە ئەم حەرامی نوێژە بۆ غەیری حەرەمی کەعبەیە ، لەوێ لە هەر کاتێکدا نوێژ بـکەی شەوو ڕۆژ ڕەوایەو مانیع نیـــە • ئەمانە ئەحکامێکن واجـــە بیزانن •

نووري ئیمان بە ڕۆژوو

ئیمـان بە ڕۆژوو ئەمەیە کە باوەڕت بێ هەموو ساڵێ مانـــگی ڕەمـەزان بە ڕۆژوو بی • وە شەرتی واجبـوونی ڕۆژووی ڕەمـەزان ئیسلامیەتەو بلووغەو عەقڵو تەواناییە لەسەر ئەو ڕۆژووە •

وە فەرزی ڕۆژوو چوار شتە : یەکەم نیەتو قەصدی ئەوە کـە سبەینێ بە ڕۆژوو بێ ڕۆژووی ڕەمەزان ، وە ئەم نیەتە لە کاتی شـەودا بێ • وە خۆگرتن بە دوور لە خواردنو خواردنەوەو جیماعکردنو لە خۆڕشاندنەوە بە عەمدی • وە ئەوەی کە ڕۆژووی پێ ئەشکی دە شـتە هەر شتێ کە بە عەمدی بـکاتە ناو سکەوە یا ناو سەرو بـکاتە مەثانە ، یا لـە دواوە وەکو شاف جێگە بـگرێ • وە ڕشانەوەی عـەمدی • وە وەطئی عەمدی لە فەرجی گیانلەبەردا • وە هێنانەخوارەوەی ئاوی مەنیو چارید بوونی عوزری شەرعیو خوێنی زەیستانی بەسەر ژندا • وە شێتیو ڕیددە ، واتە گەڕانەوە لە ئیسلامەوە بۆ کوفر – والعیاذ بالله – •

وە سوننەتە بۆ ڕۆژووگر زوو ئیفطاو بـکاتەوەو درەنگ پارشـێو بـکاو تـەرکی وتاری پووچـــی بێسـوود نارەوا بـکا • وە حەرامە

ڕۆژووی (یوم الشك) کە ڕۆژووی ئەووەڵ ڕۆژە بو کاتێ یەکێ بڵێ : ڕەمەزانەوە یەکی بڵێ : ڕەمەزان نیە •

وە هەر کەسێ لـە ڕۆژووی ڕەمەزاندا لە کاتێکدا بە ڕۆژوو بێ بە عەمدی وەطئی ژن یا غەیری ژن بـکا ئەوە واجبە قەزای ئـەو ڕۆژە بـکاتەوەو دوو مانگ لەسـەر یەك بە ڕۆژوو بێ یا نانی شەست مسکین بدا ، وە تەوبەیش لەو گوناهە بـکا • هەر مسکینێ چواریەکی صـاعێ لە دانەوێڵەی قووتی ئیختیاری •

وە ئینسانێ لەبەر پیری نەتوانێ بە ڕۆژوو بێ دروستە کەفارەت بدا لە باتی ڕۆژووەکەی کە ئەوەیش موددێکە کە عیبارەتە لـــە نیو کیلۆ لـــە قووت •

وە ژنێ منداڵوەبەر بێ یا حامیلە بێو ترسی زیانی هـــەبێ لـــە ڕۆژووگرتندا دروستە بە ڕۆژوو نەبێ تا هەلی بۆ هەڵئەکەوێو قەزای ڕۆژووەکەی ئەکاتەوە ، جا ئەگەر ترسی لە منداڵەکەی بوو کەفارەتیشی لەسەر واجبە کە موددێ طەعامە •

بزانن ثابیتبوونی ڕەمەزانو واجبوونی ڕۆژووەکەی یا بـــەوە ئەبێ کـــە مانـگی شەعبان بە سی ڕۆژە تەواو بێ ، وە یاخود ئینسانێکی پیاوی عادڵ شەهادەت بدا لەسەر چاوپێکەوتنی مانگ •

وە هـەر کاتێ لە وڵاتێکدا چاوپێکەوتنی مانـگی یەك شـــەوەی ڕەمـــەزان ثابیت بوو ئەوە ڕۆژوو واجب ئەبێ لەسەر ئەهلی ئەو وڵاتەو هـەر وڵاتێـکی وا کە لە ڕۆژئاوای ئەو شوێنەوە بێ ، بەڵام واجب نابێ لەسەر ئەهلی وڵاتێ کە لە خۆرهەڵاتیەوە بێو بە ئەندازەی گۆڕانی (مطلع) دوور بێ ؟ جونـکی ئێمـە کـە مەزهەبمان مەزهەبی ئیمـــامی

شافیعی‌یە ئیعتیبار ئەکەین بە ئیختیلافی (مطالع)و قابیلە لە ولاتی ئیمـەدا مانگ ببینرێ‌و لە شوێنێکی تردا نەبینرێ کە وابوو حوکمی ئیمە ناڕوا بۆ ئـەوان .

بەڵام مەزهەبی ئیمامی حەنەفی‌و ئیمامی مالیك‌و ئیمام ئەحمـەدی کوڕی حەنبەل لەو ڕەئیەیە کە ئیعتیبار بە ئیختیلافی (مطالع) ناکرێ‌و مادام لە ولاتێکدا مانگ بە شەهادەتی شەرعی ثابیت بوو ئەوە لەســەر هەموو موسوڵمانان دوورو نزیك ڕۆژووگرتن واجب ئەبێ . هەروا بو (ثبوت)ی جەژنی ڕەمەزانیش مادام لە ولاتێکدا ثابیت بوو حوکمەکەی ئەگات بە هەموو ولاتێك .

جـا لـەم زەمانەدا کە ئیختیلاف لە ناو موسوڵماناندا زۆرەو ئیختیلافیش گەلێ زیان ئەدا بە موسوڵمانان بە یەکی یەکەو بە کۆمـەڵی زۆر موناسبە موسوڵمان بۆ ئەووەڵی مانـگی ڕەمـەزان‌و بۆ ئەووەڵی مانـگی شەوالیش کە جەژن دایێ تەقلیدی فەرموودەی ئەو سێ ئیمامـە بـکەن لەگەڵ هەموو ولاتی ئیسلامدا نیەتی ڕۆژووی ڕەمەزان بهێنین ، وە یا جـەژن بـکەین .

هەر وەها تەقلیدی ئەو ئیمامانە بۆ بەجێهێنانی ئادابی حەج واسیطەی خێرو ئاسایشی دڵی ئینسانە ؟ چونکی ڕاوەستانی موسوڵمانان لە عەرەفاتدا وا ئەبێ لەسەر حسێبی ئەو ئیمامانە ئەبێ کە ئەڵێن سبەینی نۆیەمی مانگی قوربانەو پێویستە حاجیان لە عەرەفاتدا ڕاوەستن . زۆر بـە سـوودە موسوڵمانان ئاگایان بێ لەم مەوزووعانە هەتا هەموو دڵیان ئاسایش بگرێ .

نووري ئیمان به زه‌كات

زه‌كات لـه دینی ئیسلامدا بریتی‌یه له صه‌رف كردنی ئه‌ندازه‌یه‌كی دیاری له دارایی خاوه‌ن ماڵ بۆ ئه‌و جۆره ئاده‌می‌زادانه كــه خودا باسی كردوون •

ئه‌م زه‌كاته ڕوكنێكی به ڕێزه له ئیسلامدا ، وه له ئه‌ندازه‌ی چل‌و سێ ئایه‌تدا له قورئانی پیرۆزدا باسی كراوه ، وه جێگه‌یه‌كی گه‌وره ئه‌گری له ژیواری موسوڵمانان • زه‌كات له پێنج جۆر ماڵدا هه‌یه • لـه ماڵیاتدا وه‌كو وشترو گاو مه‌ڕو بزن ، وه له نه‌ختینه‌دا وه‌كو زێڕو زیو ، وه له به‌هره‌ی كشت‌و كاڵداو له به‌ری دره‌ختی خـــاوه‌ن به‌ردا وه‌كو مێوو دارخورما ، وه له پارچه‌ی بازرگانی یا ماڵی تیجاره‌تدا هه‌ر شتێ بێ •

جا شـــه‌رتی زه‌كات له حه‌یواناتدا ئیسلامیه‌ت‌و موڵـكی تـــه‌واوو ته‌واوبوونی حه‌ددی نیصاب ، واته ئه‌و ئه‌ندازه كه زه‌كاته‌كه‌ی تێـــــدا واجبه ، وه ته‌واوبوونی ماوه‌ی دوازده مانگه به سه‌ریاندا ، ئه‌وســـــا زه‌كاته‌كه‌یان واجب ئه‌بێ • وه لـه وڵاتی ئێمـــه‌دا ورده حه‌یوان زۆرن، وه زه‌كاتیان وایه كــه له چل ســـه‌ردا یه‌ك سه‌ر واجبه تا صه‌دو بیست‌و یه‌ك ســـه‌ر ، جـــا دوو سه‌ر واجبـــه هه‌تا ئه‌بێ به دووصه‌دو یه‌ك سه‌ر ، جا سێ ســـه‌ر هه‌تا ئه‌گاته چوارصه‌د سه‌ر جا چوار سه‌ر واجب ئه‌بێ • پاش ئه‌وه له هـــه‌موو صه‌د سه‌ردا سه‌رێ واجبه • وه به‌چكه‌ی ژمـــاره‌ی نیصاب له جێگه‌ی دایكیاندا دائه‌نیشن ، وه ئه‌گـــــه‌ر ئه‌وه‌نده زۆر بوون ژماره‌یان گه‌یشت به نیصابی دووه‌م ئه‌بن به هۆی واجب بوونی زه‌كـــاتی ئه‌و نیصابه • مه‌سه‌لا : چل سه‌ر یا په‌نجا سه‌ر مـــــه‌ڕت بوو زایین‌و به‌چكه‌كان زۆر بوون گه‌یشتن به صه‌دو بیست‌و یه‌ك دوو ســـه‌ر واجبـــه

سەریّ لە گەورەکانو سەریّ لە بچووکەکان ، هەروا تەماشای ژمـــارە بـــــکەن ٠

وە نیصابی زەکاتی کشتوکاڵ پێنج ویسقە کە بە تەنەکەی نەوتی عادەتی ئەکاتە چلو پێنج تەنەکە ، وە بە کێشانە ئەگاتە حەوصەدو بیست کیلۆ ، وە کاتیّ بارەچەی ئەو کشتوکاڵە قووت بوو وەکو گەنمو جۆو برنجو زوورِاتو نیسكو ماشو نۆك ئەوە مــادام لــە ئاوی باران یا جۆبار پیّ بــکەن دەیەك واجبــە لەوانە ٠ وە ئەبیّ بزانیّ هەرچی لــە توێکڵدا بیّ ئەگا وەکو چەڵتوكو پەرشە ئەوە نیصابەکەی دە ویسقە ، وە کاتیّ گەیشتە ئەو حــەدە ئەویش دەیەکی تێدا واجبە ٠ وە ئەگــەر بە دۆڵچە ئاو درا بیستیەك واجبــە ٠

وە نیصابی ئاڵتون بیست مسقاڵە ، وە شەرتی زەکــاتی ڕابووردنی ساڵە بە سەریدا ٠ وە نیصابی زیو دوو صەد درەم زیوە کە ئەکاتە صەدو چل مسقاڵ زیو ، وە هەر مسقاڵیّ پێنج غەرامە (تقریبا) وە واجبی ئەمانە چل یەکە واتە لە بیست مسقاڵ ئاڵتون نیو مسقاڵو لە چـــل مسقاڵدا مسقاڵیّو لە دووصەد درەمدا پێنج درەم واجبە ، وە کاتیّ زیادیان کرد لە نیصاب بە حسێبی چل یەك زەکاتی ئەدریّ ٠ وە کاتیّ بە ئیعتیبـــاری مانــگی موحەڕەم ــ مەسەلا ــ نیصابێکت بوو و لە مانـــگی صــەفەردا نیصابێکی ترت دەس کەوت ئەوە بۆ ئەم وەجبــەی دووەمە لــە مانـــگی صەفەرەوە ساڵ حسێب ئەکریّ ، وە ئەگەر خاوەن ماڵەکە بە هــەمووی لەسەر ئیعتیباری موحەڕەم لە موحەڕەمی دووەمدا زەکاتیان بدا ئەوە ئەبیّ بە زیادە ئیحسان بۆ ئەو کەسە ٠

بزانن لەم چەرخــەدا دەوڵەتەکان پارەی نەختیـــان لابردووەو کاغەزیان داناوە لە جێگەیان ٠ لەم صوورەتەدا تەماشا بکەن کاتیّ کـــە

کاغەزەکە لەباتی پارە دانراوە هەرچۆن قیمەتیان بۆ داناوە ئەو قیمـــەتە تەماشا ئەکرێ ـ مەسەلا ـ لە عیراقدا وەختی خۆی هەر مسقاڵێ لــــە ئاڵتون بە دوو دینــار دانراوە ، ئەوکاتە هــەر کەسێ چل دینار کاغەزی لابێ‌و ساڵی بە سەراها تێپەوە ئەوە ئەو کاتە نرخی بیست مسقاڵ ئاڵتون بوەو زەکاتە کەی دیناری‌بوە لەسەر چل‌یەك ئیتر لەم ئەوراقی نەقدی‌یەدا تەماشای نرخی بازاڕ ئەکرێ بۆ ئاڵتون ئیستە مسقاڵی شەست دینــارەو نیصاب ئەکاتە هەزارو دووصەد دینار ؟ چونکی ئێمە بەسراوین بە نرخی حکوومەتەوە ، وە حکوومەت وەختی خۆی مسقاڵی بە دوو داناوە ، وە ئەگــەر حکوومەت ئەو ئەوراقە بەتاڵ بکاتەوە نە کەم‌و نە زۆر قیمــەتی نامێنــێ ٠

وە لەســەر تاقیق نرخی دووصــەد درەم عیارەتە لــە صەدو چل مسقاڵ زیو ئەکاتە صەدو چل دینار ، وە لە صەدو چل مسقاڵەکە ئەکاتە صەدو چل دینار زەکاتەکەی سێ دینارو نیوە ٠

وە نیصابی ماڵی بازرگانی وەکو ئاڵتون‌و زیوە ئەگەر بە ئاڵتون ئەو ماڵەت پەیداکردبێ ئەبێ لــە ئاخری ساڵدا هــەر بە ئاڵتون قیمـــەتی دابنرێ ، وە ئەگــەر بە زیو بێ ئــەبێ بە زیو قیمـــەت بــکرێ‌و زەکاتەکـــەی بدرێ ٠

وە زەکاتی ســەری ئینسانیش واجبە کە پێی ئەڵێن : زەکـــاتی (فطر) واتە زەکاتی ئینسانی مەخلووق ، وە شەرتەکانی سێ شــــتە : ئیسلامیەتەو بوونە پێش غرووبی ڕۆژ لە ئاخر ڕۆژی ڕەمەزاندا ، واتــە یارۆ پێویستە پێش غرووبی ڕۆژی پێش جــەژن مەوجــود بێ ، وە میقدارێکیش لــە شــەو پاش مەغریب هەر مەوجوود بێ ٠ کــە وابێ یەکێ پێش مەغریب ئاخر ڕۆژی ڕەمەزان بمرێ فیطرەی لەسەر واجب

نابێ هەروا ئەگـەر لە پاش غرووبی شەوی جەژن لە دایك بێ فیطرەی واجب نیـە ، وە ئەم فیطرە واجبە لەسەر ئینسانێ کــە قووتی شــەوو ڕۆژی جەژنی بێ‌و زیاد لەوەیش دارایی بێ ئەوسا واجبە کە فیطرەی خۆی‌و هەر کەسێ کە والە ئیدارەیداو نەفەقەی واجبە لەسەری ، وەکو ژن‌و منداڵی نابالغ‌و منداڵی بالغی کە فەقیر بن بیدا بە موستەحەق ٠

وە میقداری فیطرە یەك صاعە لە غالبی قووتی ئەو شوێنە تیــــدا ئەژی ، وەکو : گەنم یا جۆ یا غەیری ئەوانە ٠ وە صاع دوو کیلۆو نیـــوە تەقریبـەن ٠

وە زەکاتی فیطرە یا زەکاتی ماڵ ئەدرێ بەو هەشت صینفە کـــە خودای تەعالا لە قورئانی پیرۆزدا ناوی بردوون بە فەرموودەی خـۆی (انّما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفـي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل) وە لەم چەرخی ئێمـەدا چوار صینفیان ماون کـە بریتین لە : فوقەراو مەساکین‌و غـاریمین‌و ئیبنوسەبیل ٠ جا فەقیر ئەوەیە کە ماڵێ یا کەسبێ وای نەبێ کە جێگەیێ بگرێ لە ئیحتیاجی‌یەکەی ٠ وە میسکین ئەوەیە ماڵی بێ یا کەسبی بێ بەڵام کیفایەتی نەکا ، وەکو ئینسانێ حەوت درەم پەیدا ئەکاو موحتاجـە بە دە درەم ــ مەسەلا ــ وە غاریم : قەرزارە ، وە مەبەس لە قەرزار لە زەکاتدا ئەوەیە کــە قەرزار بووبێ بۆ کوژاندنەوەی فیتـــەیێ لـەناو موسوڵمانانندا ، ئەمە با خۆیشی دارا بێ لە ماڵی زەکات قـەرزەکەی بۆ ئەدرێتەوە ، هەروا کەسێ کە قەرزی کردبێ بۆ میوانداری یا کردنەوەی مزگەوت یا مەدرەسە یا تازەکردنەوەیان یا بۆ دروست کردنی پرد یاخود ڕاگرتنی طەلەبەی علوومی دینی‌یەو وێنـەی ئەمانە ، هــەروا کەسێ قەرزی کردبێ بۆ نەفسی خۆی‌و ماڵ‌و منداڵی لە مەصرەفی واجبـاتدا یا

مەباحدا ، یا صەرفی کردبێ لە حەرامدا بەڵام ئیستە تەوبەی کردبێ‌و باوەڕمان وابێ تەوبەکەی ڕاستە ، ئەوە بە ئەندازەی ئەو قـــەرزەی پێ ئەدرێ بە مـەرجێ خـــۆی عاجز بێ لە تەسلیمی ئـــەو قەرزە بـــە خاوەنەکەی ، هەروا کەسێ بووبێ بە ضامن بۆ کەسێ کە نەتوانێ لـــە کاتی دانەوەی حەقەکەدا بیداتەوە ، وە ئەو ضامنە حەقەکە تەسلیم بـــکا بە خـــاوەنی •

وە صینفی موسافیر = ابن السبیل = کەسانێکن لە ســـەفەردا بێ خــەرجی مابنەوەو ماڵیان نەبێ ، یاخود دەستیان نەگا بە ماڵەکەیان • هەروا کەسانێ کە بیانەوێ سەفەرێکی واجب یا سوننەت یا مەباح بکەن‌و خەرجیان بە دەستەوە نەبێ ئەمانە دروستە زەکاتیان پێ بدرێ •

وە ئەوانە کـــە زەکاتیان پێ‌ئەدرێ ئەبێ موسوڵمان بن‌و لـــە بەنی هاشم‌و بەنی موطەلیب نەبن ئەگەر لە خومسی (بیت المال) مەصرەفیان پێ بدرێ ، بەڵام ئەگەر خومسیان پێ‌نەئەدراو بەر صینفێ لەو صینفانە نەکەوتن ئەوە زەکاتیان پێ ئەدرێ •

هـــەروا دروست نیە ئینسان زەکـــات بدا بە کوڕو کچی باڵغی موحتاجی ؛ چونکی نەفەقەیان واجبە لە سەری ، بەڵام ئەگـــەر ئەوانە قەرزدار بوون دروستە باوکەکەیان لە ماڵی زەکات بە قەدەر قەرزەکەیان پێ بدا ، هـــەروا کوڕی ئینسان کـ (طالب العلم) بێ‌و محتاج بە کتێبی عیلم بێ دروستە باوکەکەی لە ماڵی زەکـــات میقداری قیمەتی ئـــەو کتێبانەی پێ بـــدا •

هـــەروا یەکێ بتوانێ بە کاسبی خـــۆی ژیوار پەیدا بـــکا بەڵام موحتاج بێ بە ژن‌هێنان‌و پارەی نەبێ دروستە لە ماڵی زەکات ئەوەند

پارەی بۆ بدرێ ژن بێنێ ، هەروا ئەگەر موحتاجی خانوو بێ دروستە مقداری کیفایەتی خانووەکەی بۆ بدرێ ؛ چونکە ئەم جۆرە شتانە لە جوملەی ئیحتیاجیاتی ئینسانن •

وە ئەگەر کەسێ کوڕی خاوەن ژنی بوو کە میسکین بوو یا کچی خاوەن مێردی بوو کە موحتاج بوو دروستە لە صوورەتی یەکەمدا زەکات بدا بە ژنی کوڕەکەی‌و لە دووەمدا بیدا بە مێردی کچەکەی تا صەرفی بکەن لە ئیحتیاجی ماڵەکەیان •

وە دروستە صەرفی زەکات بۆ فاسق مەگەر کابرا بزانێ صەرفی ئەکا لە تاوانبـــاریدا •

وە واجباتی ذیممەی موسوڵمان وەکو : مەنذورات‌و کەفارات‌و حەیوانی ئادابی حەج وەکو ذەبیحەی (تمتع وقران) یا قوربانی واجب بە نەذر ـ مەسەلا ـ وەکو زەکاتن لە صەرف‌کردنیاندا بۆ ئەو صینفانە کە خودای تەعالا ناوی بردوون لە قورئاندا •

وە بزانن کە دروستە فەقیرو میسکین کیفایەتی عومری غالب وەربگرن ـ کە عیبارەتە لە مابەینی شەست‌و حەفتا ساڵ ـ واتە کەسێ کاسبی بۆ نەکرێ دروستە ئەوەندە زەکات وەربگرێ کـــە کیفایەتی عومری غالبی بکا • وە تەکلیفی کەسب ناکرێ لە ئینسانێکی عـالم‌و زانا کە تەدریسی علوومی دینیە بکا یا مەشغووڵی تەحصیلی علووم بێ ، بەڵێ ئەگەر یەکێ تەواناى کەسبی بوو بەڵام حەزی لەوە ئەکرد کە مەشغووڵی (نوافل) بێ وەکو نوێژی سوننەت‌و خەڵوەت‌و ئەم جۆرە شتانە ئەوە دروست نیە زەکاتی بۆ بدرێ‌و پێویستە کاسبی‌بکا •

وە لەسەر مەزهەبی ئیمامی شافیعی ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ واجبە

ئەم زەکاتە بدرێ بە سێ کەس لە هەر صینفێ لەو صینفانە کە هەن لە زەمانی زەکاتدەرەکەدا • وە هەروەها واجبە بە موستەحەقی ولاتی ئەو ماڵی زەکاتە بدرێو نە گوێزرێتەوە بۆ شوێنی تر ، بەڵام گەلێ لە پێشەوایانی مەزهەبی شافیعی فەرموویانە : دروستە زەکات بدرێ بە یەك کەس لە یەك صینف لەو هەشت صینفانە کە قورئان ناوی بردوون ، هەروا دروستە نەقڵ بکرێ بۆ ولاتی دووریش بەتایبەتی ئەگەر ئەو کابرای موحتاجە لە خزمو خوێشی کابرا بێ ، وە یا کەسێ بێ کە قازانجی بۆ دینی ئیسلام زۆر بێ •

هەروا دروستە خاوەن ماڵ وەکیل بگرێ بۆ تەسلیمی زەکات بە موحتاجان وەکو دروستە کە موحتاجەکان یەکێ بکەن بە وەکیلی خۆیان کە زەکاتیان بۆ وەربگرێ •

وە واجبە خاوەن ماڵ نیەتی زەکاتدانی بێ لەو کاتەدا کە ماڵی زەکات جیا ئەکاتەوە یا لەو کاتەدا کە تەسلیمی وەکیلی ئەکا بیدا بە داماوان • وە بە قەطعی پێویست نیە کابرای خاوەن ماڵ بە زمان بڵێ بە داماوەکە : ئەم ماڵە زەکاتە ، حەتا بە ناوی دیاریەوە پێیبدا دروستە • هەروا لە بازێ مەزهەبدا دروستە کابرا لە باتی دەرکردنی زەکات لە عەینی ماڵەکەیدا قیمەتەکەی بداو ئەو قیمەتەیش پارەی نەخت بێ یا مادەی پێویست وەکو بەرگو پۆشاك دروستەو تەقلیدی ئەوانە کافیە بۆ هەموو عومری ئینسان •

نووری (اعتکاف) واتە مانەوە لە مزگەوتدا

مانەوە لە مزگەوتدا سوننەتێکی گەورەیە کە بە نیەتی عیبادەتو ئیطاعەی خودا بێ • لە واقیعدا ئینسان کاتێ کەناری گرت لە دەنگو

باسی دونیاو دڵی ڕووی کردە خوداو بیرکردنەوە لە تەنهایی قەبرو مانەوەی ماوەی بەرزەخ دڵی نوورانی ئەبێو ڕوو ئەکاتە بیرو بلوەڕو کردەوەی باش •

ئیعتیکاف دوو شەرتی هەیە : یەکەم قەصدی مانەوە لە مزگەوتدا لەبەر ڕەزای خودا • وە دووەم مانەوە لە مزگەوتەکەدا ئەوەندە کە لە عورفدا پێی بڵێن : مانەوە • وە شەرتی دروستی ئەم ئیعتیکافە ئیسلامیەتو عەقڵو پاکی لە جەنابەت = لەشپیسی = و خوێنی حەیزو زەیستانی • وە ئەگەر ئیعتیکافەکەی مەنذوور بوو واتە نەزری کردبوو لەسەر خۆی بمێنێتەوە لە مزگەوتدا پێویستە لە ئەووەڵی مانەوەکەدا نیەتی ئەوەی بێ کە فەرزە لەسەریو جێبەجێی ئەکا • وە کاتێ ئیعتیکافەکەی مەنذوور بوو نابێ لە مزگەوت دەرچێ لە ماوەی ئیعتیکافەکەیدا مەگەر بۆ قەزای حاجەت یا خۆشۆرینی لەشپیسی یا دەستنوێژگرتن یا لەبەر نەخۆشینێ کە لەگەڵ ئەو نەخۆشییەدا نەتوانێ لە مزگەوتدا بمێنێتەوە • و ئیعتیکاف بەتاڵ ئەبێتەوە بە وەطئیو بە موباشەرە بە ئارەزوو ئەگەر ئینزالی = ئاوی = لەگەڵدا بێ •

نووري حەج واتە زیارەتی کەعبەی موبارەك

خودای تەعالا حەججی کردووە بە ڕوکنێ لە ئەرکانی ئیسلام لەسەر کەسێ تەوانایی بێ لە گەڵ باقی مەرجەکاندا خودای تەعالا فەرموویەتی (ولله علی الناس حجّ البیت من استطاع الیه سبیلا) واتە : بۆ خودا هەیە لەسەر موکەللەفان حەججی کابە بۆ هەر کەسێ توانا بێ •

شەرتی واجب بوونی حەج ئیسلامو بلووغو عەقڵو تۆشەو بوونی

شتێ سواری بێ وەکو سەیارە لەم چەرخەدا ، وە ڕێگەیش خاڵی بێ لە مانیع ، وە چلۆن حەج واجبە لە مەزهەبی ئیمامی شافیعیدا ـ رضی الله عنە ـ عومرەیش واجبە ، بەڵام عومرە لە هەمو ڕۆژانی ساڵدا جێبەجێ ئەبێ ئیللا لە کاتی بەجێهێنانی ئادابی حەجدا ، لاکین حەج هەر لە مەوسیمێکی تایبەتیدا ئەکرێ لە ساڵدا ، وە هەموو وەختەکەی لە مانگی شەوالەوەیە هەتا چواردەیەمی مانگی قوربان (ذي الحجة) • وە لە ئادابیشدا فەرقیان هەیە ؛ چونکی ڕاوەستان لە عەرزی عەرەفاتداو شەو مانەوە لە میناو موزدەلیفەداو ڕەجمی شەیتان لە سێ ڕۆژی پاش ڕۆژی جەژن،هەر ڕۆژێ بۆ سێ کۆگا بەردەکان،وە لە ڕۆژی جەژندا بۆ کۆگای گەورە ، ئەمانە لە عومرەدا ناکرێن •

دەلیل لەسەر وجووبی هەردووکیان ئەم ئایەتەیە کە خودا : فەرموویەتی : (وأتموا الحج والعمرة لله) واتە حەجو عومرە تەواو بکەن بۆ خودا •

ئادابەکانیان

حەجو عومرە بە سێ یاسا بەجێ دێن لە مەزهەبی ئێمەدا بە یاسای (افراد) گەورەترە کە ئەمەیە : لە ئەووەڵەوە حاجی ئیحرام ببەستێ بە حەجو پاش تەواوکردنی ئادابی حەج بڕوا ئیحرام ببەستێ بە عومرەو ئادابەکەی بەجێ بێنێ •

ئەرکانی حەج پێنجە ئیحرام لەگەڵ نیەتی داخڵ بوون لە حەجداو مانەوە لە خاکی عەرەفە لەڕۆژی نۆیەمی (ذي الحجة)دا هەتا ڕۆژ ئاوا ئەبێ یا لە شەوی دەی (ذي الحجة)دا ، وە حەوت جار هەڵسووڕان بە دەوری خانووی کەعبەی موبارەکدا بە یاسای شەرعیو حەوت جار

هاتوچۆ بە مابەینی صەفاو مەروەدا بە یاسای شەرعی ، وە سەرتاشین یا کورتەوەکردنی مووی سەر هەمووی یا بازێکی ، وە ڕیزراگرتن لە بەینی زوربەی ئەو ئادابانەدا؟ •

وە ئەرکانی عومرە ئیحرامو طەوافە بە دەوری کەعبەداو سەعیی لە بەینی صەفاو مەروەدا ، وە سەرتاشین یا کورتەوەکردنی مووەکانی •

وە واجباتی حەج غەیری ئەو ئەرکانانەی وتمان ئەمەیە کە ئیحرام لە میقاتی شەرعی‌یەوە بێ بە کاتو شوێن •

جا میقاتی کاتی بۆ حەج مانگی : شەوال ، (ذي العقدة)و دە ڕۆژ لە ئەووەڵی (ذي الحجة)وە •

وە میقاتی مەکانی بۆ ئەهلی حەرەمی مەککە شوێنی خۆیانە لە هەر ئاوەدانی‌یەکدا بن ، وە هەروا بۆ غەیری ئەوان لەوانەی کە وان لە بەینی میقاتو حەرەمدا هەم شوێنی خۆیانە • وە بۆ غەیری ئەوان بۆ یەکێ لە خەتی مەدینەی منەووەرەوە بڕوا (ذو الحليفة) یە کە ئیستە مەشهوورە بە (بیری عەلی) • وە بۆ ئەهلی شاماتو ئەوانە لە ساحیلی شیمالی‌یەوە یا لە میصرەوە بێنە بەری ئەم بەر (جحفة)یە کە لە نزیکی شاری (جدە)دایە • وە بۆ ئەوانە لە جانبی عیراقەوە بڕۆن (ذات عرق)ە ئیستە لە (عقيق)دا ئیحرام ئەبەستن • وە بۆ ئەوانە کە لە جانبی نەجدی حیجازەوە یا نەجدی یەمەنەوە بڕۆن (قرن)ە • وە بۆ ئەوانە کە لە تیهامەی یەمەنەوە بڕۆن (يلملم)ە ، وە کەسێ بەسەر ئەو شوێنانەدا نەڕوا لە حاستی ئەوانەوە ئیحرام بەستی ، هەروا بۆ کەسێ بڕوا بۆ عومرە حوکمی جێگەی ئیحرام بەستنی ئەوە بوو کە باسمان کرد • وە مادام تەجاوزی کرد لەوانە فیدیە واجب ئەبێ لەسەری •

تێبینی :

ئەوانە کە لە فڕۆکە (طیارە)دا ئەڕۆن بۆ حەج یا عومرە ، یــا کاتێ سواری طەیارەبوون ئیحرام ببەستن ، یاخود بڵێن بە طەیارەچی لە پێش ئەوەدا بگەن بە موقابیلی شوێنی ئیحرامی خۆیان خەبەرداریان بکەن تا لە ناو طەیارەدا بەرگی خۆیان لابەنو ئیحرام ببەستن ، ئەگەر طەیارە تەجاوزی کرد لەو شوێنە فیدیەیان لەسەر واجب ئەبێ •

بەڵێ بۆ ئەوانە کە لەو بەری دەریای سوورەوە بەرانبەر بە شاری (جدّة) دێنە ئەم بەرەوە یا لــە یەمەنەوە لە قەراغی دەریاوە دێن دروستە لە شاری (جدّە) دا ئیحرام ببەستن •

وە واجبی دووەمی حــەج ڕەجمی شەیتانە لە هەرسێ کۆگاکان لە ماوەی سێ ڕۆژدا ، ڕۆژی یازدەو دوازدەو سیازدەی مانگی (ذی الحجة) بە عەلاوەی ڕۆژی جەژن کــە ڕەجمی شەیتان ئەکا لە کۆگای گەورەدا ، وە لەو سێ ڕۆژەدا هەرسێ کۆگاکان ڕەجم بــکا •

وە سوننەتەکانی حەج حەوتە : یەکەم (افراد) وەکو وتمان حەج بــکا لە پێش عومرەدا • دووەم (لبّیك) کردنو لەفظەکەی : (لبّیك اللّهمّ لبّیك لا شریك لك لبّیك ان الحمد والنعمة لك والملك لا شریك لك) وە لە پاش ئەوە صەڵەوات بدا لە سەر حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ وە داوای بەهەشت بــکا لە خودا پەنای پێ بــگرێ لە ئاگری دۆزەخ (ربنا آتنا في الدنیا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عـذاب النار) • وە (طواف القدوم) کە گەیشتە مەککە حەو طــەواف • وە شەو لە (منی)دا بمێنێتەوە کــە ڕۆیشت بۆ عەرەفەو کاتێ لــە عەرەفــە هاتە خوارەوە شــەو لە موزدەلیفەدا بمێنێتەوە • وە لە پاش طــەوافی

کەعبەی موبارەك دوو ڕکات نوێژ بـکا لە مەقامی ئیبراهیمدا • وە کاتێ ڕۆیشتەوە بۆ ماڵی خۆی (طواف الوداع) حەوت جار •

وەلە کاتێکەوە ئیحرام ئەبەستێ واجبە لەسەر پیاو خۆی ڕووت بـکاتەوە لە بەرگی دووراوی عادەتیو دوو فۆتە لە خۆیەوە بپێچێ یەکێ بۆ ناوشانو پشتو سنگی تا ناوکیو یەکێ بۆ بەینی ناوكو ئـەژنۆی ، بەڵام ژن لـە بەرگی خۆیدا ئەمێنێتەوەو پێویستە ڕوخسارو هـەر دوو بەرو پشتی دەستەکانی بە دەرەوە بن تا مووچەکان •

ئەوەی حەرامە لەسەر ئەهلی ئیحرام

بە شێوەی گشتی حەرامە لەسەر خاوەن ئیحرام لەبەرکردنی بەرگی دووراوو داپۆشینی پیاوو ژن بۆ سەریان بەڵێ بۆ ژن بازێ لە ڕوخساری بە دەرەوە بێ ، وە حەرامـە مووی سـەری دابێنێ وەیا بتـاشێ ، وە حەرامـە لەسـەریان نینۆك کردنو خۆ بۆنخۆش کردنو ژن مارەکردنو ژن بەشوودان ، واتە عەقدی نیکاح بۆ خۆیو غەیری خۆی ، وە کوشتنی نەچیرو جیماع کردنو تێکەڵی ژن بە ڕووتی لەگەڵ ئارەزووی نەفسدا • وە بە هەموو ئەم شتانە کە کران واجبە فیدیەی بدا ئیللا عەقدی نیـکاح ئەوە هـەر دانامـەزرێ •

وە هیچ شتێ حـەج بەتاڵ ناکاتەوە ئیللا جیماع لـە فەرجدا • وە ئەگـەر بەتاڵەوە بوو حەجەکەی لەسـەر فەرز ئەبێ لە سـاڵی دوایـدا قـەزای بـکاتەوە ، وە پێویستە وشترێك سەربڕێ لە فیدیەی ئـەوەدا ، ئەگـەر وشتری دەس نەکەوت گـایێ سـەربڕێ ، ئەگەر بۆی نەکرا حـەوت مەڕ ، ئەگـەر بۆی نەکرا وشترەکە قیمەت بکا بە دانەوێڵە بیدا بە داماوانی حەرەم ، ئەگەر ئەوەی بۆ نەکرا لەباتی هەموو مووددێ لـەو دانەوێڵە ڕۆژێ بە ڕۆژوو بێ •

تەرکی ئادابی حەج

هەر کەسێ ڕوکنێکی تەرك کرد لە ئەرکانی حەج ئەوە حەجەکەی بەتاڵەو واجبە قەزای بکاتەوە ، وە ئەگەر واجبێ لە واجباتی تەرك کرد یا کارێ لە حەرامەکانی کرد فیدیەی لەسەر واجب ئەبێ • وە ئەگــەر سوننەتی تەرك کرد ئەوە قەید ناکا •

بەیانی فیدیە لە حەجدا

ئەو فیدیانەی کە پێویستن لە حەجدا پێنج قیسمن :

یەکــەم فیــدیەی تەرکی واجبێکە لە واجبات ، وەکو : تەرکی ڕیعایەتی میقات لە ئیحرامبەستندا ، یا تەرکی ڕەجمی شەیتان لە یەکێ لە کۆگاکانا ، یا لە هەموویاندا • ئەمە لەسەر تەرتیبو ڕیزە : واجبە لەسەری حەیوانێ سەربڕێ کــە بۆ قوربانی بشێ ، جا ئەگەر ئەمەی بۆ نەکرا دە ڕۆژ بە ڕۆژوو بێ ، حەوت ڕۆژ لە ماوەی حەجدا بەڵام لــە غــەیری ڕۆژی جەژنو (ایام التشریق)دا ، وە سێ ڕۆژ لە ماڵی خۆیدا کــە گەڕایەوە بۆ وڵاتەکەی ، ئەگــەر لە حەجدا ڕۆژووی بۆ نەگیرا هەمووی بساتەوە بۆ وڵاتی خۆی بەڵام بەینی حەوت ڕۆژو سێ ڕۆژەکە بخا با بە یەکــەوە نــەبن •

دووەم فیدیەیێ کــە واجب ئەبێ بە سەرتاشینو غەیری سەرتاشین لــە ئەسبابی ڕوفاهو ڕابواردن ، وەکو : خــۆ بۆنخوش‌کردنو ژن ماچ‌کردن ، ئەمە لەســەر تەخییرو خاتر خواهی‌یە ، یا حەیوانێ سەربڕێ وەکو وتمان ، یا سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو بێ ، یاخود سێ صاع دانەوێڵە بــدا بە شەش مسکین یەکی نیو صاع ، وە زوو باسمان کرد صاع دوو کیلۆو نیــوە (تقریبــا) •

سێیەم فیدیەیەکە واجبێ ئەبێ بە هۆی (احصار)ەوە یانی مەنعی حاجیان لە حەج ئەمە واجبە حەیوانێ بنێرێ بۆ حەرەمی مەککەو کاتێ گەیشتە مەککە ئیحرام بشکێنێ ، واتە سەری بتاشێ‌و چی ئەکا بیکا ؛ چونکی ئیحرامەکەی نەماوە .

چوارەم فیدیەیەکە واجب ئەبێ بە کوشتنی نەچیر ، ئەمەیش لەسەر تەخییرو خاترخۆیی‌یە ، جا ئەگەر نەچیرەکە وێنەی بوو وەکو بزنەکێوی ئەوە یا وێنەکەی سەربڕێ بۆ فەقیران ، وە یا بە ئەندازەی قیمەتەکەی دانەوێڵە بدا پێیان ، یا لەباتی هەر موددێ ڕۆژێ بە ڕۆژوو بێ .

پێنجەم فیدیەیەکە واجب ئەبێ بە جیماع ، ئەمەیش لەسەر تەرتیب‌و ڕیزە ، وەکو باسمان کرد لە پێش ئەم باسەدا .

بزانن حەیوان سەربڕین یاخود ئەحکامی طەعام لە فیدیەدا هەر ئەبێ لە عەرزی حەرەمدا بێ بۆ فەقیرانی ئەوێ ، بەڵام ڕۆژوو لە هەر لایەك بێ دروستە . وە ئاگادار بن لە هیچ کاتێکدا کوشتنی صەیدی حەرەم‌و بڕینی دارو درەختی دروست نیە .

نووری زیارەتی حەزرەتی فەخری کائینات ـ صلى الله عليه وسلم

کاتێ کە ئینسانێ حەجی تەواو کرد بە ئیخلاص‌و ئەدەبەوە ڕوو بکا لە مەدینەی مونەوەرە بۆ زیارەت‌و دڵی خۆی ڕووناك بکاتەوە بە پرتەوی جیهان‌ئارو عالەم‌گیری ئەو زاتە کە خاتەمی (الانبياء والمرسلين)ەو ڕەوانەکراوە بە ڕەحمەت لە بۆ عالەمین ـ صلى الله عليه وسلم ـ (الى يوم الدين) .

وە دەلیل لەسەر ئەم مەوزوعە گەلێکن :

یەکەم ڕیوایەت کراوە لە ئەنەسی کوڕی مالیك ـ رضی اللە عنە ـ فەرموویە : حەزرەت ـ صلی اللە علیه وسلم ـ فەرموویە : (من زارني محتسبا كان في جواري وكنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة • رواه ابن أبي الدنيا) واتە : هەر کەسێ زیارەتم بکا لەبەر ڕەزای خـــودا ئەوە نزیـکی من ئەبێو لە پەنای مندا ئەبێ لە ڕۆژی قیامـــەتداو ئەبم بـــە تکاکاریو شاهید لەسەر ئیمـــانی •

دووەم ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ـ رضی اللە عنهما ـ فـــەرمووی : کـــە حەزرەت ـ صلی اللە علیـــه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زار قبري وجبت له شفاعتي • رواه الدارقطني) واتە: هەر کەسێ لە موسوڵمانان زیارەتی قەبری من بـکا ئەوە شەفاعەتی من بۆ ئەو کەسە واجب ئەبێ •

سێیەم دارەقوطنی ڕیوایەتی کردووە کە حەزرەت ـ صلی اللە علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زارني بعد موتي فكأنما زارني فـــي حياتي) وە ئەم حەدیثە چاکترینی حەدیثەکانە لە جیهەتی ئیسنادەوە •

چوارەم لـــە پێش دەرکەوتنی ئەهلی بیدعەتو خیلافدا موسوڵمانان ئیجماعیان بوو لەســـەر ئەوە کـــە زیارەتی حەزرەت ـ صلی اللە علیـــه وسلم ـ لە (مهمّات)ە بەڵـکو بەعزێ لە عولەما فەرموویانە کە : زیارەتی پاش وەفاتی واجبە ؛ لەبەر ئەوە ئـــەو زیارەتە ئەبێ بـــە هۆی هێزوو ئەستووری ئیمان کە واجبی موسوڵمانەو موقەددیمەی واجب واجبە •

ئەوەی لـــە ئەووەڵی ئەم کتێبەوە نووسراوە تا ئەم شوێنە بە کورتی باسی ئەرکانی ئیمانو ئیسلام بوو ، کـــە ئەکاتە یازدە ماددە شەشی لـــە ئوصوولی دینو پێنجی لە فرووعی دین • پێویستە ئینسانی موسوڵمـــان

ئەمانە بزانێ‌و بەجێیان بێنێ •

جا پاش ئەوانە چەند ئەنوارێـکی خاوەن پرتەو هەن پێویستە وەکو چرای بەرق یا گڵۆپی کارەبا تەقدیمیان بـکەین بە برادەرانی ئیسلام بۆ ئەوە لە ڕێـگەی ئیسلامدا ئیستیفادەیان لێ بکەن بە عینایەت‌و یارمـەتی خودای تەعـالا •

نوری یەکەم :
ئیمان ئیسلامییەت‌و نەصیحەت‌و موحەببەت

ئیمان صیفەتی ئینسانەو برێتی‌یە لـە باوەڕ کردن بە وەی کـە پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لـە لای زاتی خوداوە هێناویە بۆ خاوەن شعووران‌و زانینی ئەوە کە ئەوانە حەققن ، بەڵام ئەم زانیاری‌یە کافی نیە بەبێ ئەوە کە دڵی ئینسان ئارام بگرێ بەرابەر بە وەی کـە باوەڕی پێ هەیەو ئیطاعەی ڕۆحی بێ بۆی ، ئەوەیش عیبارەتە لـە ئیسلام ، واتە ئینقیادو گەردن‌کەچی‌و ڕازی‌بوون بە وانەو ئیعلانیان بکاو دەریان برێ بۆ ئەهلی جیهان ، خودای تەعالا فەرموویەتی : (الـذین آتیناهم الـکتاب یعرفونه کما یعرفون ابنـاءهم وان فریقـا منهم لیکتمون الحق وهم یعلمون) ئایەتی / ١٤٦ لە سوورەتی بەقەرە •

وە فەرموویەتی : (وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم ظلمـا وعلوا) ئایەتی ١٤ لە سوورەتی نەمل •

وە لەسەر ئەم ئەساسەیە کە خودای تەعالا ئیعتیباری تەسـلیمی کردووە لەگەڵ ئیمانداو فەرموویەتی : (وما زادهم الا ایمانا وتسلیما) ئایەتی /٢٢ لە سوورەتی ئەحزاب •

جا مادام تەسلیم پەیدا بوو لەگەڵ ئیماندا ئەو کاتە ئینسان ئەبێ بە ئینسانێکی موخلیص‌و ساغ‌و صاف بەرابەر بەو یاسایە وەری‌گرتووەو ئەبێ بـــە ناصیح بۆی • وەکو تەمیمی داری ڕیوایەتی کردووە لـــە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (الدین النصیحة ، قلنا : لمن یارسول الله ؟ قال : لله ولکتابه ولرسوله ولأئمـــة المسلمین وعامّتهم • رواه مسلم) واتە : دینی ئیسلام عیبارەتە لە ئیخلاص‌و مەیلی خێرو چاکە بۆ خوداو بۆ ئەو کتێبە خودا ناردوویە بۆ پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـو بۆ فەرمانڕەواکانی ئیسلام‌و بۆ عامەی ئەوانیش بــەم مەعنا ئینسان ئیرشادیان بکاو ڕێگەیان بۆ نیشان بدا •

جا کاتێ ئیمان‌و ئیسلام‌و نەصیحەت لە دڵی موسوڵماندا پەیدا بوون ئەوسا مەحەبەت پەیدا ئەبێ بەرابەر بە خوداو کیتاب‌و پێغەمبەرو ئیمامانی ئیسلام‌و عامەکەیان ، وە ئەم مەعنایە ئەوە ئەگەیێنێ کە دین مەحەبــەتە بۆ خوداو بــۆ کیتابی خوداو بۆ ئــەو ڕەهبەرەیش کە کیتابەکەی بــۆ هاتووەو بۆ ئیمامانی ئیسلام ، کە لە یەکەم پایەدا عیبارەتە لە ئەصحابەکانی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـو زانایانی دینی ئیسلام‌و ئەو پیـــاوە صالحانە کــە ئەبن بە هۆی ڕووناککردنەوەی دڵی موسوڵمان (الأمثـل فالأمثـــــل) •

جا مەحەبەتی خودا لەسەر ئەو ئەساسە کە پەروەردگاری عالەمــە لەگەڵ هەموو (محتویات)یداو ئینسانی دروست‌کردوەو هەڵیناوە بۆ عیلم‌و زانیاری‌و کەسبی پیرۆزی نەبڕاوە •

مەحەبەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەبەر ئەوە کـــە خودای تەعالا ناردوویەتی بە ڕەحمەت بۆ هەموو عالەم‌و ئینسانی لـــە

تاریکی کوفرو نەزانین دەر کردووە بۆ ڕووناکی عیلم‌و ئیمـــانو
ئەخلاق‌و ئاداب‌و ڕەوشتی چاکە ، بۆیە حەزرەت ـ صلی الله علیـــه
وسلم ـ فەرموویەتی :

(والذی نفسی بیده لا یؤمن أحدکم حتی أکون أحبّ الیه مـن نفسـه
وولده ووالدیه والناس أجمعین) .

وە مەحەبەتی ئەصحابەیش لەسەر ئەو ئەساسە کە ئەوان خـۆیان
کرد بە فیدایی بۆ دینی ئیسلام هەتا ئیمانیان لە جیهاندا بڵاو کردەوەو
یارمەتی حەزرەتیان‌دا بە هەموو جۆرێ‌و قورئانی شەریفیان وەرگرت‌و
بە هۆی لەبەرکردن‌و نووسینەوە گەیاندیان بە چینی تابیعین ، ئەوانە کە
نزیـکە ئیعتیباریان بـکەین بە یەکـەم چین بۆ خوێندن‌و خوێندنەوەو
ئینسانی جیهان لەوانەوە فێری دەرزی دین‌و تەدریس بوون‌و عالەمیـان
بە عیلم ڕووناك کردەوە ، وەکو ئەبو حەنیـــفە نەعمانی کوڕی ثابیت
ـ رضی الله عنه ـ و هاوچەرخەکانی کە بوون بە (محطه)ی کارەبای
عیلم‌و مەعریفەت بۆ عالەم لەبەر ئەوە نزیك بوون بە چەرخی خـاوەنی
شەریعەت حەزرەتی موحەممەد ـ صلی الله علیه وسلم ـو ئاگـــادار
بوون بەسەر سەبەبی هاتنەخواری ئایەتەکانی قورئان‌و لەســەر تەفسیرو
بەیاناتی پێغەمبـــەر ـ صلی الله علیه وسلم ـو لەســـەر مشاوەرات‌و
موناقەشاتی عالمانی ئەصحاب لـە مەسائیلی وردو بەقیمەتداو عالم بوون بە
جێگەی ئیجماع‌و جێگەی ئیختیلاف‌و زۆری‌و کەمی دەستەی باسەکان .
وە عەلاوە لەمانە خودای تەعالا زانای کردوون بە ئەسراری عیبـارەتی
قورئان لە (خاص وعام ، ومطلق ومقید ، ومحکم ومتشابه ، ومجمـــل
ومبین ، وناسخ ومنسوخ) . هـــەروا زانا بوون بـە ڕەفتاری ئەهلی
مەدینەی مونەووەرە ، ئەوانەیان کە زاناو هوشیارێـــکی بەرز بوون ،

وەکو ئیمامی مالیك ، وە زانا بوون بە جێگەی (استعمال)ی لوغـــەتی عەرەبیو مەقصەدو مەبەست لە موفرەداتو جوملەکان ، وەکو ئیـامی شافیعی موحەممەدی کوڕی ئیدریس ئامۆزای حـــەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـو بە جیددی لەگەڵ سەنەدی حەدیثەکان هاتوچۆیان ئەکرد وەکو ئیمام ئەحمەد (ابن حنبل) ـ خودا لـــە هەموویان ڕازی بێ ـ ئەمانە بـــە ڕاستی قورئانو حەدیثیان ڕووناك کردەوە بو هـــەموو ئینسانێکی موسوڵمانی هوشیارو مەعنـاو مەفهوومی ئەوانەیان دانا لـە بەر چاوی موسوڵمانانەدا بۆ خودا •

دەرکـــەوت مەحەبەتی ئەم ئیمامـــانە لەسەر چ ئەساسێك بوو مەحەبەتی صاڵحە بەرزەکان لەسەر ئەو ئەساسەیە ، کە ئوصوولی ئیسلام هەر چەند لەسەر ئەو یازدە ماددەیە بەیان کران ، بەڵام لە تەطبیقـاتو عەمەلدا فەرق زۆرە لە بەینی یەکێکدا کەمێ دڵی ڕووناك بێتەوە بـــە نووری ئیمان لەگـــەڵ ئەو ئینسانەدا کە سینەو دڵی وەکو مـــەنزڵ مونەووەر بێ بە ئیمانو ئیخلاصو ڕەغبەتو ڕەهبەتو لـــە کـــاتی بەجێهێنانی ئەرکانی ئیسلامدا خاشیعو خائیف بێ لە نوێژداو ڕۆحی ڕوو بـکاتە تەربیەی نەفسیو پاككردنەوە لە شەهوەتی خـــواردنو خواردنەوە هەتا ئەو نەفسەی بەڕاستی دامرکێو ملکەچ بێو ببێ بـــە نەفسی (مطمئنة) لە ڕۆژوو گرتندا ، وە یەکێ بە ظاهیر خۆی مـــەنع بـکا لە طەعام بەڵام بە دەمو زمان مەشغووڵی غەیبەتو بوختانو بە دڵ تێـــکەڵی دونیای حـــەرام بێ •

جا ئەو کۆمەڵە ئەصحابە کە وا بە نووری ئیمانی کامیل مونەووەر بوونو بە ئادابی شەرم لە خودا موئەددەب بوون گەلێ ئینسانی پـاك لەسەر دەستیان گەیشتن بە بەهرەو ئەو بەهرەمەندی‌یە هات بۆ تابیعینو

لەوانەوە بۆ تابیعی تابیعین‌و پەرەی‌سەند لە عالەمی ئیسلامدا بە نـەوعێ لەسەر پەیڕەوی قورئان‌و حەدیث بـە لەفزو مـەعنا تەربیەتی نەفسی عالەمیان کرد لەسەر ڕووکردن لە خودای تەعالاو ئیعتیماد لەسەر ئەوو داواکردنی ڕەزامەندی هەتا ڕۆحی ئیمانیان خستە ناو دڵی موسوڵمانانەوە جا ڕەحمەت لەوە کە فەرموویەتی :

ئایینی ئیسلام کە یازدە بابە
لەگەڵ حوببی حەق مایەی ثەوابە
مەحەببەت لە بۆ خوداو پێغەمبەر
لە بۆ ئەصحابی حەزرەتی ئەنوەر
بۆ زانایانی ئوصوولو ئەحکام
بۆ صالحانی خاوەن ئیحتیرام
بۆهەر کەسیکیش بۆ دین بەسوود بێ
بۆ دین‌و دونیا ڕووی لە مەقصوود بێ
(نامی) موحیبە تا ئاخر نەفەس
بە بێ مەحەببەت کەس نەبوو بە کەس

نووري دووەم : ئەساسی دینی ئیسلام قورئانە

بزانن ئایینی پاکی ئیسلام دامەزراوە لەسەر قورئان کـە خـودا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەسـەر ئەم بەیانانە کـە دێت :

قورئان ئەفەرموێت ئیمان باوەڕکردنە بە خوداو بە مەلائیکەتەکان‌و بە پێغەمبەران‌و بـەو کیتابانە خـودا ناردوونی بۆ پێغەمبەران‌و بە ڕۆژی

قیامەتو بە قەزاو قەدەر ، وە قورئان ئەڵێ : ئەرکانی ئیسلام نوێژەو ڕۆژووەو زەکاتەو حەججەو ئیقرار بە خودایەتی خوداو بە پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ •

قورئان دەستوورە بۆ هــەموو ئەحکامی ئەمرو نەهیو ڕەواییو ناڕەوایی ، بۆ هــەموو هوشیــارێ مەعنای وایە لە هەموو بیروباوەڕو کردەوەیەکدا پێویستە تەماشای ئیطاعەی قورئانی پیرۆز بکەین • قورئان ئەفەرموێت : (اطيعوا الله واطيعوا الرسول وأولى الأمر منكم) واتــە : فەرمانبەرداری خوداو پێغەمبەرو خاوەن فەرمانی خۆتان بکەن ، واتــە خاوەن فەرمانی موسوڵمان ، خواه مەبەس لە فەرمانڕەواکان سەرۆکانی دونیایی موسوڵمان بێ یا سەرۆکانی زانیاریو ئیجتیهاد بێ • قورئــان ئەفەرموێت بە پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ : ئێمە قورئانمان ڕەوانە کردووە بۆ لای تۆ بۆ ئەوە کە تۆ بگەیێنی بە هوشیارانی عالــــەمو ڕووناکی بکەیتەوە بۆیانو تۆ فەرمانڕەوای بەیانی ئایاتی قورئانیت •

قورئان ستایشی ئەصحابەکانی پێغەمبەر ئەکاو بــە پیرۆزو بــە حورمەتو بە خاوەن شەرافەتو عیززەتیان دائەنێ ، لەسەر ئەم بەیاناتە:

یەکــەم بە خیطاب لەگــەڵ یاران ئەفەرموێت : كنتم خير أمـــــة أخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنــكر وتؤمنون بالله) واتە ئێوە هەر لە ئەزەلدا لە عیلمو زانیاری خۆمدا باشترینی ئوممــەتو کۆمەڵەیێ بوون کە دروست کراون بۆ پێغەمبەرەکانی جیهانو حاڵتــان وایە کــە ئەمر ئەکەن بە چاکەو نەهی ئەکەن لە خــــرابەو ئیمــانو باوەڕتان هەیە بە زاتی خودای تەعالا پەروەردگاری تاقو تەنیــاو زاناو تەوانا ، خاوەن خواستو خواهیشو شنەواو بیناو گۆیا لەگەڵ عالەمدا • وە ئەم خیطابە بە نرخە هەرچەند بە یاسای (اصول الفقه) هەموو ئوممەتی

پێغەمبەر دائەگرێ بەڵام بە دەرەجەی یەکەم لەگەڵ ئەصحابەو یارانی پێغەمبەردا قسە ئەکــا •

وە قورئان ئەفەرموێت : (محمد رسول الله والذين معــه أشدّاء على الكفار رحماء بينهم تراهم ركّعــا سجّدا يبتغون فضلا مــن الله ورضوانا سيماهم في وجــوههم مــن أثر السجود) ، ئەمــە ستایشی ئەصحابەیە بە گشتی •

وە قورئان لە شەئنی ئەصحابی (بيعة الرضوان)دا ئەفەرموێت : (ان الذين يبايعــونك انّما يبايعون الله يــد الله فوق أيديهم) • وە فەرموویەتی : (لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم فانزل عليهم السكينة وأثابهم فتحا قريبا) • واتە : بــە ڕاستی خودا ڕازی‌یە لەو خاوەن ئیمانانە لەو کاتەدا عەهدیان لەگــەڵ تۆدا کرد لە ژێر داری (بيعــة الرضوان)دا خــودا زانایە بەوەی والە دڵیاندا لە ئیمانو ئارامیو نووری ڕەحمەتی ناردە خوارەوە بۆ ســـەر دڵیانو جــەزای دانەوە بە فەتحێــکی نزیك کە فەتحی شاری مەککەی موکەڕەمەیە •

وە قورئان لــە شــەئنی پێش‌کەوتوانی هیجرەتو نەصرەتدا فەرموویەتی : (والسابقون الأوّلون من المهاجرين والأنصار والــذين اتّبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه وأعدّ لهم جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها ذلك الفوز العظيم) • واتە : ئەوانــەی کــە پێش‌کەوتنو لــە ئەووەڵەوە بوون لە موهاجیرەکــان بۆ مەدینــەی مونەووەرەو یارمەتی دەرەکان بۆ دامەزراندنی دینی ئیسلامو ئەوانەیش کــە پەیڕەوی ئەوانیان کرد لە خزمەتدا بە ساغی لەگــەڵ خــوداو پێغەمبەرو موسوڵماناندا خودا ڕازی بووە لەوانو داوای ئەوە ئەکــا

ئەوانیش ڕازی بن لەو ، وە ئامادەی کردووە بۆیان ئەو باغاتی بەهەشتە کە جۆبارەکان لە ژێری دارەکانیانەوە ئەڕۆن حاڵی ئەمانە وەهـایە ئەمێننەوە لەو باغانەدا هەتا هەتایە ، وە ئەمە گەیشتنە بە پایەی خـاوەن مـایەی گـەورە •

وە قورئان ستایشی ئەبوبەکری صیدیق ئەکا لە کاتێکدا لەگەڵ حەزرەتدا لە ئەشکەوتێ مەشهووردا خۆیان پەنا دابوو کافرەکان هـاتن بۆیانو ترسا لەوە کافرەکان پێیان بزانن ، حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ بۆ دڵدانەوەی فەرمووی : دڵ زویر مەبە خودا والە گـەڵمان • جا خودا رزگاری کردن •

یەکێ دووەم بێ لە بۆ پێغەمبەر
ڕەفیق بێ لە بۆ ڕەهبەری ئەنوەر
خودایان لەگەڵ بێ بە مایەی ڕەحمەت
چلۆن نابێتە سەرداری ئوممەت
عەطای خودایە پایەی دارایی
یارمەتی حەققە پایەی پاشایی

وە قورئان ستایشی ئەصحابە موجاهیدەکانی بەدرو ئوحـودو حونەین ئەکاو پایەی فیداکاری ئەوان دەر ئەبڕێ • ئوممەتێ ئەوەندە خـاوەن هیممەت بن پێویستی هەموو ئینسانێکی پاکی بە غیرەتە حقووقی مەحەبەتو کەرامەتو خزمەتیان ڕابگرێو باوەڕی وابێ ئەوانە هەموو دەستو قۆڵی حەزرەت بوون لـە دامەزراندنی دینی ئیسلامدا لـە خۆرهەڵاتو خۆرنشینو باکورو باشوردا • ئەمە کردەوەی گشتییە بۆ ئەوان ، ئەمجار تەماشای بەرهەمی یەکە یەکەی زاتە گەورەکانیان بکەن•

مەعلوومتانە کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە نەخۆشی وەفاتیدا ئەبوبەکری صیددیقی کرد بە ئیمـــام بۆ ئەصحابەکـان ، وە ئیمامەت لە حەیاتی حەزرەتدا وەزیفەی خۆی بوو ، وە مادام حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەبوبەکری کرد بە ئیمام بۆ عام مەعنـای وایە جێگە داری حەزرەتە ، لـە لایێ ترەوە خودا فەرموویەتی لە مەدحی ڕیجالی دینی ئیسلامدا : (وامرهم شوری بینهم) • وەکو مەعلوومتانە لە پاش موناقەشەو مودانەشە ئەبوبەکری صیددیق بوو بە خەلیفـــەو جێـــگەدارو تا ئیستە نـــە بیزاوەو نە بیستراوە کـــەس مونکیری ئیستیحقاقی ئەبوبەکر بوو بێ ، وە ئەگەر حەزرەتی عەلی بەنەصص‌و ئەمری حەزرەت نامزەد بووایی بۆ خەلافەت بێ‌شوبهە عالـەم دژمن بووایێ عەلی خەلافەتی خۆی دەر ئەبڕی‌و داوای ئەکردو بەرابەر بـــە نەص مەجالی تەقیە نیە (مع انـه) حەزرەتی عەلی وەکو باقی ئەصحابەکان بەیعەتیان کرد ئەویش بەیعەتی کردو فەرمانی ئەبوبەکری گرتە گەردنی خۆی‌و تەصەڕوفاتی ئەبوبەکری پەسەند کرد ، حەتتا لـــە تەقسیمی غەنائیمی یەمامەدا جاریەی لە ئەبوبەکر وەرگرت‌و بوو بە (ام الولد)و موحەممەدی لێ بوو کـــە مەشهوورە بە موحەممەدی حەنەفی‌یە بـە ئیعتیباری دایـکی کە لە قەبیلەی بەنی حەنیفە بوو ، وە لەسەر تەفاهوم‌و مەحەبەت ئەیامی لەگەڵ ئەبوبەکردا ڕابوارد •

وە ئەبوبەکر لە زەمانی خەلافەتیا کـە دوو ساڵ‌و دە مانگ بـوو ـ تەقریبەن ـ هەر ئەورەو هەرایێ لە قەبائیلی عەرەبدا بوو ، خـــامۆشی کردو هەمووی ڕام کردن‌و جەنـگی کرد لەگـــەڵ موســـەیلەمەی کەذذابداو کوشتی‌و سوپاکەی بڵاو کردەوە بە وڵاتدا ، یا هاتنەوە ژێر فەرمـــان •

وە لــە ترسی مردنو کوژرانی ئــەو ئەصحابانە کــە قورئانیان لەبەربوو بە ئیجماعی ئەهلی علمی ئەصحابەو ڕای عومــەری کوڕی خەططاب بە کیتابەتی زەیدی کوڕی ثابت کاتبی وەحیی ، هەموو قورئانی پیرۆزی گرد کردەوەو لەســەر پێستی حــەیوان نووسیانەوەو قورئانی پاراست لـــە فـــەوتان •

وە لە ناساغی وەفاتیدا عەهد نامەی نووسی بۆ عومەری خەططـابو عومەر بوو بە خەلیفەی دووەمو دەستی کرد بە ڕێکخستنی کـاروباری ئیسلام ، ئەو ئیصلاحو تەنظیماتە ئەو کردی کەس نەیکرد •

ولاتی جەزیرەی عەرەبی پاك کردەوەو شاماتی گرتو فـــەتحی عیراقی کردو ئێرانی پاك کردەوە ، ئەمـــە لە خۆرهەلاتەوە ، وە لـــە خۆرنشینەوە میصری گرت ، خولاصە مولـکی ئیسلامی زۆر گـــەورە کردو گەلێ ئیصلاحاتی وای کرد دەلالەت ئەکەن لەســـەر قـــابیمی بیروباوەڕی •

ئەوەندەیش بەینی خۆش بوو لەگەل حەزرەتی عەلیدا عـــەلی (ام کلثوم)ی کچی خۆی بۆ مارە بڕی ، کە ئەمە مەعنای هێزی مەحەبەتە •

وە لەو کاتەدا کە عومەر بە دەستی (ابو لؤلؤ)ی مەجووسی شەهید کرا بەر لە وەفاتکردنی خەلافەتی کرد بە ڕاوێژ لە بەینی عەلیو عوسمانو باقی عەشەرەی موبەششەرەو هەموویان عوسمانیـان ئیختیـار کرد ، وە ئیمامی عەلی بە قەطعی نارەزایی دەر نەبڕیو عوسمان بوو بە خەلیفـەی حەزرەت ـ صلی اللە علیه وسلم ـ وە بە عەلاوەی خزمەتەکانی زەمانی پێشووی گەلێ خزمەتی کرد بە عالەمی ئیسلامو ئیسلامی خستە پێش چاوی عالەم ، ئەگەر ئینصاف بێ ئەو جەمعی قورئانە کە ئەو کردی بۆ ئەوە کە

قیرائەتی جیا جیا نەبێ لە قورئانداو موسوڵمانان نەچن بە گژ یەکتردا ، لوجنەیەکی دروست کردو حەزرەتی عەلی کرد بە موشریف بە سەریانەوە تا هەموو قورئانی مەوجوودیان گرد کردەوە ، وە لەسەر زمانو لەهجەی قورەیش حەوت نوسخە قورئانـی نووسی‌یەوەو ڕەوانـەی کردن بـە وڵاتەکاندا ، بۆ کووفەو بۆ شامو بۆ مەدینەی مونەووەرەو بۆ مەککەو بۆ میصرو بۆ یەمەنو بۆ بەحرەین • وە عالەمی ئیسلامی ڕزگار کرد لە ئیختیلاف •

ڕیوایەت کراوە کـە حەزرەتی عـەلی فەرموویەتی : ئەگـەر مـن گەورەی ئیسلام بوومایە لە پێش هەموو کارێکدا ئەم جەمعی قورئانـەم ئەکـرد •

وە پاش شەهادەتی عوسمان ـ رضي الله عنه ـ بەیعەتیان بە حەزرەتی عـەلی کردو دامـەزرا •

مەبەست ئەمەیە ئەم زاتانە هەموو خزمەتی وایان هـەیە کـەس ناتوانێ ئینکاری بـکا ، مەبەس ئەمەیە واجبە لەسەر موسوڵمانان لەسەر ڕووناکی قورئانو بە هۆی یارمەتی بیرکردنەوە لە حەقیقـەت ، ئیمانو باوەڕیان بێ بەوە کە ئەصحابە = یارانی حەزرەت ـ صلی الله علیـه وسلم ـ هـەموو شایستەی مـەدحو ئەناو ستایشن ، وە جومهوری موسوڵمانان لەسەر ئەو بیروباوەڕەن کە گەورەترینی ئینسانی موسوڵمان لە پاش وەفاتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەبوبەکری صیددیقە جا عومەری کوڕی خەططاب ، جا عوسمانی (ذي النورين) جـا عەلی کوڕی ئەبو طالیبە ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ •

وە لەسەر ڕووناکی مەعنای قورئانی پیرۆز ئەصحابەی پێغەمبـەر

ـ صلى الله عليه وسلم ـ به شێوەی گشتی چاکترینی ئوممەتی سەر عەرزن‌و هەر کەسێ موسوڵمان بێ واجبە لەسەری کە باوەڕی وابێ ئەصحابە ئەهلی عەداڵەتن‌و موبارەکن ، وە هەر کەسێ موخالیفی ئەم بیروباوەڕە بێ باوەڕت وابێ لە کۆمەڵی ئیسلام بەدەرە •

یارانی حەزرەت بۆ ڕۆژگاران
حسێب کراون لە فیداکاران
ئەبارێ بە سەر ڕۆحی ئەوانلا
بارانی ڕەحمەت بە وێنەی باران
خوێنی ئەوان بوو بۆ باغی ئیسلام
ڕژا بە وێنەی ئاوی جۆباران
بەرهەمی ئەوان گەیشت بە عالەم
بوو بە ڕووناکی دڵی دڵداران

وە لە مەوزووعی ئیسباتی گەورەیی ئەصحابەکاندا ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ گەلێ حەدیثی بەرز سابت بووە کە ئەبن بە دەلیل لەسەر بەرزی ئەو زاتانە • وە بۆ ڕووناکی دڵتان بازێ لەو فەرموودە بەرزە بەرێزانەتان بۆ ئەنووسم :

یەکەم ڕیوایەت کراوە لە (عمران بن حصین)ەوە ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (خير أمتي قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم) واتە چاکترین ئوممەتی من ئەهلی چەرخی منە ، لە پاشان ئەوانە کە (مباشرة) بە شوێنی ئەواندا دێن‌و لە پاشان ئەوانە کە بە شوێنی ئەواندا دێن •

ئەم فەرموودەیە بوخاری لە کیتابی (الرقاق)دا ڕیوایەتی کردووە•

دووەم ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵلاوە ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ لە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە فەرموویەتی : (خير الناس قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم يجيء قوم تسبق شهادة أحدهم يمينه ويمينه شهادته) •

مەعنای (تسبق) تا ئاخر ئەمەیە کە : ئەو قەومە پەلەپەل ئەکەن بۆ شەهادەتدان لە پێش ئەوەدا کە داوای شەهادەتیان لێ بکرێو پەلە ئەکەن بۆ سوێند خواردن لە پێش ئەوەدا کە داوایان لێ بکرێ • وە مەبەست ئەوەیە کە ئەو قەومە دینیان کزە •

ئەم حەدیثە شێخی بوخاری لە (رقاق)داو موسلیم لە بابی فەضلی صەحابەدا ڕیوایەتی کردووە •

ئەم دوو حەدیثە شەریفە بە ڕووناکی ئیسباتی پایەی هەموو ئەصحابی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەکەن ، هەروا دەلالەت ئەکەن لەسەر شەرەفی قەرنی دووەمو سێیەم •

سێیەم ڕیوایەت کراوە لە (أبو سعيد الخدري) ەوە ـ رضي الله عنه ـ ئەفەرموێت : حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرمووی : (يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس ، فيقولون : فيكم من صاحب رسول الله ؟ فيقولون : نعم • فيفتح لهم به ثم يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس ، فيقال : هل فيكم من صاحب أصحاب رسول الله ؟ فيقولون : نعم • فيفتح لهم به • رواه الشيخان ، أخرجه البخاري في كتاب الجهاد ، باب من استعان بالضعفاء • ومسلم في الفضائل) •

ئەم حەدیثە شەریفەیش دەلیلە لەسەر گەورەیی یارانی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـو ئەهلی قەرنی تابیعینیش ، وە دەلیلە لەسەر

پیرۆزی بازێ شەخصو سوودی ئەو پیرۆزی‌یەش بۆ غەیری خۆی •

چوارەم ڕیوایەت کراوە لە جابیرەوە کە حەزرەت ـ صلی اللـــه علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (لا تمس النار مسلما رآني او رأى مـــــن رآني) واتە : ئاگری دۆزەخ نالـکی بە پێستی موسوڵمانێکەوە کـە منی بینیبێ ، یا کەسێ کەمنی بینیبێ • ئەمەیش هەر دەلیلە بۆ شـــــەرەفی ئەهلی دوو قەرن = قەرنی ئەصحابەو تابیعین •

پێنجەم ڕیوایەت کراوە لە (بريد)ەوە ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ما من أحد من أصحابي يموت بأرض الا بعث قائدا ونورا لهم يوم القيامـــــة • رواه الترمذي في السنن • رقم الحديث/٣٩٤٩) •

ئـــەم فەرموودەیشە بەڕاستی ئیسباتی پایەی بـــەرزی یارانی حـــەزرەت ئەکـــا •

شەشەم ڕیوایەت کراوە لە ئەنەس ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کـە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتـــی : (ان الله لا يجمـع أمتي ـ أو قال : أمة محمد ـ صلی الله علیه وسلم ـ على الضلالة ويد الله مع الجماعة) و ریوایەت کراوە بەلەفظی : لا يجمع الله أمتي عـلى ضلالة) وە لە ڕیوایەتێکی تردا : (لا تجتمع أمتي على ضلالة) وە بە لەفظێ تر : (انّ أمتي لا تجتمع على ضلالة • رواه ابن ماجه • رقـــم الحديث /٣٩٥٠) •

حەوتەم ڕیوایەت کراوە لـــە (الدار قطني)ەوە : (أصحابي كالنجوم بأيّهم اقتديتم اهتديتم) واتە : یارانی مـــن وەکو ئەستێـرەی ئاسمانن تابیعی هەر کامیان بن شارەزای ڕێگەی ڕاست ئەبن •

هەشتەم ڕیوایەت کراوە لە (عبدالله بن مغفل ـ رضی الله عنه ـ کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (الله الله من أصحابي لا تتخذوهم غرضا بعدي فمن أحبهم فبحبي أحبهم ، ومن أبغضهم فببغضي أبغضهم ، ومن آذاهم فقد آذاني ، ومن آذاني فقد آذى الله ومن آذى الله فيوشك أن يأخذه) .

ئەم فەرموودە پیرۆزە ئیسباتی شەرەفی هەموو ئەصحابە ئەکا . (رواه الترمذي في سننه . رقم الحديث / ٣٩٥٤) .

ئەمانە عەلاوەی ئەو حەدیثانەن کە وارید بوون لە مەناقیبی عەشەرەی موبەششەرەو مەناقیبی یەکە یەکەی خولەفای راشیدین ، بە تایبەتیو بە خصووصی . وە گەلێ حەدیثی شەریف وارید بوون لە ئیسباتی شەرەفیان کە ئیستە ئیجاب بە ڕیوایەتیان ناکا لەبەر درێژی مەوزووعەکە .

جا ئینسانی موسوڵمان ئەگەر تەماشای دەلیلی نەقلی ئەکا با تەماشای ئەو ئایەتانەو ئەو ئەحادیثە بکا .

وە ئەگەر تەماشای دەلیلی نەقلی ناکا با بە عەقڵ بڕوانێ بزانی کێ بوون لە چەرخی یەکەمدا جیهادیان کردو دینی ئیسلامیان وەرگرتو دوو جار بەشێکیان چوون بۆ وڵاتی حەبەشستانو بۆ جاری ئاخر هاتنەوە بۆ مەدینەی مونەووەرە . با بیر بکاتەوە بزانێ کێ بوو غەیری ئەصحابی کیرام کە قورئانیان نووسیەوەو لەبەریان کردو بوون بە مەصدەری گەیاندنی قورئانی پیرۆز بە عالەمداو کێ بوون ئەوانە کە وڵاتی (جزيرة العرب)و شامو فەلەسطینو میصرو ئەو شوێنانی موجاوەرەیان فەتح کرد ، تا باش تێبگات کە ئەصحابی حەزرەت ئەشرەفی ئوممەتی

حەزرەتی ـ صلی الله علیه وسلم ـ و خودای تەعالا تەزکیەی کردوون و حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ تەئکیدی ئـەو تەزکیەی کردووە (بناء علیه) ئەبێ ئێمە بە دڵ و زمـان بڵێین : (اللهم صل علی سیدنا محمد وآله وصحبه اجمعین ، وعلی اتباعه باحسان الی یوم الدین وسلم تسلیمـا) ٠

بەشی چوارەم لە مەحەبەت و خۆشەویستی

مەحەبەت و خۆشەویستی ئینسانی موسوڵمانـە بۆ ئەو زانایانە کـە پایەداربوون لەسەر بڵاوکردنەوەی یاسای ئیسـلامی پـیرۆز بە قەڵـەم و زمان بە خامەو نامەو بە دڵ تێکۆشان بۆ گردکردنەوەی ئەحـکام و فەرمانەکانی ئیسلام و نەشری قورئان و ڕەفتار بە قورئان و نەشـری فەرموودەکان و ڕەفتاری حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ٠

ئەمانە بە کورتی زانایانی دینی ئیسلامن و عیبارەتن لە (قرّاء) ئەوانە قورئانیان وەرگرت و ضەبطی قیرائەتەکەیان کردووە لە (محدثین) ئەوانـە حەدیثەکانی حەزرەتیان نووسییەوەو لەبەریان کردو فەرقی دەرەجات و پایەی حەدیثەکانیان داناو جێگەی ڕەفتاریان دیاری کرد لـە ئەحکامی ئوصوولی دین و فرووعی دین و لە مەناقیب و فەضائیلی ئەشخاصدا ٠ وە ئەوانە کە بە هێزی نووری علم و دین ئیجتیهادیان کردو (استنباط)ی ئەحکامیان کرد بۆ بیروباوەڕو کردەوەی موسوڵمانان و جەمع و تەدوینی ئەحکام و دەلیلیان کردو کردیان بە زەخیرە بۆ موسوڵمانان کە لەسەری دەوام بـکەن هـەتا هـەتایە ٠

ئـەم کۆمـەڵە ئینسانە خاوەن ئیحسانانە ناودارو پایەداری دینی

ئیسلامن‌و واجبی ذیممەی موسوڵمانە ئیحتیرامیان بگرێ‌و دوٚعایان بوٚ بکاو بە ئیمام‌و پێشەوایان دا بنێ بوٚ عالەمی ئیسلام ، خـــواە لـــە ئیعتیقاداتدا ، وەکو ئیمامی (ابو الحسن الأشعری)و (ابو منصـــور الماتریدي) وەیا لـە هێنانی قورئان وەکو حەوت قاریئەکان‌و ڕاوی‌یەکانیان یا لـە ئەحکامی شەرع‌و دیندا ، کە ئەمانە ژمارەیان لە صەدری ئەووەڵدا زوٚر بووە ، بە تایبەتی ئەوانەیان کە مەذهەبەکانیان نووسراوەتەوەو بـە صافی گەیشتووە بە عالەمی ئیسلام ، وەکو : ئیمام ئەبو حەنیفە = نەعمان کوڕی ثابیتی کووفەیی‌و ئیمام مالیك کوڕی ئەنەس لـــە مەدینـــەی مونەووەرەداو ئیمامی شافیعی موحەممەدی کوڕی ئیدریس لە مەدینـەو بەغداو میصردا ، وەکو ئیمامی ئەحمەد بنو حەنبەلی شەیبانی لە بەغدادا - خودایان لێ ڕازی بێ - ٠

وە دلیل لەسەر صیححەتی ئەحواڵی ئەمانە کیتاب‌و سوننـــەت‌و ئیجماعە لە پێش دەرکەوتنی ئیختیلافدا ٠ جا دەلیل لەسەر صیححەتی ئیجتیهادی زانایان لە قورئاندا چەند ئایەتە :

یەکەم ئایەتی : (واذا جاءهم أمر من الأمن أو الخوف أذاعوا بـه ولو ردوه الى الرسول والى أولى الأمر منهم لعلمه الذين يستنبطونه منهم) واتە : کاتێ بـگاتە لای ئەوان کارێ لە بابەتی ئاسایشی یا ترســـەوە بڵاویان ئەکردەوە بە ناو خەڵـکداو ئەگەر پرسیاریان بـکردایە لـــە پێغەمبەری خودا - صلى الله عليه وسلم - یا لە خاوەن بیروڕاکان لـــە حەقیقەتی ئەو کارانەیان ئەزانی ، ئەوانەیان کە هێزی دەرهێنانی مەغزی کاروباری جیهانیان هـەیە ٠ ئەم ئایەتە بە ڕووناکی ئیسباتی ئەوە ئەکـا کە لە ناو کوٚمەڵدا بازە زانیارێ هەن کـــە ئەتوانن ئەسراری کـــار دەربخەن ٠ ئەمەش ئیجتیهادو (استنباط)ی ئەحکامی دینیش ئەگرێتەوە٠

دووەم فەرمودەی خودا : (وما كان المؤمنون لينفروا كافة فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون) واتە : ئەوە بۆچی لە هەموو کۆمەڵێکی گەورە تاقمێ جیا نابنەوە بۆ ئەوە فامی ئەحکامی شەرع بکەن‌و بگەن بە پایەی ئیفادەو تەمێی ئادەمی‌زاد هەتا قەومەکەیان بترسێنن لە عیقابی خـــودا بەڵــکو دوور بکەونەوە لە کاری نالایق •

مەعنای وایە پێویستە لە هەموو کۆمەڵێکدا بازە کەسێ خــۆیان ئازاد بکەن بۆ ئەوە بگەن بە پایەی فامی ئەحکامی دین‌و ئیستیخراجی دەقایق بۆ ئەوە بتوانن تەربیەی ئوممەت بکەن ؟ چونکە (تفقه) لە (فقه) وەرگیراوە ، وە (فقه) عیبارەتە لە زانستی ئەحــکامی شەرعی عەمەلی بە هۆی دەلیلەوە •

سێیەم فەرمودەی خودا : (فاسألوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون) واتە : پرسیار بکەن لە خاوەن زانیاری‌یەکان ئەگەر خۆتان مەقصـــەد نازانن • ئەم ئایەتە دەلیلە لەسەر ئەوە واجبە ئینسانی نەزان پرسیار بکا لە زانا لە سەرەتای زانیاریدا هەتا ئەگا بە پایەی زانیاری ڕەسای تەواو •

چوارەم فەرمودەی خودا : (ومن يشاقق الرسول من بعـــد ما تبين له الهدى ويتبع غير سبيل المؤمنين نوله ما تولى ونصله جهنـــم وساءت مصيرا) واتە : هەر کەسێ موخـــالەفەی پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ بکا پاش ئەوە کـــە دەرکەوت ڕێگەی ڕاست چۆنـەو بکەوێتە شوێنی غەیری ڕێـگەی موسوڵمانان ئەوە هەڵی‌ئەسووڕێنین بۆ ئەو جیهەتە نابارە کـــە ئەیەوێ ڕووی تێ‌بکا ، وە ئەیهاوینە نـاو دۆزەخەوەو زۆر خراب ئەبێ لە جیهەتی ئەنجام‌و ماوای قیامەتەوە •

بە ظاهیری ئـــەم ئایەتە واجبە پەیڕەوی کردن بە حـــەزرەت

ـ صلى الله عليه وسلم ـو قبووڵكردنی ڕێـگەی موسوڵمانان له شوێنی ئیجماع‌و ئیتیفاقدا ، وه به ئاشكرا دیاره ئیتیفاقی زانایانی موسوڵمـان هەیه لەسەر ئەوه كـه لـه شوێنێكدا (نص) نەبێ لەسەر حوكمی شەرعی ئەبێ به ئیجتیهاد حوكم دەربێت‌و پەیڕەوی ئەو ئیجتیهادە واجبـــه ، چونـكی له صەدری ئیسلامەوه ئیجتیهادله بەینی زانایانی دینـدا بەكـار هاتووه حەتا له زەمانی حەزرەتیشدا كـاتێ ئەصحابه دوور بووبن بۆ ئەحكامی دین ئیجتیهادیان كردووه •

وه دەلیل له سوننەتی حەزرەتدا ـ صلى الله عليه وسلم ـ لەسەر دروستی ئیجتیهاد زۆره ، لەوانەیه ئەوەی كه ئەبو داوودو ترمزی‌و دارەمی له (معاذ بن جبل ـ رضي الله عنه) كاتێ كه حەزرەت ـ صلى الله عليـه وسلم مەعاذی كوڕی جـــبەلی نارد بۆ وڵاتی یەمەن : (قال له : كيف تقضي ؟ قال : أقضي بكتاب الله • قال : فأن لم تجـد ؟ قال : فبسنة رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : فان لم تجد فـي سنة رسول الله ولا في كتاب الله ؟ قال : أجتهد برأيي ولا الو • أي : ولا أقصر) •

ئەم حەدیثه هەرچەند كـه بازێ كەس موعارەضەی سەنەدەكەیان كردووه ، بەڵام (ابن القيم الحنبلي) له كتێبی (اعـــلام الموقعين)دا ئەڵێ : ڕەفیقەكانی مەعاذی كوڕی جەبەل ئینسانی بلوەڕ پێكراون‌و ئـەو كەسەی ئەم حەدیثەی نەقل كردووه ناوی حەرث كوڕی عەمره ، ئەم حەدیثەی نەقل كردووه له كۆمەڵێ له ڕەفیقانی مەعاذ ـ رضى الله عنه ـ نەك له یەكێكەوه • وه حەدیثەكه ئەگەر یەكێكیش لەوان نەقلی بـــكا كافی‌یه چ جای ئەوه كــــه له ژمارەیەكی موناسبەوه نەقل كراوه • وه (ابن القيم) هـــەروا ئەفەرموێت : شوعبه ئەم حـــەدیثەی ڕیوایـــەت

کردووه • وه بازێ له ئیمامانی حەدیث ئەڵێن : کاتێ لــه ئیسنادی حەدیثدا شوعبەتان دەس کەوت پیگرن‌و بەری مەدەن ؟ چونــکی لــه پیـــاوه خـــاوەن قیمەتەکانه •

وه له (تقريب الراوی)دا سیوطی ئەڵێ : ئەم حەدیثه له جوملەی ئەحادیثی صیحاحه •

وه لەو حەدیثانەیه ئەوەی کــه موسلیم‌و بوخاری‌و ئەبو داوودو ترمزی‌و نەسائی‌و ئیبنوماجه ڕیوایەتیان کردووه له (عبدالله بن عمرو بن العاص)ەوه له ئەبو هورەیرەوه ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (اذا حكم الحاكم فاجتهد فاصاب فله اجران ، واذا حكم فاجتهد فأخطأ فله اجر واحد) واته : کاتێ حاکم حوکم بــکا لەسەر ئیجتیهادو بــکا به حەق ئەوه دوو ئەجــری هـــەیەو ئەگــەر حوکم بــکا لەسەر ئیجتیهادو به هەڵەدا بڕوا یەك ئەجری هەیە•

وه ئـــەم ئیجتیهادەیش بۆ کەسێ ئەبێ جامیع بێ بۆ ئەســـبابی ئیجتیهاد ، بەم جۆره عالم بێ به قەواعیدی عەرەبیەو به ئوصولی فیقــەو به ئایات‌و ئەحادیثی ئەحکام‌و به یاسای قیاس‌و ئەقسامەکانی • وه لەگەڵ ئەمانەدا عالم بێ به مەسائیلی ئیجماع‌و ئیختیلاف‌و به صیفاتی (ادلــة) له تەواتورو صیحەت‌و حوسن‌و غەیری ئەمانه • وه دارای صیفــەتی عەدالەت بێ • وه مادام گەیشته ئەم پایه دروسته ئیجتیهاد بــکا ، وه ئەو ئیجتیهادەی له کاتێ غەیری ئەو موجتەهید نەبێ فەرزی عەینـــه ، وه ئەگەرنا فەرزی کیفایەیه •

وه دەلیله لەسەر وجوبی ئیجتیهاد ئایەتی (فاتقوا الله ما استطعتم) چونــکه ئیجتیهاد لـــه ئەسبابی تەقواو پارێزگاری‌و ئیطاعـــەی ذاتی خـــودایه •

واجبە لەسەر غەیرە موجتەهید تەقلیدی موجتەهید بکا

ئینسانێ موسوڵمان بێ پێویستە لەسەر بەصیرەت‌و چاو ڕووناکی بڕوا ، خودا فەرموویەتی بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ : (قل هذه سبیلی ادعو الی الله علی بصیرة انا ومن اتبعني) لەسەر ئەم ئایەتـە پیرۆزە واجبە لە هەر حوکمێکدا وارد ببێ مادام ئینسان خـۆی دەلیل نەزانێ تابیعی عالمێ بێ کـە زانابێ بە حوکمەکەی ؟ چونـکی عـالم‌و جاهیل‌و زاناو نەزان وەکو یەك نین (قل هل یستوی الذین یعلمون والّذین لا یعلمون) .

وە دەرکردنی حوکم لە ئایەت‌و حەدیث پێویستە بە زانستی ئایات‌و ئەحادیث بە ئەسبابی (التعارض والترجیـح) بـە فەرق لە بەینی عـام‌و خاص‌و موطڵەق‌و موقەیەدو ناسخ‌و مەنسووخ‌و غەیری ئەمـانەیش . مادام ئینسان دارای ئەو عیلمە نەبوو وە لە خۆیەوە حوکم بـکا ئەوە بە تابیعی هەواو ئارەزوو ئەژمێرێ ، خـودای تەعـالا فەرموویەتی : (فاسألوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون) حەتتا ئەگەر کابرا بازێ عیلمی بۆ حاصڵ‌بوو بوو ئەوە هەر واجبە تابیعی عالمێکی پێ‌گەیشتوو بێ (وفوق کـل ذی علم علیم) .

ما دام بەو دەلیلانە لە کیتاب‌و سوننەتدا بەیان کران ئیجتیهادکردن حەق بوو ، ئەو کەسە تابیعی ئیجتیهاد نەبێ‌و ئیجتیهاد بە حەق نەزانێ ئەوە گومڕایەو ئەبێ بە هۆی گومڕاکردنی موسوڵمانانیش ، حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ان الله لا یقبض العلم انتزاعاً ینتزعه من صدور العباد ولکن یقبضه بموت العلماء فاذا لم یبق عالما اتخذ

الناس رؤوسا جهالا فسئلوا فافتوا بغير علم فضلّوا وأضلوا) ـ ئـــهم حەدیثە لە (جامع الصغیر)دایەو ڕەمزی صیحەتی لەسەرە • وە مادام ئیجتیهاد حەق بوو هەر موسوڵمانێ بە حوکمی ئیجتیهادێ بڵێ : ئـــەوە بیدعەتە ، ئەوە خۆی خاوەن بیدعەتە ؟ چونـــکی ئیجتیهاد لەسەر ئایەت‌و سوننەتەو ئیهمالی شتێ موافیقی کیتاب‌و سوننەت بێ بیدعەتە •

وە هەر موسوڵمانێ کەمێ شعووری دینی ببێ ئەزانێ کە ئیجتیهاد واجبە ببێ لەبەر ئەوە دینی ئیسلام دینێکە دەوام ئەکا تا ڕۆژی قیامەت‌و چـــەند وەزعی عەجیب بەسەر ئوممەتەکەیدا دێ ، وە ئایات‌و ئەحادیثی ئەحکامیش بـــە ظاهـــیر بە بـێ (استنباط‌و قیاس‌و اسـتدلال) رەســایی ناکـــا بۆ هەموو ئـــەو حوکمانە ، کـــە وابێ ناچـــار ئەبێ خـــاوەن علم ئیجتیهاد بـــکا • وە ئەگـــەر بە ئیجتیهاد ڕەفتـــار نەکرێ ئەحـــکام وەرناگیرێن‌و موسوڵمانان ئەکەونە سەر فەوزاو هەوەس‌کاری • وە شتی وا لە ئیسلامـــدا نیـــە •

نووري ئیجماع

ئیجماع لـــە عورفی دیندا بریتی‌یە لە : ئیتیفاقی موجتەهیـــدانی دینی ئیسلام لەسەر حوکمێکی شەرعی • جا هەر کاتێ ئەمانە بە ئیتیفاق قەراری حوکمێکی وایان دا ئـــەوە ئەو حوکمـــە حەققـــەو پێویستە ئیطاعـــەی بـــکەین •

وە ئیسباتی ئیجماع بە کیتاب‌و سوننەتە یەکەم ئەو ئایەتە کـــــە خوێندمانەوە : (ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى ويتبع غير سبيل المؤمنين نولّه ما تولى ونصله جهنم) خودای تەعالا تەهدیدی

ئەو کەسانەی کردووە کە لا ئەدەن لە ڕێگەی گشتی ئەهلی ئیمان •

دووەم ئەنەسی کوڕی مالیك ڕیوایەتی کردووە لـە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ان الله لا یجمع أمتی ـ أو قال : ـ أمة محمد ـ صلی الله علیه وسلم ـ علی ضلالة ، وید الله مع الجماعـــة) •

سێیەم حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن) •

عەلاوە لەســـەر ئەمە ئیجماع دائەمـەزرێ لـــە گردەوەبوونی موجتەهیدەکان لەسەر یەك حوکمی شەرعي •

وە ئەو موجتەهیدانە یەکە یەکە مادام دروست بێ ڕەفتار بـکرێ بە بیروڕایان ئەوە کە گردەوە بوونو ڕەفتارت نەکرد لازم دێ دەلیلی ضەعیف ڕەفتاری پێ بکرێو دەلیلی بە قووەت ڕەفتاری پێ نەکرێ ، وە ئەگەر ڕەفتاری پێ بکرێو هێزی هەر وەکو قسەی یەکە یەکە بێ ، لازم دی ضەعیفو قەویی وەکو یەك بن ، کە وابێ ئەبێ کە ئیعتیـــار کرا موجیبی عیلم بێ ، واتە موجیبی ئیعتیقادی بێ کە لەوە زیاتر لـــە طاقەتدا نەبێ ، (بناء علیه) دەلیلی موسوڵمان لـــە دینی ئیسلامـــدا : قورئانەو حەدیثەو ئیجتیهادی موجتەهیدی طاقەو ئیجماعی موجتەهیدان•

جا بزانن : ئەو عالمانە کە بە پایەی ئیجتیهاد گەیشتوون زۆر بوون، بەڵام بازێ لەوان خـودا یارمەتی داون بۆ ئـەوە کــە بیروباوەڕیان بنووسنو بڵاو بنەوە بـــە ناو موسوڵماندا ، وەکو شێخ (ابو الحسن الأشـــعری والشـــیخ ابو منصور الماتریدی) لە ئوصـوولی دینو ئیعتیقادیاتدا ، وە ئیمـامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی مالیكو ئیمامی شـافیعیو

ئیمامی ئەحمەد بنو حەنبەل‌و داوودی ظـــاهیری له فرووعیاتدا • وە ئەمانه مەذهەبیان نووسراوەتەوەو تەدریس کراون‌و لەســـەر یاســـای ئوصوول‌و قەواعیدی (تخریج واستنباط)یان تەقریر کراوەو بە دەرز خوێنراون‌و موناقەشه کراوە (بناء علیه) هەر ئەو مەذهەبانە کـــه وا تەدوین کراون دروسته ڕەفتاریان پێ بکرێ ؛ چونکه یاساو ئوصووڵی موجتەهیدەکان دیارن • وە ئەوانه که مەذهەبیان نه نووسراوە ڕەفتاریان پێ ناکرێ ، یەکـەم مەذهەبەکەیان له لای ئێمه موحەققەق نیه • دووەم یاساو ئوصووڵی ئەو ئیمامانه دیار نین‌و نازانین له (استدلال)دا فیـکری ئەو زانایه چـــۆن بووە •

وە ئەو کەسانه ئەیانەوێ له خۆیانەوە بە بێ ئیجتیهاد لەســـەر ظاهیری کیتاب‌و سونەت بڕۆن ئەیانەوێ له باتی چوار ئیمام هـــەزار ئیمامی بێ‌سوود دابنێن ، وەیا ئەیانەوێ بە بێ دەلیل بە ئارەزووی نەفس موسوڵمانان گومڕابکەن •

نووري فەرق له بەینی سوننەت‌و بیدعەتدا

بەر له هەموو شتێ پێویسته دوو حەدیثی شەریف لەم مەوزووعەدا ڕیوایەت بکەین بۆتان هەتا لەسەر ڕووناکی مەعنای ئەوانه بـــگەین بە مەبەستی خۆمـــان •

یەکەم ئەو فەرمووده پیرۆزە ڕیوایەت کراوە : (عن أبي نجيح العرباض بن سارية ـ رضي الله عنه ـ قال : وعظنا رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ موعظة وجلت منها القلوب وذرفت منها العيون ، فقلنـــا : يارسول الله كأنّها موعظة مودّع فاوصنا • قال أُوصيـــكم بتقـــوى الله

ـ عزوجل ـ والسمع والطاعة ، وان تأمر عليكم عبدٌ فانّه مـــن يعش منكم فسيرى اختلافا كثيرا ، فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشـــدين المهديين ، عضوا عليها بالنواجز ، واياكم ومحدثات الأمور ، فان كــل بدعة ضلالة • رواه أبو داود والترمذي ، وقال : حديث حسن صحيح) •

لــەم فەرموودەدا حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ نەهیی‌و تەحذیری ئەصحابەی فەرمووە لــەو یاسانە کــە دروست ئەکرێن‌و فەرموویەتی بە عومومی : هەرچی بیدعەت بێ گومڕاهی‌یە ، واتە باوەڕ پێ‌کردن بە جێهێنانی ئەبێ بە هۆی ون‌کردنی ڕێگەی دینی ئیسلام •

دووەم فەرموودەیەکە وەکو شەرح‌و بەیان وایە بۆ ئەم حەدیثــە شەریفە ، ئەوەیش ئــەو حەدیثەیە کە ڕیوایەت کراوە لە (ام المؤمنين عائشة ـ رضي الله عنها ـ قالت : قال رسول الله ـ صلى الله علەوسلم ـ من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو ردٌ • رواه البخاري ومسلم) واتە هەر کەس دروست بکا لەم دینی ئێمەداو لەم یاســـای کیتاب‌و حەدیثەدا کارێ کە لەو دینە نەبێ ئەوە مەردوودەو بەتاڵە •

زانایانی دین بەیانی ئەو شتە کــە لە دین نەبێ وەهــا کردووە فەرموویانە : وەکو شتێ کــە لــە زاتی موخـــالیفی ئیسلام بێ‌و هیچ قاعیدەیەکی دین ڕەوای نەدابێ ، وەکو نەذری ڕاوەستان لەبەر هەتاودا ، یا کارێــکی دین کە شرووطی نەیێتە جێگە ، وەکو نوێژ بە بێ دەس‌نوێژ ، یا بە بێ ڕووکردن لە قیبلە بە بێ ناچاری ، یا کارێــکی وا ببێ بە هۆی نوقصانی فەرزێ لە فەرزەکانی نوێژ ، وەکو نوێژێ کە ڕکاتێکی لێ کەم بکرێتەوە ، یا ڕۆژووی مانــگی ڕەمەزان لەگەڵ تەرکی ڕۆژێ لــە ئەووەڵیەوە یا لە ئاخریەوە ، یا زیادکردن لە واجبات وەکو زیادکردنی ڕکاتێ لە یەکێ لە نوێژەکاندا یا چەند ڕۆژێ لەسەر مانــگی ڕەمەزان

(والحاصل) شتێ زیاد کرابێ لەسەر دین ، یا کەم کرابێ بە نەوعێ کە ئەصلێکی نەبێ لە دینی ئیسلامدا ـ نەك وەکو کورتەوەکردنی نوێژی چوارڕکاتی لە سەفەردا یا گردەوەکردنی دوو نوێژ ـ ئەوە ئەو شتە بیدعەتە •

وە ڕووناککردنەوەی ئەم مەوزووعە بە تەواوی ئەمەیە کە دەلیلی دینی ئیسلام : قورئانەو حەدیثەو ئیجماعی ئوممەتو ئیجتیهاد • وەکو بەیان کران •

وە ئەلفاظی قورئانی پیرۆزو حەدیثی شەریف چوار نەوعە دەلالەتیان هەیە کە مەشهوورن بە : (عبارة النص ، واشارة النص ، ودلالة النص ، واقتضاء النص) بە عەلاوەی مەعنای مەجازیو کینایە لە کەلامدا •

جا (عبارة النص) عیبارەتە لەوە دەلالەتی لەفظەکان لەسەر مەعنای مەقصوود ، وەکو دەلالەتی (قل هو الله أحد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً احد) تۆ بڵێ واقیع ئەوەیە زاتی خودای تەعالا یەکەو خودا مەرجیعو پەنا بۆبراوە، منداڵی نەبووەو لە کەسیش نەبووەو کەس هاو وێنەی ئەو نیە •

وە (اشارة النص) دەلالەتە لەسەر مەعنایەکی ڕاستی واقیعی وا کە دەلالەت لەسەری مەقصوود نەبێ ، وەکو دەلالەتی ئایەتی : (أُحلّ لكم ليلة الصيام الرفث الى نسائكم) واتە : ڕەوادارە بۆ ئێوە لە شەوی ڕۆژووی ڕەمەزاندا چوونەلای ژنەکانتان • کە ئەم ئایەتە بە ئیشارە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوە کەسێ لە ڕەمەزاندا ڕۆژی لێ بووەوە بە جەنابەتەوە ئەوە ڕۆژووەکەی دروستە چونکی مادام هەموو ئەجزای

شەو جێگەی نووستن بێ لەگەڵ ژندا ئەگەر کەسێ لـە پێش بانـــگی سبەینێ بە چەند دەقیقەیەك ڕۆیشتە لای ژنەکەی ناتوانێ بێتە قەراغەوەو هـەر لـە شەودا خۆی بشۆرێ •

وە (دلالة النص) وەکو دەلالەتی ئەلفاظ لەسەر مەعنـــایێ وا مەقصوود بێو موساوی مەعنای لەفظ بێ یا بەرزتر بێ لەو ، وەکـــو دەلالەتی ئایەتی : (ولا تقل لهما أف) لەسەر ئەوە کە حەرامە لێـــان بدەن ، یا سەریان بشکێنن ، یاخود قسەی بێشەرمیان لەگەڵدا بکرێ •

وە (اقتضاء النص) وەکو دەلالەتی ئەلفاظی نەص لەسەر مەعنایێ کە بە بێ ڕیعایەتی ئەوە مەعنای ئایەتەکە ڕاست نەبێ ، یا حوکمەکـەی ڕاست نەبێ ، وەکو دەلالەتی : (واسأل القرية) لەســەر مەعنـای : (واسأل أهل القرية) جا لەسەر ئەم تەقریرە ئەگەر حوکمێ دروستکرا لە عالەمی ئیسلامداو لە ئەلفاظی قورئانو حەدیث بە هیچ دەلالەتێ لەم چوار دەلالەتە مەفهووم نەبووو خاریج بوو لە ئیجماعی زانایانی دین ، هـەروا لـە ئیجتیهادی یەکێ لە موجتەهیدەکانی دەر نەچووبوو بـــە شێوەی (استصحاب) یا (استحسان) یا مەصالیحی مورسەلە ، وە یـا بە حەقیقەت ، یا بەکینایەو مەجاز مەدلوول نەبوو بۆ ئایەتێ یا حەدیثێ ئەتوانین بڵێین : ئەو کارە بیدعەتەو گومراهی‌یە •

بەڵام ئەگـەر شتێك پەیدا کرا لە ئیسلامدا کە (أدلە)ی شەرع شەهادەت بدا لەسەری وەکو ئەوە شوێنێ دروست بکەیت بۆ میوانخانە، وەیا بۆ شوێنی خوێندنی علوومی دین ، یا بۆ شوێنی ذیکری خودا ، یا بۆ نەخۆشخانە ، یا بۆ تەمێو تەربیەی ئینسانی نەزانو بێئاگاه لـــە واجبات ، یاخود کۆمەڵێ ئینسانی موسوڵمان ئامادە بکەیتو بیانبەی بۆ دروستکردنی خانوو بۆ بازێ هەتیوی داماو ، یاخود کەسێ شـــەرحی

ئەحادیثی شەریفە بکا ، یا تەفسیری قورئانی پیرۆز بکا ، ئەمانە هەموو بەر قەواعیدی عاممەی ئیسلام ئەکەون .

ئێمە تەماشا ئەکەین صەدری ئەووەڵ کە کۆمەڵی خولەفاو پێشیناني ئوممەت لە پاش وەفاتی حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - دوو جار قورئانی پیرۆزیان گرد کردەوە ، جارێ بۆ پاراستنی نەفسی قورئان‌و جارێ بۆ پارازتنی لەهجەو قیرائەتەکەی . وە فەرموودەکانی حەزرەتیان نووسی‌یەوەو ئیعراب‌و سەرو بۆریان بۆ قورئانی پیرۆزکرد . هەروا عیلمی نەحوو صەرف‌و مەنطیق‌و بەلاغە = مەعانی‌و بەیان‌و حەقیقەت‌و مەجازو تەشبیەو کینایەو ئیستیعارەیان داناو گەلێ علوومی بەسوود بۆ عالەمی ئیسلام . هەروا میحرابیان بۆ مزگەوت دروست کردو بینای منارەو قوبەیان دامەزراند ، هەروا لە عالەمی ئیسلامدا تەدریبی سوپای ئیسلام دامەزرا ، وە عومەری کوڕی خەططاب - رضي الله عنه - دەفتەری بۆ ئەفرادی سوپای ئیسلام دروست کرد ، وە عومەرو عوسمانیش پاش وەفاتی ئەو لە پێش بانگی جومعەی ناو مزگەوت ئەمریان کرد بە بانگ‌دان بۆ ئیخباری خەڵك . وە گەلێ شتی تر لەوانە کە دامەزراون لە وڵاتی ئیسلامدا ، وەکو صەڵاوات دان لەسەر حەزرت - صلی الله علیه وسلم - لە پاش . بانگەکان خوێندنی قورئان لەسەر مەحفەلەکان لە ڕۆژی جومعەدا . وە خوێندنەوەی مەولوودنامەو میعراج‌نامەو تەسبیحات لە پاش نوێژەکان‌و حەلقەی ذیکرو تەهلیلەو مەجالیسی وەعظو ئیرشادو خوێندنی قورئان لە مەجلیسی تەعزیەدا ، یاخود قورئان خوێندن‌و ئیهدای ئەوابەکەی بۆ ڕوحی یەکێ یا جەمعێ لە مردووان . ئەمانە هەموو دەلیلیان هەیەو ئیستیفادە ئەکرێ لە ئایات‌و ئەحادیثی شەریفە . وە یاخود لەسەر یاسای مەصالح لە

ئیسلامدا ئەمانە بە قەطعی ڕەوا نیە بە بیدعەت حسێب بکرێن ؛ چونکی ئەم شتانە خاریج نین لە دین‌و ضددی قەواعیدو ئوصوولی ئیسلام نین ، بەڵکو گەلێ ڕووناکن لەبەر چاوی موسوڵماندا حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (علیکم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدین)وە فەرموویەتی : (ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن)وە خودا فەرموویەتی : (ومن تطوع خیرا فان الله شاکر علیم)وە فەرموویەتی : (وما تقدموا لأنفسکم من خیر تجدوه عند الله هو خیرا واعظم أجرا) وە (ان شاء الله) لە مەولا لە فەصڵێکی مونامبدا باسیان ئەکەین‌و ئیسباتی ئەوە ئەکەین کە داخلی یاسای ئیسلامن‌و مەشروعن •

نووری بەیانی ئەهلی تەصەووفو ئەهلی طەریقەت

ئەو کەسە کە قورئانی پیرۆز بخوێنێتەوەو بە فیکرێکی تیژ بڕوانێ بۆ دینی ئیسلام باش حاڵی ئەبێ کە دین عیبارەتە لە پەیوەندی‌و عەلاقەیەکی ڕاست لەگەڵ پەروەردگاری عالەمدا مەشغووڵ بوونە بە ذیکرو طاعەت‌و پاککردنەوەی نەفس لە صیفاتی ناهەموار ، بۆ ئەوە بتوانێ عیبادەتی خالیص لە هەوا بکا بۆ خودای تەعالا • وە لە گەلێ ئایەتدا ئەم مەوزووعە بەیان کراوەو مەنعی غەفڵەت لە ئینسانی کامیل کراوە • خودا فەرموویەتی : (قد افلح من زکیها وقد خاب من دسیها) واتە : بەراستی ڕزگاربووەو ئەبێ ئەو کەسەی کە نەفسی خۆی پاک کردووەتەوە لە ڕەذائیل ، وە مەحرووم‌و بێبەهرە بووە لە پیرۆزی کەسێ کە وانەفسی خۆی بە پیسی هێشتبێتەوە وەفەرموویەتی : (قد افلح من تزکی

وذكر اسم ربّه فصلّى) وە فەرموویەتی بە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ (ولاتكن من الغافلين) وە فەرموویەتی : (ولا تطرد الـــذين يدعون ربّهم بالغداة والعشيّ يريدون وجهه) وە فەرموویەتی : (ولا تطع من اغفلنا قلبه عن ذكرنا واتبــع هـــواه وكان أمـــره فرطا) وە فەرموویەتی : (والذين جاهدو فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين) وە فەرموویەتی : (يا ايها الذين آمنوا اتقو الله وكونوا مع الصادقين) وە فەرموویەتی : (وما أمروا الاّ ليعبدوا الله مخلصين لـــه الدين) وە فەرموویەتی : (يختص برحمته من يشاء) •

وە لەبەر ئەوە کــە ئوممەتی پێغەمبەر ـ صلى الله عليــه وسلم ـ چاکترین ئوممەتو ئەصحابەکانی حەزرەت باشتر ئینسان بوون لـــە جیهاندا • چـــەند کەسێ لە ئەصحابەکان لە عەهدی حەزرەتدا نەفسی خۆیان مەشغووڵ کرد بە زیادە تەقواو طاعەتەوە لەسەر ئەساسی پەیڕەوی کیتابو سوننەتو خودایش بە فەضلی خۆی دڵی ئەوانەی نوورانی کرد بە نەوعێ بوو بە ئاوێنە بۆ دڵی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ وە لەو ئەنوارو پەرەکاتە لە قەلبی موبارەکی ئەودا بوونو بەشدار بوونو ئیمانیان تەرەققی کرد بە نەوعێ بوون بە چرای تەنویر بۆ گــەلێ لـە ڕەفیقان • وە بەتایبەتی ئەبوبەکری صیددیقو ئیمامی عەلی کوڕی ئـەبو طالیب لەم بابەتەوە پێش کەوتن ، هەتا سەلمانی فارسی لـــە ئەبوبەکری صیددیقەوەو قاسمی کوڕی موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر لە سەلمانەوەو جەعفەری صادیق لە قاسمەوە مونەووەر بوون ، هـــەروا حـــەسەنی بەصری لە حەزرەتی عەلیو حەبیبی عەجەمی لـــە حەسەنو داوودی طائی لە حەبیبەوەو مەعرووفی کەرخی لە حەبیبەوەو (سري سقطي) لە مەعرووفو ئیمام جونەید لە سەرییەوە دڵیان نوورانی بووە • وە

ئاداب‌و یاسای ئەوانە پەیڕەوی قورئان‌و حەدیث‌و دەوامی طاعەت‌و ذیکرو عیادەت بوو •

وە هەر کام لەو زاتانە ئادابێکی تایبەتی‌یان بوو لە عیبادەت‌و طاعەت‌و تەصفیەی دڵدا ، ناو ئەبرا بە طەریقەت ، واتە : ڕێگەی فلان‌کەس لە عیبادەتدا •

وە ئەم زاتانە لە ئەوەڵەوە لە قەڕنی یەکەمدا بوون ، جا تایبەکانیان کەوتە قەڕنی دووەم‌و قەڕنی سێیەم کە لە لایەنی حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ شەهادەت دراوە بەوانە کە ئەوانە باشترین ئەهلی قەڕنەکانن •

وە ئەم زاتانە هەموو ئەهلی قورئان‌و حەدیث‌و فیقهی ئیسلام بوون‌و هەموو ئەهلی عالەمی ئیسلام تەبەڕوکیان ئەکرد بە وەزعی ئەوان‌و شەهادەتیان ئەدا بە باشی بیروباوەڕو ئەحواڵ‌و ئەخلاقیان‌و ثبوتی ئیعتبازی ئەوانە بووە جێگەی ئیجماعی عولەماو زانایانی عالەمی ئیسلام • وە لە عەینی حاڵدا بە واسیطەی دەوامی ذیکرو طاعەتەوە گەلێ کەرامات‌و ئاثاری جوانیان لێ دەرکەوت بە نەوعێ کە هەموو هوشیارێ بزانێ ئەوانە لە خالیصەو صەفوەی عیادی خودا بوون‌و ئەو کەراماتانە ڕاست بوون‌و ئەو ئاثارە کە لەوانەوە دەرکەوتووە لەباتی حورمەت‌و ڕێزگرتنیان بووە لە لای خوداوە ، وەکو خودای تەعالا لە قورئاندا باسی کەرامەتی مەریەمی عەذراو (اصحاب الكهف واصحاب الرقيم)و ڕەفیقی حەزرەتی سولەیمان ـ علیه السلام ـ ئەکاو لە سورەی (جاثیة)دا خودا فەرموویەتی : (أم حسب الذين اجترحوا السيئات ان نجعلهم كالذين آمنوا وعملوا الصالحات سواء محياهم ومماتهم ساء ما يحكمون) • بە هەر حاڵ ئەو عەبدانە کە وا بە ئیخلاص عیادەتی خودایان بەجێ بێنن

بـــه دەوام وەكو بارانی بەهار ئەنوار بەسەر دڵیاندا ئەڕژێو گــەلێ كردەوەی خاریقیان لێ دەرئەكەوێ •

وە فەرقی ئەو كەرامەتانە لەگەڵ موعجیزەدا ئەوەیە كـــە ئەم ئەولیایانە داوای (نبوة)و ریسالەت ناكەنو پەیڕەوی خۆیان دەر ئەبڕن بە ذاتی پێغەمبەر ـ علیه الصلاة والسلام ـ •

وە ئـــەو زاتانە بوون بـــە هۆی بڵاوكردنەوەی دینی ئیسلامو دامەزراندنی دین لە دڵی موسوڵمانانداو موسوڵمان گەلێ ئیستیفادەیان كرد لێیان ، واتە عولەمای شەریعەت ئەحكامی دینیان ڕووناك ئەكردەوە بۆ ئوممەتی ئیسلامو ئەولیاكانی زەمانەیش بە فەیضی بەرەكات تەنویری دڵی موسوڵمانانیان ئەكرد بە نەوعێ شوبهە لە دڵیاندا نەدەما •

وە خودای تەعـــالا بۆ دەربڕینی پایەی ئەو زاتانە فەرموویەتی : (الا ان أولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون)وە فەرموویەتی : (ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل عليهم الملائكة الا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة التى كنتم توعدون نحن اولياؤكم في الحيـــاة الدنيا وفي الآخرة ولكم فيها ماتشتهي أنفسكم ولكم فيها ما تدعون) وە فەرموویەتی: (واتقوا الله ويعلمكم الله) وە لە حەدیثی قودسیدا وارید بووە ، وەكـو ئیمـــامی نەوەوی لـــە حـــەدیثی سیو هەشتدا ڕیوایـــەتی كردووە : (قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ ان الله تعالى قال من عادى لي وليا فقد أذنته بالحرب ، وما تقرب الي عبدى بشيء أحب الي ممـــا افترضته عليه ، ولا يزال يتقرب الي بالنوافل حتى أحبه فاذا احببته كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بهـــا ، ولئن سألني لأعطينه ولئن استعاذ بي لأعيذنه • رواه البخـــارى) •

وە ئادابی ئەهلی تەصەووف ئیشتیغالە بە طاعەت‌و نەوافیل وەکو عەینی حەدیثە قودسی‌یەکە ، وە بەسە بۆ دەلیل لەسەر صیححەتی ئەعمالی ئەهلی تەصەووف وجوودی ئەهلی ذیکرو ئەصحابی (صُفَّة) لە عەهدی حەزرەتدا ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە جارجار زۆرو جارجار کەم بوون • وە مەشغوولّ بوون بە تەقواو طاعەت • وە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ مەنعی نەکردوون ، بەڵکو بە نەظەری ڕەحمەت تەماشای کردوون •

وە ئەو کەسانە کە ئەهلی تەصەووف نیشانی موسوڵمانان ئەدەن وەکو ڕەهبانانی مەسیحی‌و ئایەتی : (ورهبانیة ابتدعوها ما کتبناها علیهم الا ابتغاء رضوان الله فما رعوها حق رعایتها وکثیر منهم فاسقون) ئەکا بە دەلیل بۆ خۆی ، گەلێ بێ‌ئینصافەو بەیانەکەی دوورە لە عیلم‌و عەقڵ‌و زانیاری بە چەند دەلیل :

یەکەم بە ظاهیری ئایەتەکە لەسەر ئیبتیداعی ڕەهبانییەت هاتووە ، واتە ڕەهبانییەت دروست کراوەو لە دینەکەیان نەبووە ، بەڵام تەصەووف لە دینی ئیسلامدا لەسەر ئیعتباری نیهایەتی خشووع‌و ئەدەبەو بە جێهێنانی ئاداب بە صوورەتی شەرعی لەگەڵ دەوامی ئیتتیباعی کیتاب‌و سوننەتدا • وە ئەو ذیکرو فیکرو تەهلیل‌و تەوحیدە کە عادەتە لە ناویاندا هەمووی سوننەتی ئیسلامە • وە ئایاتی ذیکرکردن‌و باسی ئەهلی ذیکر لە قورئاندا بە تەنیاو لەگەڵ کۆمەڵدا ، واتە بە فەردی ، یا لەگەڵ تەعاون‌و یارمەتی ، گەلێ زۆرن •

دووەم ڕەهبانییەت عیبارەت بووە لە ژن نەهێنان‌و دوورکەوتنەوە لە عائیلە ، بەڵام ئەهلی تەصەووف گەورەیان یا ئەتباعیان نەمانبیستووە تصووریان کردبێ لە ژن‌هێنان‌و حەدیثی :

(تناكحوا تناسلوا فانّي أباهي بكم الأمم ولو بالسقط) دەستووریان بووە •

سێیەم ئەو ئایەتە پیرۆزە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوە خودا عالەمی ڕەهبانانی خۆش نەویستووە : چونکی ڕیعایەتی یاساکەیان نەکردووە بە حەقیقی ڕیعایەت ، واتە ئەگەر ڕیعایەتیان بکردایە هەر چەند ئەصڵەکەی بیدعەت بووە ، بەڵام ئەبووە بیدعەتی حەسەنە ، بە دەلیلی ئاخری ئایەتەکە کە ئەڵێ : (وكثير منهم فاسقون) یانی : (قليل منهم صادقون) کە ئەوانەن ڕیعایەتیان کردووە • بە هەرحاڵ حەیفە کەرامەتی (اهل الله)و پیاوانی خودا بشکێنرێ بە بازێ خەیاڵاتی بێ ئەصڵ و ئەساس • وە پێویستە لەسەر ظاهیری ئایەت و حەدیث بڕواو ئیحتیرامی هەموویان بگرێ و ئەو بیروباوەڕی موسوڵمانانە لە زەمانی سابیقەوە تا ئەمڕۆ •

مەحەببەتی زاتی خودای تەعالا

لەمەو پێش وتمان ئیمان : تەصدیق و تەسلیمە ، وە تەسلیم عیبارەتە لە (انقياد واطاعة)و ڕەزاو مەحەببەت بۆ خوداو پێغەمبەرو هەرچی پەیوەندی زۆر بێ بە پێغەمبەرەوەو بە هۆی خزمەتی دینی ئیسلامەوە ، وە ئەوانەیش عیبارەتن لە ئەهلوبەیتی حەزرەت – صلى الله عليه وسلم – و ئەصحابەکانی و ئیمامانی موجتەهیدی دینی ئیسلام و ئەو صاڵحانە کە تێکۆشیون لە ڕێگەی دیندا هەر کەس بەقەدەر ئەندازەی خۆی •

مەحەببەتی خودا بریتییە لەوە باوەڕت بێ بەوە کە هەیەو موجودەو ئەزەلی و ئەبەدی و تەنیایەو موحتاج و نیازمەند نیە بە کەس و

لەکەس ناچێ‌و وێنەی نیەو هەرچی صیفەتی کەماڵە هەیە بۆی‌و دوورە لە صیفاتی نەقص • وە لە کاری خۆیدا موختارەو هەر شتێ خواستی لەسەر بێ ئەبێ‌و هەرچی خواستی لەسەر نەبێ نابێ • وە کارەکـانی هەموو لەسـەر حیکمەتن‌و لە هەموو میهرەبانێ میهرەبانترە • هـەر کـەس خودا یارمەتی بدا بە هیدایەت‌و شارەزاکردنی بۆ ڕێـگەی پیرۆزی ، ئەزانێ خۆی‌و غەیری خۆی لە ئادەمی‌زادو باقی گیان‌لەبەران‌و دارو گیـاو کانەکان‌و دەریاو دەشت‌و کۆساروو ئاسمان‌و ئەستێرەکان ، ئەمانە لـە زاتی خۆیاندا ڕامن بۆ هێزی خوداو ملکەچی تەصەڕوفـاتی پەروەردگـارن •

ئەم جیهانە جوانە بێ‌خاوەن نابێ‌و واجبە خاوەنەکەی زینـدوو زاناو تەواناو خـاوەن خواست‌و خواهش بێ ؟ چونـکە لـە نەبوونەوە شت لـە خۆیەوە نابێ بە بوونەوەر • وە ئەساسی بوونی ئەم عالەمەیش واجبە کەسێ بێ خاوەن دەستەڵات‌و کامیل بێ لە هەموو کارێـکدا ، ئەوەیش هـەر زاتی خودایە •

وە مەحەبەتی خوا بەمە ئەبێ یارمەتی دینەکەی بدەی‌و بە هەموو جۆرێ حەز بـکەی بەوە کـە ئەهلی جیهان ڕوویان لە فەرمانبەرداری ئەو بێ‌و پەیڕەوی پێغەمبەری خودا بـکەن لە هەموو کارێکدا ، وەکو خودای تەعالا فەرموویەتی :

(قل ان کنتم تحبّون الله فاتّبعوني یحببکم الله) •

کـە وابێ نیشانەی مەحەبەتی خودا ئیطاعەی شـەرع‌و دینی پێغەمبەری خودایە • جا هەر کەس لەسەر ئەم یاسا بڕوا ئەوە مەعنـای وایە مەحەبەتی خودای تەعالای هەیە •

داوا ئەکەین لە خودا ئەم صیفەتانەمان پێ بداو تەوفیقمـــان بـدا لەســــەریان •

مەحەببەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ

مەحەبەت مەیلی دڵە بۆ لای ئەوەی خۆشی ئەوێ ، وە ئەمـەیش گەلێ نەوعی هـــەیە •

وە لە مەحەبەتی پێغەمبەرە ـ صلی الله علیه وسلم ـ باوەڕت بێ کــە ئەو زاتە خاوەنپایە پێغەمبەری خودایەو خودا هەڵیبژاردووە بۆ ئەوە بێ بە چرای ڕووناککەرەوەی ڕێـگەی موسوڵمانو هــــەمیشە حورمەتی بـگریو بە گەورەی بزانیو زۆر صلاواتی لێبدا ، بە تایبەتی کاتێ کــە ناوی ئەبیسی ، وە پەیڕەوی بـکا لە عیادەتو طاعـــەتی خوداداو ئەمرەکانی بە جێ بێنیو نەهیی لە هەرچی کردووە نەیــکاو تێکۆشی بۆ ئەوە کە ئەخلاقی خۆی بباتە سەر ئەخلاقو ڕەوشتی ئەو ، وە ئەو قورئانە کــە نازڵ بووەتە سەری خۆشیبوێو ئەو سونـنـەتو یاساو ڕەفتارە کە حەزرەت لەسەریان بووە بە قەدەر تەوانا جێبەجێیان بـکا • وە مەحەبەتی ئالو ئەهلو ئەصحـــابو یارانی ئەوی بێ ، وە ئیمامانی دینو زانایانی شەریعەتو یاسای ئیسلامی خۆشبوێو هەمیشە خزمەتی دینەکەی بـکا بە قەدەر ئیمکانو مەحەبەتی قوڕای قورئانو حافیظانی حەدیثی شەریفی بێ • (والحاصل) هەرچی قازانجی بێ بۆ دین بیـکا بە قەدەر دەستەڵاتو خۆشیبوێو هەرچی موخـــالیف بێ چـاری بــکا • خـودای تەعــالا لــەم بابەتەوە فــەرموویەتی : (قل ان کان آباؤکم وأبناؤکم واخوانکم وازواجکم وعشیرتکم وأموال

اقترفتموها وتجارة تخشون كسادها ومساكن ترضونها أحبّ اليــكم من الله ورسوله وجهاد في سبيله فتربّصوا حتى يأتي الله بأمره والله لا يهدي القوم الفاسقين) واته : ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بــەو خەڵكه ئەگــەر باوكەكانتانو كوڕەكانتانو براكانتانو هاوسەرەكانتانو هوزەكەتانو دارایی‌یەك كــە پەیداتان كردووەو بازرگانی‌یەك كــە ترستان هەیه لەوە زیان بكاو خانوو مەئوایێ كــــە پێی‌ڕازین خۆشەویسترن لــە لای ئێوە لە خوداو لە پێغەمبەرو جیهاد لە ڕێــگەی خودادا ، دەی ماتڵ بن‌و چاوەڕوان بن هەتا خودا فەرمانی خۆی جێ‌بەجێ ئەكا بەسەرتانداو خودا كۆمەڵی لە یاسای دین دەرچوو هیدایەت نادا •

خودا هەڕەشەی كردووە لەو كەسانە كە ئارەزووی ئەولادو ئەهل‌و عەشرەت‌و دارایی ئەدەن بەسەر مەحەبەتی خوداو پێغەمبەرو جیهاد لــە ڕێــگەی خودادا • وە ئەمەیان حاڵی ئەكا واجبە لەسەریان مەحەبــەتی خوداو پێغەمبەر پێش بخەن لەسەر ئەم شتانە كــە خۆشەویستن لــــە دونیــــادا •

وە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (لا یؤمن احدكم حتی اكون احب الیه من ولده ووالده والناس اجمعین) واته : كەس لە ئێوە ئیمانی تەواو نابێ هەتا من خۆشەویستر ئەبم لەلای ئــەو لە كوڕو باوكو باقی ئادەمی‌زاد هەموویان •

وە فەرمووی بەو كەسەیش كە عەرزی كرد : مــن خــوداو پێغەمبەری خودام خۆش ئەوێ : (انت مع من احببت) واته : تۆ وای لەگــەڵ ئەوانەدا كــە خۆشت ئەوێن ، یانی بەهرەی مەحەبــەت بۆ پێغەمبەر ئەوەیە كــە لە قیامەتدا لەگەڵ حەزرەتدا ئەبێ •

وە سڕی پێویستی ئەم مەحەبەتە ، ئەمەیە : ئەگەر ئەم ڕەحبەرە گەورە نەبوایە ئادەمیزاد لەسەر باری نەزانیو بێموبالاتیّ بە پەروەردگار ئەمایەوە • وە ئینسان کە ڕەحبەرێکی ڕاستی نەبێ سەرگەردانە ، بۆ میثال ئادەمیزاد لە پێش ڕەوانەکردنی حەزرەتی (محمد المصطفی)دا ـ صلی الله علیه وسلم ـ جانبی خۆرهەلاّتی ئاسیا یا بتپەرست بوون ، یا ئاگرپەرست ، وە بەتایبەتی ولاّتی فارسو کوردستان هەمووی ئاگرپەرست بوونو بە دەوری ئاگردا هەلّئەسوڕان جارجاریشیان گمێزیان پێدا ئەکرد • وە جانبی خۆرنشین بتپەرست بوون ، ئەوانیش بە دەوری بتەکاندا هەلّئەپەڕین • وە بە پیرۆزی هاتنی پێغەمبەرەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ ڕوویان کرد لە عیبادەتی خودای تاقو تەنیای زیندووی زانای تەوانای شنەواو بینا • وە بە هۆی قورئانی پیرۆزەوە ڕوویان کرد لە زانیاریو ماریفەتو یاسای کۆمەلاّیەتیو صیلەی ڕەحمو میهرەبانی لەگەلّ یەکدا • وە یاسای عەدالّەت لە جیهاندا دامەزراو یاسای ذیکرو یادی خوداو نوێژو ڕۆژوو زەکاتو حەج بەرقەرار بووەوە گەورەو بچووکییەکی موناسبو بەسوود لە ناو ئادەمیزاددا بەرپابوو ، (والحاصل) ئادەمیزاد پاش وێرانی دونیا بە ستەمو نەزانی کەوتە مەیدانی عیلمو صەنعەتو طاعەتو ڕیعایەتی حقووقی فەردیو ئیجتیماعی ، وە هەتا ئەم یاسایانە بەجێ ئەهێنران عالەم لە ئاسایشندا ئەژیان •

ئیستە کە جیهان بەو جۆرە نیە لەبەر ئەوەیە کە ئەو یاسایە بەجێ نایەتو بێگانە سەری لە موسولّمانان شێواندووە ، ئەگەرنا دینی ئیسلام هەمیشە خزمەتی زانیاریو حقووقڕاگرتنو پیشەوەریو کارکردن ئەکا • بڕوانن : ئەگەر یاسای زەکاتی دارایی لە پارەو زێڕو زیوداو لە

بازرگانیداو لە کشت‌وکاڵو حەیواناندا جێبەجێ ئەکرێ بە قەطعی داماو نامێنێ . وە ئەگەر یاسای عەداڵەتی ئیسلام بەجێ بێت هیچ کەسێ بە دەردی ستەمی ستەمکار ناتلێتەوەو کەس نامەردی ناکا لەگەڵ کەسدا (والحاصل) ئەم دینە کە حەزرەتی پێغەمبەر هێناویەتی مایەی ئاسایشی دونیاو قیامەتە . جا لە جەزای ئەم خزمەتەدا واجبە ئینسان ئەو پێغەمبەرەی بە دڵ خۆش‌بوێ .

وە لە مەحەبەتی حەزرەتە ـ صلی اللّٰه علیه وسلم ـ بە گەورەی بگرین‌و بە ئەدەب ناوی بەین‌و بانگی بکەین ، خودا فەرموویەتی : (یا ایها الذین آمنوا لا ترفعوا أصواتکم فوق صوت النبيّ ولا تجهروا بالقول کجهر بعضکم لبعض أن تحبط اعمالکم وانتم لا تشعرون) .

واتە بانگ‌کردن لە حەزرەتی موحەممەد ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە ناو خۆتان مەیکەن بە بانگ‌کردنی بازێکتان بە ناوی ڕووت ، یا بە بێ‌ئەدەبی ، یا بە دەنگی بەرزی نەکا کردەوە چاکەکانتان سقووط بکاو جەزایان نەمێنێ لەحاڵێکدا ئێوە بە خۆتان نەزانن . واتە بە ئەدەب بڵێن : (یا رسول الله) .

صلاوات‌دان لە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ

وە لە مەحەبەتی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ صلاوات‌دان لە حەزرەت ، ئەمما لە ناو نوێژەکاندا ئەوە یا واجبن یا سوننەتی موئەککەدەن ، وە ئەمما لە غەیری نوێژدا ئەوە لەبەر ئەوە کە لە یاسای دینەو ئەدەبێکەو خودا ئەمری پێ کردووەو فەرموویەتی : (ان اللـه وملائکته یصلّون علی النبيّ یا أیّها الـذین آمنوا صلّو علیه وسلّموا تسلیما) واتە : بەڕاستی خوداو مەلائیکەتەکانی خودا صلاوات ئـەدەن

لەسەر پێغەمبەر ، جا ئەی کەسانێ کەوا ئیمانیان هێناوە بە خــــوداو پێغەمبەری خودا صلاوات بدەن لەسەر حەزرەت‌و سەلامی لێ بکەن بە سەلام کردن •

کاتێ ئەم ئایەتە هاتە خوار ئەصحابەکان عەرزی حەزرەتیان کرد: ئێمە ئەزانین سەلامت لێ بکەین ، بەلام صلاوات لێــــدان چلۆنە ؟ فەرمووی : بلێن : (اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم في العالمین انك حمید مجید) وە چەند ڕیوایەتی تر هەیە لە صلاواتدان لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیـــه وسلم ـو گەلێ فەرموودەی حەزرەت هەن لە بەیانی ئەجرو ثەوابی صلاواتدا کە لە کتێبی ئەحادیث‌و ئەذکاردا بەیان کراون‌ فەرموودەی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ هەیە لەسەر ئەوە هەر کەسێ تاقە صـــلاواتێ بدا لە سەر حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ خودای تەعالا دە خێری بۆ ئەنووسێ • وە فەرموودەی هەیە لەسەر ئەوە هەر کەسێ لە شەوو ڕۆژی جومعەدا صلاوات بدا لە حەزرەت ـ صلی الله علیـه وسلم ـ بە ئەمری خودا مەلائیکەیێ ئەڕوا ئیخباری حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەکا کە فلان کەسی کوڕی فلان کەس ئەم صلاواتـەی خوێندووەو تەقدیمی تۆی کردووەو ئەویش وەلامی ئەداتەوە •

وە گەلێ صلاواتی وا هەن بە بەراوردی ئەهلی دین قازانجیـــان زۆرە بۆ چـاری موشکیلاتی ئادەمی‌زاد لە دونیادا ، وە ئەگـەر هەر بۆ ڕەزای خودا بخوێنرێن باشترە •

باسی صلاوات‌دان لە حەزرەت لە پاش بانگەکان

لە زەمانی فەرمانڕەوایی مەرحووم (صلاح الدين الأيوبي)،وە یاخود لە زەمانی حکوومەتە چەرکەسەکان پاش (صلاح الدين) کراوە بە عادەت کە (مؤذن) لە پاش بانگەکان ـ غەیری نوێژی مەغریب کە کاتی کەمو کورتە ـ سێ جار صلاوات لەسەر حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ ئەدەن ، وە بازێ کەس وتویانە : ئەمە باش نیەو بیدعەتەو زیاد کراوە لە دیندا ، بەلاَم ئەو کەسە ئەم قسەیە کردووە ، یا ئەیکا ، بە هەڵەدا ڕۆیشتووە لەبەر چەند دەلیل :

یەکەم صلاوات‌دان لەسەر حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ ئەمری پێ‌کراوە بە ئەمرێکی موطلەق ، واتە ئەمرەکە نە بەسراوە بە بازێ کاتو بازێ شوێنەوە ، وە یاسای دینی ئیسلامو ئوصوولی فیقهی ئیسلام وایە هەر ئەمرێ کە موطلەق بێ لە هەر کاتو شوێنێکدا جێ‌بەجێ بکرێ سوننەتەو بە بیدعەت ناژمێرری ، مەگەر بەتایبەتی لە لایەن حەزرەتەوە نەهیی کرابێ لەو شتە (مأموربە)یە لە کاتو شوێنێکی خاصدا .

وە ئیمامی نەوەوی کە یەکێکە لە فوقەهاو موحەددیثن ئەم فەرموودەیە فەرمووە لە کتێبی (المجموع)دا .

وە قسەی ئەو برایە لە قەبیلی ئەوەیە هەر چەند صەدەقەو ئیطعامی طەعام سوننەتە ، ئەگەر کەسێ گردی بە عادەت هەموو ڕۆژێ چوار کەسی دانا لە شوێنێکی تایبەتیداو نانو چێشتی پێدان ، بڵێ : ئەم ئیطعامی طەعامە بیدعەتە ؟ چونکی بەو شێوەو حاڵە بۆ چوار کەس چوار کەس نەبووە لە دینی ئیسلامدا لە زەمانی حەزرەتدا ـ صلى الله

علیه وسلم ـ ، یا موسولمانێ هـەموو ڕۆژێ شەش قورئانخوێن دابنێ قورئان بخوێنن و ئەویش گوێیان لێ بگرێ ، کابرا بلێ : ئـەم کـــاره خیلافی شەرعە ؟ چونکی بەم شێوە قورئان نەخوێنراوە •

ئەمانە هەموو بێخەبەرین لە یاسای ئیسلام و لە ئەحکامی موطلەق و ئەحکامی موقەیەدە ، حەیفە ئینسان بە بێ دەلیلی شەرعی کــاری خێر ڕەد بـــکاتەوە •

دووەم حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ فەرمووویەتی : (مـــا رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن) واتە : ئەو کارەو ئەو وتارە کە خوێندەوارانی موسوڵمان بە جوانی بزانن ئەوە لە لای خودا وا جوانە •

وە ئەم صلاواتدانە (تقريبا) هەشت صەد ساڵە لە عالەمی ئیسلامدا لە ئەغلەب جێگەدا هەیەو مەنع نەکراوە ، تا لەم ئاخر زەمانەدا کـــە کاتی دوورکەوتنەوەیە لە باسی پێغەمبەر ـ صلی اللە علیە وسلم ـ ئـەم مەنعـە هاتووەتە ناوەوە •

جا ئەگەر ئەو صلاواتدانە بە شێوەی ئیجماع پێی ڕازی بوون ئەوە بوو بە ئیجماعی ئوممەت و ئیجماعی ئوممەت بۆ هەموو کـــاتێ ئەکرێ بە دەلیلی شەرعی لەسەر جەوازی (مجمع عليه) • وە ئەگـەر بە (اكثرية)ە دووبارە جوانە ؟ چونـکی حەزرەت ـ صلی اللە علیـە وسلم ـ فەرموویەتی : (واذا رأيتم الاختلاف فعليكم بالســواد الأعظم) واتە : کاتێ ئیختیلافتان چاو پێکەوت بکەونە شوێنی کۆمەڵی گەورە • وە لە بازێ ڕیوایەتدا ئەفەرموێت : چونـکی گورگ مەڕی لە ڕان تاربوو ئەخوا • وە لـە موسنەدی ئیمامی ئەحمەددا ـ رضي الله عنـه ـ چـەند ڕیوایەت لەم بابەتەوە هەیە ، یەکێکیان ئەمەیە : (الاثنان خير مـــن

الواحــد) وه یەکێکیان ئەوەیە : (الثلاثة خير من الاثنين) وه یەکێکیان ئەمەیە : (الأربعة خير من الثلاثة) بیناءەن عەلەیهی وەجهو دەلیلێ نیە بۆ ئەو کەسە بەرابەر بەو صلاواتە موبارەکە قسە ئەکا • وە ئەگــەر حەدیثێکی لە لا هەیە کە ناهیو مانیع بێ فەرموو ڕیوایەتی بکا تا بە ڕۆح وەری بگرینو مەمنوونی بین لەسەر ئەومەنعە •

سێیەم کەس نالێ : ئەو صلاواتدانە واجبە ، تا بلێ : ئەی بۆچی ئەصحابەکان نەیان کردووە ؟ وە نالێین : سوننەتی موئەککەدەیە ، هــەتا بلێت : ئەی بۆ ئەوان بەجێیان نەهێناوە ؟ بەڵــکو ئەڵێین ئەو صلاواتە لەو کاتو شوێنەدا بەر ئەمری موطلەق ئەکــەوێو لای کــەمی ئەوەیە لــە نەوافیلو سوننەتی غەیرە موئەککەدە بێ ، خۆ شەرت نیــــە هــــەموو سوننەتێکی غەیرە موئەککەدە ئەو ئەصحابانە تەطبیقیان کردبێ ، لــــە حاڵێکدا ئەوان شەوو ڕۆژ ماندوو بوون بە دینەوەو مەشغوولی جیهــادو دیفاع بوون لــە ئیسلام •

عەلاوەی ئەم باسانە ئێمــە لــە پێشەوە قەرارمان دا کــە ئیجتیهــاد بە دەلیلی شەرع ثابیت بووە کــە ڕاستەو حەققەو لە دینی ئیسلامــە ، دەی لــەم ڕۆژەدا ، یا لە صەد ساڵ ، یا شەش‌صەد ساڵ لەمــەو پێش عالمە گەورەکان فەرموویێتیان : عالەم گەلێ غافڵ بوون لە مەحــەبەتی حــەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـو لــەماڵەوەو دەرەوەو بازاڕو دەشتودەر ئەنواعی لەهو لەعبو گاڵتەو غەفڵەت لە عالەمی ئیسلامــدا دائیر بووە ، با لە پاش بانگەکانەوە سێ صلاوات بدرێن لــە پێغەمبــەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ گەلێ ئیحسانەو بەجێیە •

ئەم جۆرە ئیجتیهادە چ مانیعێکی تێدایە (مع العلم) بەرابەر بــە دیفــاعی حەسسانی کوڕی ثابیت لە شەرەفی حەزرەتو ئەصحابەکان ،

حەزرەت فەرمووی : (بأبي انت وأمّي يا حسّان ، اللّهم ايّـده بروح القدس) بە هەر حاڵ ڕجایە لەم مەوزووعانەدا موراجەعـەی کتێبـە گەورەکان بـەن‌و بە بێ‌ئینصافی مەنعی بازی کاری شەرعی نەکەن •

خوێندنەوەی مەولوودنامەو میعراج‌نامە لە ناودا

بزانن موافیقی نەصصی حدیثە پیرۆزەکان : (وایّاکم ومحـدثات الأمور فان کل بدعة ضلالة،ومن أحدث في دیننا هذا ما لیس منه فهو ردّ) وە بینا لەسـەر ئەو بەیانە کـە لەمـەو پێش نووسیمان بە ئاشکرا دەر ئەکەوێ کـە خوێندنەوەی مەولوودنامەو میعراج‌نامـەو قەصـائیدو ئەشعارو مەدائیحی نەبەوییەو وێنەی ئەوانەو دروست‌کردنی چێشـت‌و نان بۆ موسوڵمانان‌و دەربڕینی شادی‌و فەرەح ، هەموو ئەمـانە موافیقی شەریعەتی ئیسلامن‌و کەم‌و زۆر خیلافیان تێدا نیە ؛ لەبەر ئەوە ئەم نەوعە ڕەفتارە چەند شتێکی تێـدایە :

یەکەم خوێندنەوەی مەوزووعی لە دایك‌بوونی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ هەتا ناو بۆ دانانی لە مەولوودنامـەدا‌و بەیانی ئەو موژدەو بەشارەتانە کـــە لەو سەردەمەدا دەر کەوتوون ، هـــەروا خوێندنەوەی ئایات‌و ئەحادیثی (اسراء ومعراج) ئەمانە هـــەموو لـــە خالیصەی دینی ئیسلامن‌و لەوانەن کـــە واجب بێ لەســـەر زانایانی سیرەتی نەبەویی بێگێڕنەوە بۆ موسوڵمانان ، هەتا لە تاریخی ســـیرەتی حەزرەت‌و بەسەرهاتیدا ئاگادار بین • وە چین لە دوای چین موسوڵمانان بەو باسـانە دڵ‌ڕووناك بین ، بەتایبەتی منداڵەکان‌و ئەوانە کـــە ئـــەو باسانەیان نەبیستووە ، بەڵـکو ســـاڵ بەســـاڵ دووبارە بکرێنەوە بۆ جێگەگرتنی ئاثاری گەورەیی حەزرەت لە دڵی موسوڵماناندا •

وه دەلیل لەسەر ئەمە فەرموودەی خودایە (وذکر فان الذکری تنفع المؤمنین) واتـە : هوشیاران ئاگـادار بـکە بە پـەندو دەرزو ئامۆژگاری دینی لە باسی خوداو پێغەمبەرو ئەصڵو فەرعی دینـەوە ؛ چونـکی ئەم نەوعە ئاگـادارکردنەوەی موسوڵمانانە سوودی باش ئـەدا بە خـاوەن ئیمانەکان •

وه موحەققیقین لە زانایانی دین ئەڵێن : واجبە لەسەر ئەو کەسانە خـاوەن علمو ماریفەتن لە تاریخی سیرەتی حەزرەتدا - صلی اللـه علیه وسلم - مەخلووق حاڵی بـکەن تا لەسەر بەصیرەتو چاو ڕووناکی بن لە دینداو بەصیرەت پەیدا بـکەن ، وەکو خودا فەرموویەتی بـە حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - : (قل هذه سبیلی ادعو الی الله علی بصیرة أنا ومن اتبعني) وه لەسەر دەلالەتی ئەم ئایەتانە ئـەوە لـە مەولوودنامەو میعراج نامـەو باقی موناسەباتدا ئەوترێن لە مێژووی ژیانی حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - لە موهیمترینی موهیمماتی ئیسـلامو لـە واجبـاتی ئینسانی موسوڵمانە •

دووەم خوێندنەوەی ئەناشیدی شادمانی لەبەر ئەوە کە ئەبێ بـە هۆی تەعظیمی حەزرەتو دامەزراندنی مەحەبەتی لە دڵی عالەمـدا ، وەکو عەینی باسی نەفسی بەسەرهاتی مەولوودنامەو میعراجنامە کـەیەو لە موهیمماتی ئیسلامـە •

سێیەم ئەو ئیطعامی طەعامەو ئەو شەربەت نۆشاندنە بە موسوڵمانان لە صەدەقاتی ئیسلامەو لە ئەهەممی خێراتە • وه لە ئایەتو ئەحـادیثی بێژمارەدا ئیطعامی طەعام ئەبێ بە هۆی کەفارەتی گوناهو بەرزکردنەوەی پایەی ئەو کەسانە کە هەڵئەستن بەم خێراتە •

چوارەم ئەگەر ئێمە تەماشای صەحیحی بوخاری‌و موسلیم بکەین کە ڕاگرتنی ئیحتیرامی حەزرەت‌و باسی بەسەرهاتی مەولوودو میعراجی موبارەکی لە خالیصەی ئیسلامیەتە ؛ چونکی لە موسنەدە بە ئیعتیبارەکاندا هەیە : کاتێ حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - تەشریفی هاتە مەدینەی مونەووەرە ئاگادار بوو لەسەر ئەوە کە جوولەکەکان لە ڕۆژی (عاشورا) دەیەمی مانگی موحەڕەمدا بە ڕۆژوو بوون ، حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - پرسیاری کرد لێیان لە سەبەبی ڕۆژووەکەیان لەو ڕۆژەدا • ئەوانیش عەرزیان کرد لەم ڕۆژەدا خودا فیرعەونی لە دەریای نیلدا خنکاندو حەزرەتی مووساو بەنی ئیسرائیلی ڕزگار کردو ئێمە لە شوکرانەو سوپاسی ئەو نیعمەتەداو لە شادی ئەو ڕێکەوتە پیرۆزەدا بە ڕۆژوو ئەبین • لەوێدا حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - فەرمووی : (نحن أولى بموسى منكم) واتە : ئێمە نزیکترین لە ئێوە نیسبەت بە مووسا ؛ چونکی ئەو پێغەمبەرە ئێمەیش پێغەمبەرین •

دەر ئەکەوێ لەم تەقریری حەزرەتە - صلی الله علیه وسلم -و لەم ڕەزایە بەو کارە کە ئەو ڕۆژووەو ئەو شادیانە لەسەر ئەو موناسەبە مەشرووعەو ئەویش هاوبەشی کردووە لە شادی واقیعەکەدا • وە لەمەوە دەر ئەکەوێ کاتێ ئوممەتی حەزرەت شادیانەی لە دایکبوونی حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - یا شادیانەی ئیسراو میعراج بکەن حەققەو ڕاستەو پیرۆزە ، بەڵکو ئەگەر شادیانەی سەر دەمی بوونی بە پێغەمبەر ، یا ڕزگاربوونی لە کافران‌و کۆچی بۆ مەدینەی موونەووەرە ، یا شادیانەی فەتحی واقیعەی بەدر ، یا فەتح‌و گرتنی شاری مەککەی موکەڕەمە بکەن ، هەموو ئەمانە بە شەرع ڕەواو‌و موسوڵمان لەسەر بەجێهێنانی ئەو یادگارانە خێرو ئەوابی پێ ئەگات ، بەڵکو ئەم فەرموودەی

حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ دەلیلێکی ڕووناکی مەقبوولو مەعقووله بۆ موناسەبەی مەولوودو میعراج .

لەم بەیانەوە دەر کەوت بە قەطعی دروست نیە بەم جۆرە یادگارانە بڵێین : بیدعەت ؛ چونکە بیدعەت ئەوەیە لە دین وەرنەگیرێو کارێ بێ دژی یاسای ئیسلام بێ ، وە ئەم موناسەباتە هەموو ئادابو ئەرکانەکانیان موافیقی شەریعەتی ئیسلامن ، وە ئەگەر لەبەر ئەوە ناوی وەها ببرێ ، چونکی ئەو هەیئەتو شێوە بە مەجموعی وارید نەبوون لە ناو موسوڵمانانda لە صەدری ئیسلامدا ، ئەوە پێویستە ئەگەر کەسێ هەموو مانگێ خواردەمەنی دروست بکا بۆ فەقیرانی دێو بانگیان بکا تا نانەکەیان بخۆن ، کارەکەی ناو ببرێ بە بیدعەت ؛ چونکی شێوەی نانەکەی لە هەموو مانگێکدا وارید نەبووە .

یا کەسێ هەموو زستانێ صەد جووت کەوش بکڕێ بۆ صەد هەتیوو گردیان بکاتەوە بیدعەت بێ ؟

یا کەسێ هەموو ڕۆژێکی جومعە نان دروست بکا بۆ دە قورئانخوێن هەتا سوورەتی (الکهف) بخوێنن کارەکەی بیدعەت بێ ؟

بە ڕاستی ناشیرینیو ناڕەوایی ئەم قسانە کە برێ ئینسان ئەیکەن یا کردوویانە لە تام دەرچووەو خاریجە لە یاسای دینی ئیسلام ؛ چونکی کردەوەی باشی دینی ئیسلام ، یا واجباتە ، یا سونەتی موئەککەدە ، یا سونەتی غەیرە موئەککەدەیە ، وە هەر کام لەمانە لە هەر شوێنێو لە هەر کاتێکدا بکرێن با ئەو جۆرە ڕەفتارەیش بەو شێوە نە کرابێ لەوەوبەر هەمووی هەر شەرعیو دروستە . وە باوەڕناکەم هیچ موسوڵمانێکی عاقڵ ئیشکاری ئەمە بکا ، وە ئەگەر کەسێ مەنعی بکا ئەوە شێتە .

ماوەتەوە ئەوە بۆچی لە وتاریّ بازیّ زاناادا هەیە ئەو کەلیمەیانەیان بەکارهێناوە بۆ ئەم جۆرە خێراتە ؟ جوابەکەی ئەمەیە : مەبەستی ئەوە بووە کە بەو شێوە لە زەمانی قەدیمدا نە بووە ، هەر چەند ئەو کارە واجب ، یا سوننەتی موئەککەدە ، یا غەیرە موئەککەدە بیّ •

(والحاصل) هەر کاریّو هەر وتاریّ کە دەلیلیّ لە دینی ئیسلامدا بیّ لەسەری ، خواه واجب بیّ ، یا سوننەتی موئەککەدە ، یا غەیرە موئەککەدە ، وە ئەو واجبو سوننەتە لە نەصصی ئایەتو حەدیث ، یا لە ئیجماعی ئوممەت ، یا لە ئیجتیهادی موجتەهید وەرگیرابیّ ، ئەوە موافیقی شەریعەتی ئیسلامەو ڕەوایەو پیرۆزە ، خوای ئەو شێوە وەختی خۆی بوو بیّ یا نە بوو بیّ ، وە بە قەطعی دروست نیە پێی بلّێیت بیدعەت ؛ چونکی بیدعەت ئەوەیە ضددی دینی ئیسلام بیّو لەگەلّ نصووصو یاسای ئیجماعو ئیجتیهاددا ڕێك نەکەویّ •

وەکو لە پێشەوە باسمان کردو بە ڕووناکی دەرکەوت بیدعەت ئەوەیە دژی دین بیّو نەهیی لیّکرابیّ لەبەر فەسادی ذات ، یا فەسادی صیفەتێکی لازم بۆ ئەو ذاتە ، وەکو نوێژی نیوەڕۆ بە بیّ دەسنوێژ ، یا پشتەو قیبلە ، یا لەگەلّ زیادی ڕکاتێکدا ، تا ببیّ بە پێنج ڕکات ، یا وەکو نوێژ لەو کاتانەدا کە بە بیّ سەبەب حەرامن •

عەلاوە لەمانە کارێکی دائیر لە عالەمی ئیسلامدا لە تاریخی شەش‌صەدو کسووری کۆچیوە تا ئیستە کە هەشت صەد سالّ ئەکا کە هەموو موسولّمانانو زانایانی ئیسلام پێی‌ڕازی بووبن ، وە یا (فرضاً) زوربەی موسولّمانان پێی‌ڕازی بووبن ، واجبە ئەوە بە مەشرووعو مەقبوولو بە کاری ئیسلامی تەماشای بکەین •

وە بۆ ئەو موناسەباتە هەتا موسوڵمانان گـەورەو بچووك زۆرتر حازربن باشترە ، بە مەرجێ کـە کەسێ ببێ پاسایەکی مەشـروع پاپـگرێو مەیدانی کاری خیلافی شەرع نەدا ، بەم جۆرە شوێنی ژنان لە پیـاوان جیـا بێو فەرمانی لەهوو لەعبو لەغوەی تێدا نەبێو هەموو بە دڵ لەو دەرزە پیرۆزانە ئاگادار بنو سوودیان لێ وەربگرن •

ئەو عیبارەتانە کە بەکار بێن لە صلاوات‌داندا

ئەمما ئەو لەفظانە کە واریدن لە صلاوات‌دان لەسەر حەزرەتـدا ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەوە گەلێ زۆرن ، وەکو موحەددیثەکـان ڕیوایەتیان کردووە ـ ڕەحمەتی خودایان لێ بێ ـ (فعن أبي حميـد الساعدي ـ رضى الله عنه ـ انهم قالوا : يارسول الله كيف نصلي عليك ؟ فقال : قولوا اللهمّ صلّ على محمد وازواجه وذرّيته كما صليت على آل ابراهيم وبارك على محمـد وازواجـه وذريتـه كما باركت على آل ابراهيم انّك حميد مجيد) •

ئەم حەدیثە بەم ڕیوایەتە بوخاری لە دەعەواتدا ڕیوایەتی کردووە وە موسلیم لە صەلاتداو نەسائی لە سونەنداو ئیبنوماجە لە صـەلاتدا • تەماشای (دليل الفالحين) بکە ژمارە ٧/٢٢٤ و (مشكاة المصـابيح) ١/٢٩٠ •

(وفي رواية مالك عن ابى مسعود البدرى قال : قولوا : اللهم صل على محمد وعلى آله كما صليت على آل ابراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على آل ابراهيم في العالمين انك حميـد مجيـد والسلام • كما قد علمتم • أي : انه جملة السلام عليك أيّها النبيّ ورحمه

الله وبركاته . في التحيات . اخرجه مسلم في الصلاة والترمذى في التفسير ، من سننه . وابو داود ، في كتاب الصلاة ، من سننه .

وفي رواية كعب بن عجرة : اللهم صل على محمد وآل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم ، وبارك على محمد وآل محمد كما باركت على ابراهيم انك حميد مجيد .

وعن عقبة بن عمرو في حديثه : اللهم صلّ على محمد النبي الأمّي وعلى آل محمد .

وفي رواية ابي سعيد الخدري : اللهمّ صل على محمد عبدك ورسولك .

وعن زيد بن عليّ بن الحسين عن ابيه علي بن ابي طالب قال : عدّهن في يدي رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ وقال : عدّهن في يدي جبريل ، وقال : هكذا نزلت . أي : كلمات الصلوات من عند ربّ العزة : اللهم صلّ على محمد وعلى آل محمد كما صلّيت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد . اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم انك حميد مجيد . اللهم وترحم على محمد وعلى آل محمد كما ترحمت على ابراهيم ، انك حميد مجيد . اللهم وتحنن على محمد وعلى آل محمد كما تحننت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم ، انك حميد مجيد . اللهم وسلم على محمد وعلى آل محمد كما سلّمت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد . رواه ابو داود في سننه ١/٢٢٥ وفي مشكاة المصابيح ١/٢٩٤ .

وعن ابي هريرة ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ من سرّه ان يكتال بالمكيال الأوفى اذا صلّى علينا اهل البيت

فليقل : اللهم صل على محمد النبي وازواجه أمّهات المؤمنين وذريتـــه وأهل بيته ، كما صليت على آل ابراهيم انك حميد مجيد .

ومعنى (عدهن) أي : كلمات الصلوات في يدي كعـــد الفلوس في يد شخص ، وهذا كناية عن ضبط الكلمات .

وفي رواية زيد بن خارجة الانصاري : سألت النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ كيف نصلّي عليك ؟ فقال : صلّوا واجتهدوا في الدعـاء ثم قال : قولوا : اللهّم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم ، انك حميد مجيد .

وعن سلامة الكندي : كان علي ـ رضي الله عنه ـ يعلّمنا الصلاة على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : اللهم داحي المدحوّات وبارىء المسموكات اجعل شرائف صلواتك ونوامي بركاتك ورأفة تحننك على محمد عبدك ورسولك الفاتح لما اغلق والخاتم لما سبق ، والمعلن الحق بالحق والدامغ لجيشات الأباطيل ، كما حُمِّلَ فاضطلع بامرك لطاعتك، مستوفزا في مرضاتك ، واعيا لوحيك ، حافظا لعهدك ، ماضياً على نفاذ أمرك حتى أورى قبسا لقابس ، آلاءُ الله تصل باهله اسبابَه ، به هديت القلـوب بعد خوضات الفتن والاثم وابهج موضحات الأعـلام ونائـرات الأحكام ومنيرات الاسلام ، فهو أمينك المأمون وخازن علمك المخزون وشهيدك يوم الدين وبعيثك نعمة ، ورسولك بالحق رحمة . اللهم أفسح له في عدلك واجزه مضاعفات الخير من فضلك مهنّئات له غير مكدّراتٍ من فوز ثوابك المحلول وجزيل عطائك المعلول . اللهم أعل على بنـــاء الناس بنـاءه ، وأكرم مثواه لديك ونزله ، واتمم له نوره ، واجزه مـــن ابتعاثك له مقبول الشهادة ومرضيّ المقالة ، ذا منطق عدل وخطّة فصـل وبرهـــان عظيم .

وعنه أيضا في الصلاة على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : ان الله وملائـــكته يصلّون على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ لبّيك اللهم وسعديك صلوات الله البرّ الرحيم والملائكة المقربين ، والنبيين والصديقين والشهداء والصالحين ، وما سبّح لك من شيء يا ربّ العالمين على محمد بن عبدالله خاتم النبيّين وسيد المرسلين وامام المتقين ورسول رب العالمين الشاهد البشير الداعي اليك باذنك السراج المنير ، وعليه السلام .

وعن عبدالله بن مسعود : اللهم اجعل صلواتك وبركاتك ورحمتك على سيد المرسلين وامام المتقين وخاتم النبيين محمد عبدك ورسولك امام الخير ورسول الرحمة . اللهم ابعثه مقاما محمودا يغبطه فيه الأوّلون والآخرون . اللهم صلّ على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم انك حميد مجيد . وبارك على محمد عبدك وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد .

وعن ابن مسعود ـ رضي الله عنه ـ انّه كـــان يقول : اذا صليتم على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ فاحسنوا الصلاة عليه ، فانـــكم لا تدرون لعل ذلك يعرض عليه . وقولوا : اللهم اجعل صلواتك ورحمتك وبركاتك على سيد المرسلين وامام المتقين وخاتم النبيين محمد عبـــدك ورسولك امام الخير وقائد الخير ورسول الرحمة . اللهم ابعثه مقامـــا محمودا يغبطه فيه الأولون والآخرون اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم انك حميد مجيد . اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم ، انك حميد مجيد) .

دەر ئەکەوێ لە ڕیوایەتی ئەم صیغە (متعددة) کە وارید بوون لە صلاوات‌دان لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ کـــە عیبارەتی صلاوات مەحدوودو موعەیەن نیە ، ئەمری خودا موطلەقەو بێ‌گومـان

(مأمور به) ئەبێ موطلەق بێ • وە صلاواتی ئیبراهیمی‌یەی مەشهوور کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە جوابی پرسیارەکەدا فەرمووی ، فەقەط ئیکتیفای کردووە بە جوابی ئەوان‌و حەصرو تەحدیدی تێدا نیە ؛ کە وابێ بە هەر عیبارەتێ صلاوات لەسەر حەزرەت بدرێ بە عیباراتی تەشریف‌و ئیحتیرام ڕەوایە •

وە ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەم وتارە (تعدد)ی صلاواتی ئیختیارکراو لە لایەنی عولەمای ئەصحاب‌و تابیعین‌و ئیمامانی دین‌و (اولیاء الله الکاملین) •

وە هەر کەسێ مەنعی بازێ صیغەو عیبارەت بکا لە خۆیەوە حەققی نیە ئەو مەنعە بکا ؛ چونکی مەنعی شتی وا موبارەك بە بێ فەرمانی خوداو پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ڕەوا نیە ، وە لە واقیعدا نەهیی حوکمەو حاکم خودایە • وە پێغەمبەر ـ علیه الصلاة والسلام ـ فەرمانی لە خوداوە وەرگرتووەو ئیجتیهادی موجتەهیدین لەسەر ئەمری خوداو پێغەمبەرە • وە دین گاڵتەبازاڕ نیە •

ئاگاداربن : ئەوانە کە مەنعی خوێندنەوەی (دلائل الخیرات) یا عیباراتی ڕیوایەت‌کراوی صلاواتی ئەولیاو ئیمامان ئەکەن بەراستی گومڕان‌و ئەیانەوێ موسوڵمانان گومڕابکەن (اعاذنا الله تعالی برحمته) •

لە مەحەببەتی پێغەمبەرە ـ صلی الله علیه وسلم ـ زیارەتی حەزرەت لە حەیات‌و وەفاتدا

زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە حاڵی ژیانی پیرۆزی ئەودا گەورەترینی بەهرەو پایەیەکە کە ئینسانی موسوڵمان

پێی‌موشەڕەف بووە ؛ لەبەر ئەوە ئەوزاتە خاوەن بەرەکاتەو هـــەتاوی جیهان‌گیرە بۆ ئەرواحی عالەمو مایەی پیرۆزی ئینسانو پەری‌و باقـــی خاوەن شعوورە ، وەکو مەلائیکەی عالەم ؛ چونـــکی ئیمانو کردەوەی چاکو ئەخلاقو ڕەوشتی جوان لەو زاتەوە گەیشتووە بە ئێمە ، خـودا لە قورئانی پیرۆزدا فەرموویەتی : (یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله وکونوا مع الصادقین) وە فەرموویەتی (ولو انّهم اذ ظلموا أنفسهم جـــاءوك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توّابا رحیما) •

مەعنای یەکەم ئەمەیە : ئەی کەسانێ کە ئیمانیان هەیە لــــە خودا بترسنو لەگەڵ ڕاستەکاندا بن • وە دیارە حەزرەت گەورەی زومرەی صـــــادقانە •

مەعنـــای ئایەتی دووەم ئەمەیە : ئەگـــەر ئەو کۆمەڵە کـــاتێ کـــە ستەمیان لـــــە خۆیان کـــرد بە تاوان‌کاری بهـــاتنایە بۆ لای تۆو داوای عەفوویان لـــە خـــودا بـــکردایەو پێغەمبەریش ئیستیغفاری بکردایە بۆیان بە بێ‌گومان خودایان دەس ئەکەوت بە تەوبە قبووڵکـــــەرو میهرەبان •

زیارەتی ڕەوضەی موبارەکی لە پاش وەفاتی ئەویش وەکـــــــو زیارەتی وایە لە کاتی حەیاتیـــدا ؛ چونـــکی پێغەمبەران زینـــدوون لـــە قەبردا بە چەند دەلیل •

وە لەسەر مەرغووبیەتی زیارەتی شەریفی چەند حەدیثی شەریف هـــــەیە :

یەکـــەم ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ــ رضي الله عنهما ــ کە حەزرەت ــ صلی الله علیه وسلم ــ فەرموویەتی : (من زار قبري وجبت له شفاعتي • رواه الدارقطني) •

دووەم ریوایەت کراوە لە ئـــەنەسی کوڕی مالیکەوە ـ رضي الله عنه ـ کە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زارني محتسبا كان في جواري وكنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة • وفي حديث آخر : من زارني بعد موتي فكأنما زارني في حياتي •

وهذا الحديث أجودها اسنادا ، أخرجه الدار قطني عن رجل من آل حاطب ، وأخرجه ابن عمر أيضا ، ورواه ابو يعلى في مسنده ، وابن عدي في كامله وفي اسناده حفص بن داود ، قال احمد فيه : انّه صالح • وأخرجه الطبراني في الأوسط عن عائشة ـ رضي الله عنها) •

سێیەم : (من حج فزارني في مسجدي بعد وفـاتي كان كمن زارني في حياتي • وأشار السبكي الى صحته) •

چوارەم : (من زار قبري ، أو قال : من زارني كنت لـــه شفيعا وشهيدا ، ومن مات باحد الحرمين بعثه الله تعالى في الآمنين يوم القيامـة • قال السبكي بعد ذكره تصحيح رجاله الا ّ واحدا في طبقة التابعين : الأمر فيه قريب) •

پێنجەم : (من زارني متعمدا ـ أي : ان لم يكن يقصد غير زيارتي ـ كان في جواري يوم القيامة • ومن سكن المدينة وصبر على بلائها كنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة) •

شەشەم : ئەو حەدیثە کە ئەزدی ڕیوایەتی کردووە ، فەرموویەتی: (من حجّ حجّة الاسلام وزار قبري وغزا غزوة وصلّى في بيت المقدس لم يسأل الله تعالى فيما افترض عليه) •

حـــەوتەم : ئەو حەدیثە کـە (ابن مردويه) ڕیوایەتی کردووە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زارني بعد موتي

فكأنما زارني وأنا حيّ ، ومن زارني كنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة)•

هەشتەم : ئەو حەدیثە کە (أبو عوانة) ڕیوایەتی کردووە : (من زارني بالمدينة محتسباً كنت له شهيداً وشفيعا يوم القيامة • وفي روايـة : أو شفيعا) •

نۆیەم : ئەو حەدیثە کە (ابن النجار) ڕیوایەتی کردووە : (من زارني ميتا فكأنما زارني حَيًّا) •

دەیەم : ئەو حەدیثە کە (عقيلي) ڕیوایەتی کردووە : (من زارني في مماتي كان كمن زارني في حياتي ، ومن زارني حتى ينتهى الى قبري كنت له يوم القيامة شهيدا ، أو شفيعا) •

یازدەیەم : ئەو حەدیثەیە کە دەیلەمی ڕیوایەتی کردووە لە موسنەدی فیردەوس : (من حجّ الى مكة ثم قصدني في مسجدي كتبت له حجتان مبرورتان) •

دوازدەیەم : ئەو حەدیثەیە کە عەلی ـ کرم الله وجهه ـ ڕیوایەتی کردووەو بەرزی کردووەتەوە بۆ لای حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ (من زار قبري بعد موتي فكأنما زارني في حياتي ، ومن لم يزر قبـري فقـــد جفـــاني) •

وە ئـەم حەدیثە موبارەکانە ظاهیرن لەوەدا کە زیارەتی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ سوننەتی موئەککەدەیە •

وە عەلاوەی ئەم حەدیثە موبارەکانە ئیجماعی ئوممەتی ئیســـلام دامەزراوە لەسەر زیارەتی رەوضەی شەریفەی ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە هەموو ولاتیکەوە لە دوورو لـە نزیك لەبەر تەبەڕوك بـە زیارەتو بەجێهێنانی حقووقی ئەو زاتە بوڵندصیفاتە کە بوو بە هۆی دەرچـــوونی

عالەمی هوشیاران لە تاریکی کوفرو تاوانباری‌و بێ ئەخلاقی بۆ نووری ڕووناکی ئیمان‌و زانیاری‌و ئیطاعەی پەروەردگارو ئەخلاق‌و ڕەوشتی بـــەرزو بەڕێز •

وە هەر کەسێ موخالیفی ئەم بەهرە گەوریە بێ هەر ئـەوەی بۆ ئەمێنێ کـــە بێبەش بێ لـەو پیرۆزی‌یە ــ خـودا بێ‌بەشمان نەکـاو بەشدارمان بـکا لـە ڕەحمـــەت •

یاسای زیارەتی حەزرەت ــ صلی الله علیه وسلم ــ

سونتەتە بۆ ئەو کەسـە کـە ئەڕوا بۆ زیارەتی حەزرەت ــ صلی الله علیه وسلم ــ لە تەواوی مەسافەی هاتوچۆیدا بە قەدەر ئیمـــــکان صلاوات بدا لەسەر حەزرەت ــ صلی الله علیه وسلم ــ ؛ چونـکی بە بەرەکەتی ئەو صلاواتانە زیاتر ئیشتیاق پەیدا ئەکاو مونەووەر ئەبێ • وە نیەتی ئیطاعەی خودای تەعالا بـکا بە زیارەتی مزگەوتی عالی مەقـــامی بۆ ئەوە عیبادەتی خودا بـکا لە ناویدا •

وە کـاتێ چـــاوی کەوت بە دارو درەختی مەدینەی مونەووەرە زۆرتر صلاوات بدا لەسەر حەزرەت ــ صلی الله علیه وسلم ــ وە لـــە پێش ئەوەدا کـە ئەڕواتە مەدینە غوسڵ بـکاو بەرگی پاك‌و جـــوان لەبەرکاو لە ناو دڵی خـــۆیدا پایەی ئەو مەقامەی ڕابـگرێ • وە لـــە (مستحبات)ە کـە داخڵی مزگـەوتی موبارەك بوو بڕوا بۆ ڕەوضــــەی شەریفە کـە والە بەینی مینبەرو قەبری موبارەکی حـــەزرەتدا • وە نوێژی (تحیة المسجد) بـکا لـــە تەنیشتی مینبەری موبارەکی‌یەوەو عەموودی مینبەر بخـاتە لای شـانی ڕاستی‌یەوە ، وە ئـــەو شوێنـــە

جێگەی ڕاوەستانی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ بووە مەسافەی چواردە گەز (تقریباً) بەینی مینبەرو قەبری مونەووەری حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەو شوێنەیە نوێژی تێدا کردووە • وە مەسافەی بەینی مینبەرو قەبری موبارەکی پەنجاو سێ گەزە (تقریبا) •

جا کاتێ کە نوێژی (تحیة المسجد)ی کرد دوو ڕکات ، ئەو جار ڕوو بکاتە لای مواجهەو زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـو بەرانبەر بە سەری قەبری مونەووەری پشتەو قیبلە ڕاوەستێو بە ئەدەب ڕاوەستیو سەلامی لێ بکاو بڵێ : السلام علیك یارسول الله ، السلام علیك یانبیّ الله ، السلام علیك یاخیر خلق الله) وە لەو شوێنەدا دوعای خێر بکا بۆ خۆیو باوکو دایکیو بۆ هەر کەسێ خۆشی ئەوێ ، بەتایبەتی ئەو کەسانە کە قازانجیان بۆ دینی ئیسلام هەیە ، وە لە هەموو ئەم دوعایانە (بالذات) لە خودای تەعالا بپاڕێتەوە ، یا (توسّل) بکا بە جاەو پایەو مەقامی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ بە وێنەی ئەوە بڵێ : خودایا بۆ خاتری پایەو حورمەتی خۆشەویستی خۆت ئەم پێغەمبەرە ـ صلی الله علیه وسلم ـ عەفووم بکەو دەفعی شەڕو ناهەمواری دونیامان لێ بکەو یارمەتی موسوڵمانان بدەو نەصرەتی دینی ئیسلام بدە • ئەم نەوعە (توسّل)ە واریدەو ڕاستەو نزیکە لە قەبووڵی دوعاو ڕجاوە • وەکو (ان شاء الله) باسی ئەکەین •

جا بڕوا بە لای ڕاستدا بە ئەندازەی گەزێو سەلام بکا لە ئەبوبەکری صیددیق ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ چونکە قەبری لە پشتی قەبری حەزرەتە وە سەری ئەبوبەکر موقابیلی ناوشانی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ وە لەوێدا بڵێ : السلام علیك یا أبا بکر الصدیق ؛ یاصفي رسول الله ومعاونه في الدین والدنیا وثانیه في الغار عند الهجرة ؛

جزاك الله عن أمته بما هو أهله) •

جا بڕوا به لای ڕاستدا به قەدەر گەزێ بۆ سەلام لـه عومـەری کوڕی خەططاب ـ رضي الله عنه ـ ؛ چونکه سەری ئەو موقابیلی پشتی ئەبوبەکره ـ رضي الله عنهما ـو بڵێ : (السلام عليك يا خليفة رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ يافاتح البلاد ومرشد العباد والحاكم بالعدل والرشـاد) •

جا بـگەڕێتەوه بۆ مواجەهەی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـو دۆعا بـکا بۆ خۆیو بۆ مۆسوڵمانانو خوا حافیزی بکا بـه هیوای ئەوه که جارێ تر بـگاتەوه بەو مەقامه موبارەکه •

نووري) توسل (به جاهو پایەی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ

بزانن (توسل) به وەسیله مەعنای تێکۆشینه بۆ گەیشتن به دڵخواز به هۆی شتێکەوه پەیوەندی بێ بەو دڵخوازەوه ، وەکو (توسل) بۆ ڕزقو ڕۆزی پەیداکردن به کشتوکاڵ به چێوداری به دوکانداریو بازرگانی • وه گەیشتن به دڵخواز لـه لای پیاوی گـەوره به هۆی کەسێکەوه نزیك بێ بەو کەسه ، وه گەیشتن به شیفاو ڕزگـاری لـه ناساغی به هۆی دەرمانی دوکتۆرەوه له ماددیاتدا • وه گـەیشتن بـه دڵخواز به هۆی پاڕانەوه له خودای تەعالاو صەدەقەو خێراتو به هۆی داوای دۆعـای خێر له موسوڵمانان ، بەتایبەتی پیاوی سـاغی ثابیتو دامەزراو لەسـەر ئادابو یاسای دین نەخسوس پێغەمبەر ـ صلى اللـه عليه وسلم ـ له کاتی ژیانیداو لـه پاش وەفاتیشی ، بەم عیبارەته بڵێ :

خودایا ئەپاڕێمەوە لە تۆو داوای فلانەشت ئەکەم لێت بۆم بەجێ بێنە بە جاهو پایەو خۆشەویستی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ کــــە تۆ پایەت پێــداوەو کردووتە بە چرای جیهان بۆ ڕووناککردنەوەی یاسای دینو پڕتەودان بە دڵی ئەوانە کە خاوەن ئیمانو ئیسلامیەتن •

وە (توسل) بە حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لــە موهیمترینی موهیماتە بۆ قەبووڵکردنیو ڕەواکردنی نیازو بەخشینی تاوانو چــاری مەینەتو بەلاّ • وە موسوڵمانان لەســـەر ئەم یاســا ڕۆیشتوون لــە حەیاتی حەزرەتداو لە پاش وەفاتیشی • وە ئەم مەبەستە دەلیلی هەیە لە قورئانو حەدیثو ئیجماعی ئوممەت ، لە پێش دەرکەوتنی ئەهلی بیدعەتو خیلافدا •

دەلیلی یەکەم لە قورئاندا فەرموودەی خودایە (فتلقّی آدم مــن ربّه کلمات فتاب علیه انّه هو التواب الرحیم) • واتە : حــەزرەتی ئادەم چــەند کەلیمەیەکی لەلایەنی خوداوە وەرگرتو پاڕایەوە بەوانەو خودا تەوبەی لێ قبووڵکرد •

(ابن المنذر) لە تەفسیرەکەیدا ڕیوایەت ئەکا لــە موحەممــەد باقری کوڕی عەلی (زین العابدین) کوڕی ئیمام حوسەین کوڕی عەلی، ئەڵێ : کاتێ ئادەم ـ علیه السلام ـ گیرۆدە بوو بە خواردنی گەندمەوەو خودا عیتابی لێ کردو لە بەهەشت دووری خستەوە ، جوبرەئیل هــاتە خزمەتی ، فەرمووی : ئەی ئادەم حەز ئەکەی شارەزات بــکەم لەســـەر دەرگای تەوبەی خۆت ؟ فەرمووی : بەڵێ • جوبرەئیل فەرمووی : هەستە لەم مەقامی خۆتەوە سوجدە بە بۆ خوداو ستایشی بکە ؛ چونــکی خودا ستایشی پێ خۆشـــە • ئەویش فــــەرمووی : پاش ئــەوە چی بڵێم ؟ فەرمووی بڵێ :

(لا اله الاّ الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو حي لا يموت بيده الخير كله وهو على كل شيء قدير) ئەم جار ئیقرار بکه به تاوانی خۆت‌و بلّێ : (سبحانك اللهم وبحمدك لا اله الاّ انت رب انيّ ظلمت نفسي وعملت السوء فاغفر لي انّه لا يغفر الذنوب الاّ انت ، اني أسألك بجاه محمد عبدك وكرامتـــه عليك ان تغفر لي خطيئتي • قال : ففعل آدم ــ عليه السلام ــ فقال الله : يا آدم من علّمك هذا ؟ فقال يارب انّك لمّا نفخت فيّ الروح فقمت بشـرا سويا اسمع وأبصر واعقل وانظر رأيت على ساق عرشك مـــكتوبا : لا اله الاّ الله وحده لا شريك له ، محمد رسول الله • فلما لم أر على أثر اســمك اسم ملك مقرّب ولا نبيّ مرسل غير اسمه علمت انه اكرم خلقك عليك• قال : صدقت ، وقد تبت عليك وغفرت لك •

وفي الباب حديث مرفوع سنتكلم عنه بعد بحول الله تعالى) •

دەلیلی دووەم فەرموودەی خودایه : (ولما جاءهم كتاب من عنـد الله مصدّق لما معهم وكانوا من قبل يستفتحون على الذين كفروا••الآية) واته : لـه پێش ئەوەدا که حەزرەتی موحەممەد ــ صلى اللـه عليـــه وسلم ــ ڕەوانه بکرێ‌و ببێ به پێغەمبەر جووله‌که‌کان داوای فەتحیـــان ئەکردو به (توسل) به بەره‌که‌تی پێغەمبەری داوای نەصرەت‌و ظەفەریان ئەکرد لەسەر کافرە موشریکه‌کان له کاتی جەنگدا ئەیان وت : (اللهم انصرنا بالنبيّ المبعوث في آخر الزمان الذي نجد نعته وصفته في التوراة) وە ئەم تەفسیرە نەصصه لەوەدا کـــه (توسل) به زات‌و پایەی ئینسانی موبارەك دروسته ؟ چونکی خودا له مـــەقامی تەقریردا ئەم مەوزووعه ئەگێڕێتـــەوە •

وە (وجه الدلاله)ی ئایەته‌که ئەمەیه : خودا تەقریری (استفتاح)

ئەكا هەر چەند تەوبیخی جوولەكەكان لەسەر ئەوەیە : كە ئەو پێغەمبەرە پاش دەركەوتنی ئینكاریان ئەكردو واجب ئەوەبوو ئیحتیرامی بگرن .

دەلیلی سێیەم ئایەتی : (ولو أنهم اذ ظلموا أنفسهم جـــاءوك واستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحيما) واتــە : ئەگــەر ئەو نامەردانە لە كاتێ كە ستەمیان كرد لە نەفسی خـــۆیان بهاتنایە بۆ لای تۆو داوای تاوانبەخشیو عەفوویان بكردایە لــە خوداو پێغەمبەریش داوای تاوانبەخشی ئەوانی بكردایە ئەوە خودایان بە تەوبە قبووڵكردوو میهرەبان دەست ئەكەوت .

وەجهی دەلالەت لەم ئایەتەدا (استشفاع)ە بە حەزرەت بۆ عەفوو، داوای شەفاعەت لە پێغەمبەر بە (توسل) ئەناسرێ بەو زاتە گەورە . وە ئەم ئایەتە هــەر چــەند هاتووەتە خوار بە هۆی ئەو مونافەقانەوە كـــە موحاكەمەیان ئەبردە لای (طاغوت) كافری گەورەی خۆیان ، بەڵام بە صوورەت عاممە بۆ هەموو تاوانباریو خەطاكارێــكی خاوەن قصوور كە بێت (توسل) بــكا بە حەزرەت ــ صلى الله عليه وسلم ــ بۆ عەفوی هەر تاوانێ ڕوویدابێ . هــەروا ئەو ئایەتە وەكو دەلالەت ئەكـــا لەســەر (توسل) بە حەزرەت لە حاڵی حەیاتدا دەلالەت ئەكا لەسەر (توسل) لــە پاش وەفاتیشی ؛ چونــكی ئەو فیعلانە كە وان لە پاش كەلیمەی شەرطەوە وان لە جێگای نەكیرە لە سیاقی شەرطداو نەكیرە لە سیاقی شەرطـــدا عاممە . كــە وابێ ئیفادەی (استشفاع) ئەكا لە حاڵی حەیاتو مەماتدا .

وە ئەوكەسانە كە فەرقی ئەو دوو حاڵە ئەكــەنو (توسل) ڕەوا ئەكــەن لە حاڵی حەیاتدا نەك لە مەماتداو تەئثیر بۆ ڕۆح قەرار ئــەدەن لــە حاڵی حەیاتدا نەك لە پاش وەفاتدا ، ئەوە وان لە هەڵەو ناهەمواری ئەوەدا غەیری خودا كەس تەئثیری نیەو نابێ . بەس ئێمە مەبەستمان

(توسل) بە پایەو سایەو مەقامی ئەرواحەو ئەرواحی پێغەمبەران کـــە خودای تەعالا بە زیندووی ژماردوون • زیاد لەمە چەند حەدیث هـەن کە دەلیلن لەسەر حەیاتی پێغەمبەران لە عالەمی بەرزەخدا واتـــە لـــە قـــەبردا :

یەکـەم حەدیثی ئیسرایە کە حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ فەرموویەتی : چـاوم کەوت بە مووسای کوڕی عیمران ڕاوەستابوو لە قەبرەکەیدا نوێژی ئەکرد • وە غەیری مووسایشی هـــەم چـــاو پێ کەوتبوو کە نوێژیان کردووە • وە زاناکان فەرموویانە : (وهـــــذا الحدیث متواتر ؛ لأنه ورد من طریق بضع واربعین صحابیا) •

دووەم حەدیثی ئەوس کـــە ڕیوایەتی کردووە لە حەزرەتەوە ـ صلی اللّه علیه وسلم ـ (قال : افضل ایامکم الجمعة فیه خلق آدم وفیه قبض وفیه النفخة وفیه الصعقة ، فاکثروا عليّ من الصلاة فیـــه فـانّ صلاتکم معروضة عليّ ، قالوا : وکیف تعرض صلاتنا علیك وقد أرِمت ـ یقولون بُلیت ـ فقال : انّ اللّه حرّم علی الأرض ان تأکل اجســـاد الانبیاء • صحّحه ابن خزیمة ، وابن حبّان ، والحاکم ، والنـووي ، والحافظ عبدالغني بن سعید المقدسی ، والحافظ ابو الخطاب ابن دحیه ، والقرطبي ، والذهبيّ ، وحسّنه ابن العربي المعافری ، والمنذری) •

واتە گەورەتری ڕۆژەکانتان ڕۆژی جومعەیە لەو ڕۆژەدا دروست کراوە ئادەم ـ علیه السلام ـو لە جومعەدا ڕۆحی موبارەکی وەرگیراوەو لە ڕۆژی جومعەدا فوو ئەکرێ بە صووردا‌و لەو ڕۆژەدا گیانلەبەران بێهۆش ئەکـــەون ، دەی زۆر صـەڵاوات بدەن لەســـەرم بەڕاستی صەڵاواتەکانتان عەرز ئەکرێن لەسەرم ، جا وتیان : چۆن عەرز ئەکرێن لەسەرتو جەسەدی تۆ بووە بەخاك • فەرمووی بەڕاستی خودای تەعالا

حەرامی کردووە لەسەر عەرز کە ئەجسادی پێغەمبەران ـ علیهم السلام ـ بخـــوات •

هـــەر وەهـــا (ابن ماجه) لە ئـەبو دەردائەوە بە مەرفووعیو گەیشتووە بە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ : (اكثروا الصلاة عليّ يوم الجمعة فانه يوم مشهود تشهده الملائكة وانّ أحداً لا يصلّي عليّ الاّ عرضت عليّ صلاته حتى يفرغ منها قال : قلت وبعد الموت • قـــال وبعد الموت انّ الله حرّم على الأرض ان تأكل اجساد الانبياء فنبيّ الله حيّ يرزق) •

وە مونذیری لە تەرغیبو تەرهیبدا ئەڵێ : ئیسنادەکەی باشە • وە بوصیری لە زەوائیددا ئەڵێ : ئیسنادەکەی صەحیحە ، بەڵام مونقەطیعە، بەڵام ئەو ئینقیطاعە زیانی نیە ؛ چونـکە ئەم حەدیثە لە گەلێ ڕێـــگەوە ڕیوایەت کراوەو ئەوانە هێز ئەدەن بەم ڕێـگەی ئینقطاعە ، وەکو ئەهلی حەدیث ئەمە ئەزانن ، بەڵـکو ئەم حەدیثە تەئید ئەکرێو بـە قورئان کـە ئیعلانی حەیاتی شەهیدان ئەکاو مەعلوومە پایەی پێغەمبەران لـــە پایەی شەهیدان بەرزترە •

هەروا حەدیثی ئەنەس : (الانبياء احياء في قبورهم يصلّون) واتە : پێغەمبەرەکان زیندوون لە قەبرەکانیاندا نوێژ ئەکەن • ئەم حەدیثـەی ڕیوایەت کردووە ئەبو یەعلاو بەیهەقیو ئیسنادەکەی بە صەحیح داناوە• وە گەلێ ئەحادیث هەن کە ڕیوایەت کراون لەسەر ئەم مەبەستە کـــە پێغەمبەران زیندوون لە ناو قەبری خۆیاندا • وە ئەگـــەر حـــەیاتی بەردەوام نەبێ ئەو عەرزی صەڵاواتی ئوممەتە لەسەر ئەو نابێ • عەلاوەی حەیاتی پێویستە گوشادیەکی زۆر بێ لـە دەقیقەو سەعاتیدا تا عەرزی ئەو صەڵاواتانەی تێدا مومکین بێ •

دەلیلی چوارەم لەسەر (توسل) ئەو ئایەتەیە : (وابتغـــوا الیـــه الوسیلة) واتە : وەسیلەسازی بکەن بۆ لای خودا ، وە وەسیلە لـــەم ئایەتـــە موبارەکەدا موطلّەقە بۆ هـــەر وەسیلەیەك دەس ئەدا ، وەکو کردەوەی باشی ئینسانو دۆعای موسوڵمانانو خێرکردن بە هـــەژارانو (توسل) بە جاهی ئینسانی گەورەو خاوەن پایە بەلای خودای تەعالاوە ، بەم شەرتە لە لایەنی شەرعەوە نەهیی لێ نەکرابێ ، ئیتر حەصرکردنی وەسیلە لە کردەوەی نەفسی شەخصەکەدا بێ دەلیلو ئیحتیمالێ ناڕێـــکە لەگـــەڵ گوشادی ڕەحمـــەتی خودادا •

وە (توسل) بە حەزرەت بۆ نیازی دین یا دونیا وەکو شەفاعەتکردنی ئەوە لە قیامەتدا کـــە بە چەند دەلیل ثابیت بووە حەزرەت ـ صلی اللـــه علیه وسلم ـ شەفاعەت ئەکا لە قیامەتدا ، وە مادام شەفاعەتی لە قیامـــەتدا دروستەو واقیـــع ئەبێ هەروا (توسل) کردن بـــە مـــەقامی ڕەوایەو دروستـــە •

دەلیلی پێنجەم لەسەر ئیعتیباری (توسل) ئەوەیە ئێستە ئەیبیسی :

(روی الطبراني في معجمه الكبير والأوسط عن أنس ـ رضي الله عنه ـ قال : لما ماتت فاطمة بنت أسد ام علي ـ رضي الله عنهما ـ دخل عليها رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ فجلس عند رأسها ، فقـــال : يرحمك الله يا أمّي كنت أمّي بعد أمّي تجـوعين وتشبعينني وتعـــرين وتكسينني وتمنعين نفسك طيبا وتطعميني ، تريدين بذلك وجـــه الله والدار الآخرة • ثم أمر أن تغسل ثلاثا ثلاثا ، فلمّا بلغ المـاء الذي فيـــه الكافور وضعـــه رسول الله ـ صلى الله عليـــه وسلم ـ بيده ، ثم خلع قميصه فالبسها اياه وكفّنها ببرد فوقه ، ثم دعا اسامة بن زيد ودعـا ابا ايوب الانصاري وعمر بن الخطاب وغلاما أسود يحضرون فحضـــروا

قبرها ، فلما بلغوا اللحد حفره رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم وآله وسلم ـ بيده وأخرج ترابه بيده فلما فرغ دخل رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ فاضطجع فيه ، وقال : الله الذي يحيي ويميت وهـو حيّ لا يموت اغفر لأمّي فاطمة بنت أسد ولقّنها حجّتها ووسّع عليها مدخلها بحق نبيّك والأنبياء الذين من قبلك فانك أرحم الراحمين • وكبرّ عليها أربعا وأدخلها اللحد ، هو والعباس وابو بكر ـ رضي الله عنهما ـ •

قال الحافظ نور الدين الهيثمي في (مجمع الزوائد) : رجالـه رجال الصحيح غير روح بن صلاح ، وقد وثقه ابن حبّان والحاكم •

ومراده ـ صلى الله عليه وسلم ـ بقوله : (أمّي) أنهـا حضنته وخدمته كأمّه ، والاّ فلم يرتضع منها • وهو معلوم) •

دەلیلی شەشەم : موحەددیثی مەشهوور ترمذیو ئیبنو ماجـه ڕیوایەتیان کردووە لە کتێبی خۆیاندا کە مەشهوورن بە (سنن الترمذي وسنن ابن ماجه) وە نەسائی لە کتێبی (عملی یوم ولیلة)و طەبەرانیو بەیهەقیو غەیری ئەوانیش لە عوسمانی کوڕی حەنیف کە : پیاوێـکی کوێر هات بۆ خزمەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ عـەرزی کرد دۆعا بـکەو بپاڕێرەوە بۆم لە لای خودا کە ڕووناکی بداتەوە بە چاوم (فقال ـ صلى الله عليه وسلم ـ ان شئت دعوت وان شئت صبرت فهـو خير لك • قال : فادعه ، فأمر أن يتوضأ فيحسن وضوءه ، ويدعو بهذا الدعاء : اللّهم أني اسألك وأتوجه اليك بنبيّك محمد نبيّ الرحمـة ، يامحمد اني اتوجه بك الى ربّي في حاجتي هذه لتقضى • اللهم فشفعه فيّ • قال عثمان بن حنيف : فوالله ما تفرقنا ولا طال بنا الحـديث حتى دخل الرجل وكأنه لم يكن به ضرّ قط) •

وە وارید بووە لە ڕیوایەتی ئەبو خەیثەمە بە ئیسنادێکی صەحیح کە

حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرمووی بەو ئینسانە کوێرە : (وان كانت حاجة فافعل مثــــل ذلك) وە ئەمە ئیزنە بۆ (توســــل)کردن بە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە هەموو کاتێکدا •

وە بزانە ئەم حەدیثە صەحیحەو (صححه الترمذي ، وابن خزيمة، والطبراني ، والحاكم ، والبيهقي ، والمنذري ، والنووي ، والذهبي ، وابن حجر ، والسيوطي • ولا خلاف بين المحدثين في صحته) •

وە دەلیلی حەوتەم : (اخرج البزار عن ابن مسعود ـ رضي الله عنه ـ قال : قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : حياتي خير لكم تحدثون ويحدث لكم • ووفاتي خير لكم تعرض علي أعمالكم فما رأيت من خير حمدت الله وما رأيت من شرّ استغفرت الله لكم •

قال الحافظ العراقي في كتاب الجائز : اسناده جيد) •

ئەم حەدیثە موبارەکە دەلالەت ئەکا لەسەر دوو کاری گەورە :

یەکـەم ئەمەیە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ لــە قـەبرنا ئاگادارەو کردەوەی ئوممەتەکەی نیشان ئەدرێ •

دووەم ئەمەیە کە (استغفار) ئەکا بۆمان ئەگەر تاوان‌دار بین • وە لەمەیشەوە دەر ئەکەوێ دروستە بڕۆین پەنای بو ببەین‌و بیــکەین بە وەسیلەی ڕەحمەتی خودا بۆمان •

دەلیلی هەشتەم : (أخرج ابن ماجه عن أبي سعيد الخــــدري ـ رضي الله عنه ـ قال : قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : من خرج من بيته الى الصلاة ، فقال : اللهم اني أسألك بحق السائلين عليك واسألك بحق ممشاي هذا فاني لم أخرج أشراً ولا بطراً ولا رياءً ولا

سمعة ، وخرجت اتقاء سخطك وابتغاء مرضاتك ، فاسألك أن تعيذني من النار وأن تغفر لي ذنوبي انه لا يغفر الذنوب الا انت . أقبل الله عليه بوجهه واستغفر له سبعون ألف ملك .

صححه ابن خزيمة وحسنه الحافظ أبو الحسن المقدسي والحافظ العراقي والحافظ ابن حجر العسقلاني) .

دەلیلی نۆیەم : (أخرج الطبراني عن أمية بن عبدالله بن خالد بن أسيد ، قال : كان رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ يستفتح بصعاليك المسلمين . وفي رواية : يستنصر بصعاليك المسلمين . أي : بفقرائهم .

قال الحافظ المنذري رواته رواة الصحيح وهو مرسل) .
بەڵام ئیرسال لەم حەدیثەدا زیانی نیە لەبەر ئەوە شاهید لەسەر (توسل) زۆرنو مالیکی‌یەکان حەدیثی مورسەل قەبووڵ ئەکەن ، هەروا گەلێ لە عالمانی حەدیث .

دەلیلی دەیەم : (أخرج احمد في مسنده عن شريح بن عبيد قال ذكر أهل الشام عند علي بن ابي طالب وهو بالعراق ، فقالوا : العنهم يا أمير المؤمنين . قال : لا سمعت رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ يقول: الأبدال بالشام وهم أربعون رجلا كلما مات رجل أبدل الله مكانه رجلا يسقى بهم الغيث . وينتصر بهم على الأعداء ، ويصرف عن أهل الشام بهم العذاب .

اسناده صحيح غير أن فيه انقطاعاً ؛ لأن شريح ابن عبيد لم يلق علياً لكن له شواهد . فروى الحاكم عن عبدالله بن زريد الغافقي انه سمع علي بن ابي طالب يقول : لا تسبوا أهل الشام فان فيهم الأبدال ،

وسبّوا ظلمتهم . قال الحاكم : صحيح ، وأقره الذهبي .

وروى الطبراني في الأوسط عن أنس قال : قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : لن تخلو الأرض من أربعين رجلا مثل خليل الرحمن فبهم تُسقَوْن ، وبهم تنصرون ما مات منهم أحد الا أبدل الله مكانه آخر .

قال قتادة : لسنا نشك ان الحسن منهم ـ يعني الحسن البصري ـ قال الحافظ الهيثمي في (مجمع الزوائد) : اسناده حسن . وللحديث طرق كثيرة أفردت بالتأليف . ومعنى : المثلية في قوله : مثل خليل الرحمن . أنهم على طريقة ابراهيم في السخاء وسلامة الصدر والرحمة لجميع المسلمين . كما جاء في أحاديث أخرى) .

دەلیلی یازدەیەم : (روى الطبراني عن ابن عباس أن رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : ان لِله ملائكةً في الأرض سوى الحفظة يكتبون ما يسقط من ورق الشجر ، فاذا أصاب أحدكم عرجة بأرض فلاة فليناد : اعينوا عباد الله .

قال الحافظ الهيثمي : رجاله ثقات . ورواه البزار وحسنه الحافظ.

وروى الطبراني أيضا عن عتبة بن غزوان عن نبي الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : اذا أضلّ احدكم شيئا او اراد عونا وهو بأرض ليس بها أنيس ، فليقل : ياعباد الله أعينوني ـ وفي لفظ : اغيثوني ـ فان لِله عباداً لا نراهم . وقد جرّب ذلكَ .

وروى ابن السنيّ عن ابن مسعود ـ رضي الله عنه ـ عن النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : اذا انفلتت دابّة أحدكم بأرض فلاة فليناد : ياعباد الله احبسوا ، ياعباد الله احبسوا فان لله ـ عزوجل ـ في الأرض

حاصرا سيجبسه .

ذكر النووي في الاذكار أنّه جرّب هذا الحديث . وكذا شيخه من قبله ، فصح معهما .

وحقيقة الأمر المشروع أن المؤمن يجب أنْ يؤمن بان اللهَ خالق كل شيء وان لا تأثير في شيء الا من الله . ومع ذلك نؤمن بان الله ربط المسببات باسبابها فنتوسل بالطبيب في التداوي وبالاستاذ في التعليم وبالدليل في سلوك الطريق ، وبالاستشارة بالعقلاء الأمناء في المهمات ، وبالاستخارة في قضاء الحاجات وبأهل الجاه في الدنيا في العوارض والملمات ، ونستعين بالصدقات ودعواتنا ودعوات الناس الصالحين والصالحات لنا وبدعاء الصالحين احياء وامواتا بعبارة : أدعوا لنا ، او نتوسل بكم ، أو بجاهكم . فان جاه الرسول الكريم ليس باقل من قميص سيدنا يوسف حيث القاه الوالد على وجه يعقوب فعاد بصره . والفرق بين الحي والميت لا يوجد الاّ عند من مات قلبه وفات لبّه ؛ لأن الله هو الخالق مطلقا ، والروح باقية في الدنيا وخالدة في الآخرة . وحصر الاستعانة في الله تعالى ليس معناه اهمال الاسباب التى خلقها الله تعالى ، وانما معناه : ان لا نتوجه الى الأحجار الجامدة والأصنام الهامدة ، فاين التبرك بالارواح من العبادة للأشباح) .

وه رۆحانیەتی فەخری عالەم ـ صلى الله عليه وسلم ـ باقی‌یەو ئەرواحی پێغەمبەران هەموو باقین . هەروەها ئەرواحی (اولياء الله) وه بەراود وەقفی هەموو خەیالاتی پڕوپووچ ئەکا ، ئەمانە هەموو مەئمووری خودان لە عالەمداو خەواصصی ئادەمی گەورەترن لە خەواصصی مەلائیکە ، هەرچی مەلائیکە بیکا بە ئەمری خودا بە تەئثیرو ئیجادی ئەوە ، وە هەرچی ئەرواحی پێغەمبەرانو صالحان بیکا هەر بە

مەئموورییەتە لە جانبی خوداوە • وە سەلبی هیمەت و جاە لە پێغەمبەران پێش‌قەرەوڵی ئیلحادو کوفرە - پەنا بە خودای تەعالا - بەڵێ شتێ کە لە بابەتی خەلق و ئیجاد بێ هەر بە خودا ئەکرێ ، خۆ ئێمە داوا ناکەین پێغەمبەر بۆمان دروست بکا ، داوای ئەوە ئەکەین کە دۆعامان بۆ بکا •

وە ئەو ڕیوایەتە گۆیا : کابرایێ مونافق بوو ئازاری دڵی موسوڵمانەکانی ئەدا ئەوانیش چوون بۆ لای ئەبوبەکر شکاتی کابرایان کرد ئەبوبەکریش فەرمووی : هەستن بڕۆین بۆ لای حەزرەت - صلی اللە علیە وسلم - کە ڕۆیشتنە لای فەرمووی : (لا یستغاث بي وانما یستغاث باللە) مەبەستی حەزرەت ئەوە بوو کە (استغاثە) بە ئێمە ناکرێ بۆ دروست‌کردنی شتێ لە ئەشیا ، بەڵکو ئێمە دۆعامان لەسەرە • ئەگەرنا گەلێ ماددەمان ڕیوایەت کرد کە حەزرەت تەوجیهی موسوڵمانانی کردووە بۆ دۆعاکردن بۆ داماوان و بێ‌چارەکان •

زۆر پێویستە ئینسانی موسوڵمان زاناو هوشیاربێ و پایەی خوداو بەندەی بناسێ •

بەیارمەتی خوای گەورە تەواو بوو

پێڕست

لاپەڕە	بابەت

لاپەڕە	بابەت



رقم الايداع في دار الكتب والوثائق ٨٠٦ لسنة ١٩٨٨

كمية الطبع « ٣٠٠٠ » نسخة